

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**BİZANS KAYNAKLARININ GÖZÜNDEN II. IUSTINOS
DEVİRİ (565-578) BİZANS-SÂSÂNİ MÜCADELELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Rümeysa DEMİRKUTLU**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK**

OCAK 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Bizans Kaynaklarının Gözünden II. Iustinos Devri (565-578) Bizans-Sâsâni Mücadeleleri” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebileceğim herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Rümeysa DEMİRKUTLU

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı: Tarih

Program Adı: Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı: Bizans Kaynaklarının Gözünden II. Iustinos Devri (565-578)
Bizans-Sâsâni Mücadelesi

Yukarıdaki bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön Söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 54 Sayfalık kısmına ilişkin 30/12/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı % 15'dir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtülme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 15/01/2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK

Öğrenci: Rümeyza DEMİRKUTLU

KILAVUZA UYGUNLUK

“Bizans Kaynaklarına göre II. Iustinos Devri (565-578) Bizans-Sâsâni Mücadeleleri” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak Hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Rümeysa DEMİRKUTLU

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK danışmanlığında **Rümeysa DEMİRKUTLU** tarafından hazırlanan “**Bizans Kaynaklarının Gözünden II. Iustinos Devri (565-578) Bizans-Sâsâni Mücadeleleri**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

15/01/2025

JÜRİ:

Danışman :	Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK	İmza
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTUN	İmza
Üye	Doç. Dr. Özgür TÜRKER	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .../... 2025 tarih ve ... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

15/01/2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

565-578 yılları arasında Roma İmparatorluğunda hüküm süren II. Iustinos'un saltanat dönemi, imparatorluğun karmaşık ve çalkantılı geçiş süreçlerinden birini temsil etmektedir. Gençliğinde Curopalates olarak önemli bir görev üstlenen II. Iustinos, tahta geçtiğinde selefi I. Iustinianos'un politikalarından farklı bir yaklaşım benimsemiş ve yeni bir siyasi yönelim ortaya koymuştur.

II. Iustinos'un dönemi, Bizans-Sâsâni ilişkileri açısından kritik bir dönüm noktasıdır. VI. yüzyılın sonlarına doğru Bizans İmparatorluğu ile Sâsâni İmparatorluğu arasındaki uzun süren gerginlik, ilk önce Göktürklerin Konstantinopolis'e bir elçilik heyeti göndermesi sonra da Persarmenia'da çıkan isyan doğrudan iki imparatorluk arasında askeri çatışmalara dönüşmüş ve şiddetlenen savaşlar, bölgedeki dengeleri önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu çalışma, Bizans-Sâsâni savaşlarının nedenlerini, gelişim sürecini ve sonuçlarını siyasi, askeri ve diplomatik boyutlarıyla ele almaktadır. Aynı zamanda, II. Iustinos'un akıl sağlığının ne zaman bozulmaya başladığına dair tarihsel bir değerlendirme yapmaktadır. Kaynaklar, imparatorun akıl sağlığını yitirmesinde Dara Kalesinin kaybının bir dönüm noktası olup olmadığı konusunda farklı görüşler sunmaktadır. Bu bağlamda, Dara'nın kaybının imparatorun zihinsel sağlığını kötüleştiren bir etken mi olduğu, yoksa bu sürecin daha önce mi başladığı sorusu, çalışmanın önemli tartışma konularından biri olarak ele alınmaktadır.

Araştırmalarımız kullanılan kaynaklardaki isimler, dönemin ana kaynaklarının Yunanca olması sebebiyle orijinal Yunanca formlarıyla verilmiştir. Bu tercih, akademik literatürle uyumlu bir anlatım sunmayı amaçlamaktadır. Ancak, Türkçe literatürde yaygın olarak kullanılan isimler de tezin içerisinde yer almaktadır. Örneğin; Ephesoslu Yuhanna. Bu çalışma dönemin kaynakları titizlikle analiz edilerek, Bizans-Sâsâni savaşlarının ve II. Iustinos'un yönetim tarzının imparatorluk üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda, bu kritik dönemin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Rümeysa DEMİRKUTLU, Erzincan, 2025

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sırasında beni yönlendirdiği, değerli önerileri ve sabırlı rehberliği için danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK'a sonsuz teşekkürlerimi iletmek isterim. Ayrıca bu süreçte beni her zaman destekleyen aileme minnettarım.

Rümeysa DEMİRKUTLU

**BİZANS KAYNAKLARININ GÖZÜNDEN II. IUSTİNOS DEVRİ (565-578)
BİZANS-SÂSÂNİ MÜCADELELERİ**

Rümeysa DEMİRKUTLU

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2025

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK

ÖZET

Kuruldukları günden bu yana Roma İmparatorluğu ile zorlu mücadeleler içerisine giren Sâsâni imparatorluğu, II. Iustinos devrinde de devletin doğu sınırını tehdit etmeye devam etmiştir. Gençliğinde Curopalates olarak önemli bir görev üstlenen imparator, 565 yılında tahta çıktığında selefi I. Iustinianus'un politikalarından farklı bir siyasi tutum sergilemiştir. İmparatorluğu iç ve dış tehditlerle dolu bir şekilde devralmış ve yönetimi sırasında devletin doğu sınırındaki Sâsâni sorununu bitirmek için ilk önce diplomasi yoluna başvurmuştur. Ancak bu çabası Sâsânilerin o dönemdeki Şehinşah'ı I. Hüsrev tarafından engellenmiştir. Sâsânilerle diplomatik olarak anlaşamayacağını gören II. Iustinos, bu sefer de Sâsâni tehdidini bertaraf etmek için çeşitli ittifaklar ve savunma politikaları geliştirmiştir. İpek yolu üzerinde belli bir güç kazanan ve Sâsânilerle çıkar çatışmasına giren Göktürkler ile iş birliği yapmıştır. İki devlet arasında kurulan bu ittifakın üzerinden çok geçmeden Persarmenia'daki Ermenilerinde Sâsânilere karşı bir isyan planlaması ve bu isyan için Roma imparatorluğundan yardım istemesi II. Iustinos'a Sâsâni tehdidini ortadan kaldırmak için aradığı fırsatı sunmuştur. Hristiyan Ermenilerin başlattığı isyan başarılı olmuş ve Iustinos, Sâsânilere karşı bir saldırı emri vermiştir. Lakin Markianos'un Nisibis kuşatması II. Iustinos'un emriyle birlikte gelen Akakios'un sorumsuz davranışlarıyla başarısızlığa uğramış, akabinde dağılan Roma ordusunu kovalayan Sâsâniler, Dara şehrini yoğun bir kuşatmayla ele geçirmişlerdir. İki imparatorluk arasında başlayan savaş bölgedeki dengeyi önemli ölçüde değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Iustinos, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu, Sasaniler, Roma-Sasani Savaşları, I. Hüsrev

**BYZANTINE-SASANIAN WARS DURING THE REIGN OF JUSTIN II (565-578)
FROM THE PERSPECTIVE OF BYZANTINE SOURCES**

Rümeysa DEMİRKUTLU

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis/ January 2025

Supervisor Assoc.: Asst. Prof. Dr. Süha KONUK

ABSTRACT

Since their establishment the Sasanian Empire engaged in intense struggles with the Roman Empire and continued to threaten the eastern border during the reign of Justin II. When he ascended the throne in 565, the emperor, who had held an important position as Curopalates in his youth, adopted a different political stance from the policies of his predecessor Justinian I. He inherited an empire fraught with internal and external threats, and during his rule he first resorted to diplomacy to end the Sasanian problem on the eastern border of the state. However, these efforts were obstructed by Khosrow I, the Shahanshah of the Sasanians at the time. Realizing that diplomacy would not suffice, Justin II shifted to forming alliances and adopting defensive strategies to counter the Sasanian threat. He collaborated with the Göktürks, who had gained influence along the Silk Road and were at odds with the Sasanians over conflicting interests. Shortly after this alliance was established, Armenians in Persarmenia planned a rebellion against the Sasanians and sought assistance from the Roman Empire. This development provided Justin II with the opportunity he had been seeking to eliminate the Sasanian threat. The rebellion of the Christian Armenians was successful, and Justin II ordered an offensive against the Sassanids. However, Maurice's siege of Nisibis failed due to the irresponsible behavior of Acacius, who came with the order of Justin II, and then the Sassanids, chasing the dispersed Roman army, captured the city of Dara with an intense siege. The war between the two empires significantly changed the balance in the region.

Keywords: Justin II, Eastern Roman (Byzantine), Empire Sasanians, The Roman-Sasanian Wars, Chosroe (Khusro) I

İÇİNDEKİLER

BİZANS KAYNAKLARININ GÖZÜNDEN II. IUSTINOS DEVRİ (565-578)

BİZANS-SÂSÂNİ MÜCADELELERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

IUSTINOS'UN SALTANATININ BAŞLANGICI

1.1. Iustinos'un Tahta Çıkışı.....	7
1.2. Avarların Konstantinopolis'e Gelişi.....	10
1.3. Bizans Elçilerinin Hüsrev'i Ziyareti.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS İLE GÖKTÜRK İMPARATORLUĞU ARASINDA KURULAN İTTİFAK

2.1. Göktürk-Sâsâni İpek Ticareti Anlaşmazlığı	20
2.2. Soğd Elçilerinin Konstantinopolis'e Gelişi	23
2.3. Zemarkhos'un Göktürk Elçilik Misyonu.....	25

2.4. Hüsrev'in Güney Arabistan'a Müdahalesi	30
2.5 Ermenilerin Roma İmparatorluğundan Yardım Talep Etmesi	34
2.6. Sebokh'un Konstantinopolis'e Gelerek Ermenileri Geri İstemesi	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. IUSTINOS DEVRİ BİZANS VE SÂSÂNİ SAVAŞLARI

3.1. Romalıların Arzenene Saldırısı	40
3.2. Mesopotamia Seferi	41
3.3. I. Hüsrev'in Karşı Saldırısı ve Dara'nın Düşüşü	46
SONUÇ	52
KAYNAKÇA	56
EKLER	63
ÖZ GEÇMİŞ	66

KISALTMALAR LİSTESİ

Ayr. : Ayrıca

Bkz : Bakınız

CHL: The Cambridge History of Iran

CMH.:The Cambridge Medieval History

çev. : Çeviren

DİA.: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed.,: Editör

GRBS.:Greek, Roman and Byzantine Studies

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

s. : Sayfa Sayısı

S.: Sayı

TTK.: Türk Tarih Kurumu

yy. : Yüzyıl

V. : Volume

v.b.: Ve Benzeri

GİRİŞ

Sâsâni hanedanının¹ kuruluşunun ardından agresifleşen dış politikaları ve bu dönemden itibaren artan Roma-Sâsâni çatışmalarının başta gelen nedenlerinden biri Sâsânilerin, Partları (Arsakidler) yıkıp kendilerini onların mirasçısı olarak görmeleri ve Roma imparatorluğunun sınırları içerisine giren eski Part topraklarını geri istemeleridir. Asırla boyu mücadele eden bu iki devlet, V. yüzyılın ortalarına gelindiğinde durağan bir hal almış ve barış uzun bir süre devam etmiştir. İki devlet arasındaki çatışmalar Sâsâni hükümdarı I. Kavad'ın, Roma imparatoru I. Anastasius'dan² maddi destek talebinde bulunması ve bu talebin çeşitli nedenlerle reddedilmesi yüzünden altıncı yüzyılda tekrar başlamıştır.³

Ak Hun İmparatorluğu⁴ ile yaptığı anlaşmanın sonucunda tahtını geri alan I. Kavad (498-499), Ak Hunlara borçlanmış ve bu borcu geri ödeyebilmek için de yeni bir kaynağa ihtiyaç duymuştur. Ancak Tigris⁵ (Dicle nehri) nehrinin akışındaki değişimler sebebiyle seller meydana gelmiş, bu durum ekinlerin telef olmasına neden olarak açlığı da beraberinde getirmişti.⁶ Yaşanan krizin getirmiş olduğu olumsuzluklardan daha az

¹ Sâsâni İmparatorluğu hakkında bkz: Parvaneh Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, (London/New York: I.B. Tauris, 2008); Touraj Daryaee, *The Oxford Handbook of Iranian History, The Sasanian Empire (224-651 CE)*, (Oxford University Press, 2012), s. 187-208, Touraj Daryaee, *Sasanian Persia The Rise and Fall of an Empire*, (London/New York: I.B. Tauris, 2009); Brigadier-General Sir Percy Sykes, *A History of Persia Vol I*, (London: Macmillan Co, 1915).

² I. Anastasius hakkında bkz: Brian Croke, "Poetry and Propaganda: Anastasius I as Pompey", (Greek, Roman and Byzantine Studies,), 48/4, (2008); F.K. Haarer, *Anastasius I Politics and Empire in the Late Roman World*, (Francis Cairns, 2006); *The Chronicle of Joshua The Stylite Composed in Syriac A.D. 507*, çev. W. Wright, (Cambridge University Press, 1882), s. 6-75; *The Syriac Chronicle known as that of Zachariah of Mytilene*, çev. F.J. Hamilton, E.W. Brooks, (London: Methuen & CO.), Book VII, s. 145-191; Procopios, *Prokopios of Caesarea: Literary and Historical Interpretations*, (London New York: Routledge) s. 97-247-8.

³ I. Anastasius Sâsânilere ancak Nisibis'in Romalılara geri verilmesi şartıyla onlara yardım edeceğini söylemiş fakat teklifi kabul edilmemiştir bkz: Michael Whitby, *Essential Histories Rome at War AD 293-696*, (Osprey Publishing, 2002), s. 52.

⁴ M.S 350-558 yılları arasında Batı Türkistan, Afganistan ve Kuzey Hindistan ağırlıklı olmak üzere Hun Türklerinin çeşitli boylarından batıya yönelerek kurdukları devletin ismidir. Ögel Bahaeddin, *Tarihte Türk Devletleri I: (Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları)*, 98, (1987): 76-77.

⁵ Modern Dicle Nehri bkz: A. Hausleiter, M. Roaf, St J. Simpson, R. Wenke, Brady Kiesling, P. Flensted Jensen, Jeffrey Becker, W. Röllig, Tom Elliott, H. Kopp, R. Talbert, Sean Gillies, B. Siewert-Mayer, Francis Deblauwe, and Eric Kansa, "Tigris/Diglitus (river): a Pleiades place resource", *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2024 <<https://pleiades.stoa.org/places/912964>> [accessed: 16 January 2025]

⁶ Kavad'ın saltanatının ilk kısmında Mazdak adında bir Zerdüşt rahip, I. Kavad'ın dikkatini çekmeyi başararak dini dogmayı ve kurulu sosyal düzeni içeren reformlar yapmasını sağlamıştır.

hasarlı çıkma düşüncesiyle Sâsânilerin hükümdarı Kavad, yeni kaynak arayışına girmiş ve Doğu Roma imparatorundan maddi destek talep etmek için elçi göndermiştir. Ancak beklediği yardımı alamayınca Roma imparatorluğu ile yaklaşık yirmi yıl sürecek bir savaş başlatmıştır (502-506). Yapılan savaşın akabinde Roma devleti Sâsânilere üç ay boyunca direnmiş, ancak Amida⁷ şehri düşmüştür. Dahası I. Kavad ise Osrhoene'yi⁸ işgal ederek Edessa'ya⁹ kuşatmıştır. 504 yılında Romalılar Amida'da üstünlük kazanmış ancak Hazar geçitlerinden gelen Hunlar, Armenia bölgesini işgal edince ateşkes ilan etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰ Yirmi yıl süren ateşkes 526 yılında başlayan savaşla sona erdi. İki devlet arasında çıkan savaş bu sefer İberya (Doğu Gürcistan Krallığı) için yapıldı. İberya, Sâsânilere bağlı bir devlettir lakin I. Kavad, Hristiyan bir millet olan İberyalıları Zerdüştlüğe olmaya zorlamış bu sebeple de ayaklanmalara neden olmuştur.¹¹ İberya kralı Gurgun uğradıkları zulüm yüzünden Roma imparatorundan yardım

Mazdak'ın büyük bir kızgınlığa neden olan sosyal reformu getirmesiyle birlikte sosyal bir devrim gerçekleşmiş bu da Kavad'ın tahttan indirilerek Oblivion Kalesine hapsedilmesine yol açmıştır. Kavad, kız kardeşi ve Siyavuş adlı bir subayın yardımıyla Ak Hun İmparatorluğunun topraklarına kaçmıştır. Touraj Daryaei, *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*, (London-New York: I. B. Tauris, 2009), s. 26-28.

⁷ Modern Diyarbakır bkz: M. Roaf, T. Sinclair, S.E. Kroll, St J. Simpson, Brady Kiesling, Sean Gillies, Johan Åhlfeldt, Valeria Vitale, Jeffrey Becker, W. Röllig, Tom Elliott, H. Kopp, DARMC, Francis Deblauwe, R. Talbert, B. Siewert-Mayer, Gabriel Bodard, and Eric Kansa, 'Ad Tygrem/Amida: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/874298>> [accessed: 16 January 2025]

⁸ Yukarı Mezopotamya'da yer alan eski bir bölgedir. R.S. Bagnall, J.F. Drinkwater, A.S. Esmonde-Cleary, W.V. Harris, R.C. Knapp, S. Mitchell, S.T. Parker, C.M. Wells, J.J. Wilkes, R. Talbert, Mary E. Downs, M. Joann McDaniel, Brian Z. Lund, T. Elliott, and S. Gillies, 'Osrhoene: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2012 <<https://pleiades.stoa.org/places/991406>> [accessed: 16 January 2025]

⁹ Modern Şanlıurfa bkz: M. Roaf, T. Sinclair, S.E. Kroll, St J. Simpson, Brady Kiesling, Sean Gillies, Johan Åhlfeldt, Valeria Vitale, Jeffrey Becker, W. Röllig, Tom Elliott, H. Kopp, DARMC, Francis Deblauwe, R. Talbert, B. Siewert-Mayer, Gabriel Bodard, and Eric Kansa, 'Ad Tygrem/Amida: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/874298>> [accessed: 16 January 2025]

¹⁰ Whitby, *Roma at War*, 52; Greatrex Geoffrey&Lieu N.C Samuel, *Roman Eastern Frontier and The Persian Wars Part II AD 363-630*, (London New York: Routledge, 2002), s.62-77; Agathias the *Histories*, çev. Joseph D. Frendo, (Berlin New York: Water De Gruyter, 1975) s. 130-133; A.D. Lee, *From Rome to Byzantium AD 363-565 the Transformation of Ancient Rome*, (Edinburgh University Press, 2013), 168-171; F.K. Haarer, *Anastasius I Politics and Empire in the Late Roman World*, (Francis Cairns, 2006).

¹¹ Greatrex, *Roman Eastern*, 82. Ayrıca bu tarihten kısa bir süre önce I. Kavad, I. Iustinos'a oğlu I. Hüsrev'i diğer varislere ve Mazdek Tarikatının tehdidine karşı korumak, ayrıca kendisinden sonra tahta geçmesini güvence altına almak için evlat edinmesini önermişti, lakin imparator bu teklife olumlu yaklaşırsa da o dönemin *Questor'u Proculus* bu teklife karşı çıkmıştır bkz: Whitby, *Roma at War*, 53; Greatrex, *Roman Eastern*, 81.

¹¹ Savaş hakkında bkz: Whitby, *Roma at War*, 53-54

istemmiştir. Savaş yedi yıl sürmüş ve *Ebedi Barış* olarak adlandırılan anlaşma imzalanarak sona ermiştir.¹²

I Iustinianos zamanında Sâsânilerle bir savaş daha gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'ın kuzeyinde kalan ve konumu bakımından stratejik bir öneme sahip olan bölge, Kafkasya ile Hazar denizi arasındaki önemli dağ geçitlerini kontrol etmekteydi bu yüzden her iki imparatorluk için de değerli bir bölge olarak yer alıyordu. Lazika, Roma imparatorluğu için başta Hunlar olmak üzere göçebe kavimlere karşı bir siper görevi görmekteydi. Savaşın çıkmasına Lazika'da Roma yönetiminden duyulan memnuniyetsizlik sebep olmuştu.¹³ Lazika da yaşayan halk imparatorluk memurlarının kötü muamelesi yüzünden yaşadıkları sorunlara daha fazla katlanamadıkları için I. Hüsrev'den bu duruma müdahale etmesini talep etmişlerdi. Hüsrev elçilerle görüştükten sonra Romalıları kandırmak için Hunlara karşı bir sefer düzenleyeceği söylentisini yaymış ve ordusuyla birlikte Lazika'ya giderek Petra kalesini kuşatmıştır.¹⁴ Güçlü surları olan kale ancak ikinci denemelerinde düşmüştür. Hüsrev kaleyi ele geçirdikten sonra Belisarius'un topraklarını işgal ettiğini öğrenince burada bir birlik bırakarak

¹² Yedi yıl süren savaşta 527 yılında I. Iustinos ölmüş ve yerine I. Iustinianos Roma İmparatorluğunun başına geçmiştir. Sâsâni devletinde ise Kavad ölmüş, yerine oğlu, I. Hüsrev geçmiştir. Barış anlaşması yeni imparatorlar arasında imzalanmıştır; Greatrex, *Roman Eastern*, s. 82-84; Charles Diehl, "Justinian's Government in The East" içinde *The Cambridge Medieval History Volume II: The Rise of the Saracens and the Foundation of the Western Empire*, (New York: The Macmillan Company, 1913), ed., J.B. Bury, s.28-29; Lee; *From Rome to Byzantium*, 256-263; Christopher Lillington-Martin, "Procopius on the Struggle for Dara in 530 and Rome in 537-38" içinde *War and Warfare in the late antiquity*, ed., Alexander Sarantis, Neil Christie, (Boston: Brill, 2013) s. 602-611.

¹³ Procopios Lazika da ki durumu şu şekilde özetlemiştir. Laziler başlangıçta Kolkhis topraklarında Romalıların tebaası olarak yaşıyorlardı, ama onlara haraç ödemek ya da emirlere itaat etmek gibi bir durumları yoktu, sadece kralları öldüğünde Roma İmparatoru tahta geçmek üzere olan kişiye makamının sancağını gönderiyordu. Ve bu tebaasıyla birlikte, düşman Hunların kendi topraklarına bitişik olan Kafkas dağlarından Lazika'ya doğru ilerleyip Romalıların topraklarını istila etmemesi için ülkenin sınırlarını sıkı bir şekilde korudu (...) İberlerin kralı Gourgenes'in karıştığı olaylar gerçekleşince Romalı askerler Lazilerin arasına yerleştirilmeye başlandı; bu barbarlar askerlerden ve en çok da kendisiyle temasa geçenlere küstahça davranmaya eğilimli bir adam olan General John'dan rahatsız oldular (...) Daha sonra imparator Iustinianos Lazika'ya farklı memurlar gönderdi ve bunların arasında Tzibus dedikleri John'da vardı; soyu soppu belli olmayan ama dünyadaki en başarılı kötü adam olduğu ve yaşadığı gelir kaynaklarını keşfetmekte en başarılı olduğu için generalliğe kadar yükselmiş bir adamdı. Bu adam Romalıları ve Laziler arasındaki tüm ilişkileri bozdu ve karışıklığa sürükledi. Ayrıca İmparator Justinianus'u Lazika'da deniz üzerinde Petra adında bir şehir kurmaya ikna etti ve burada Lazların mallarını yağmaladı. Prokopios, *History of Wars Book I-XV*, çev. H.B. Dewing, (London: William Heinemann, 1914).

¹⁴ J.A.S. Evans, *The Age of Justinian the Circumstances of Imperial Power*, (London: Routledge, 1996), s. 158-169.

ülkesine geri dönmüştür. Roma ile Sâsâni devleti arasında gerçekleşen bu savaş yıllarca süren diplomasinin sonucunda 562 yılında sona ermiştir.¹⁵

I. Anastasius döneminden başlayıp I. Iustinianos'un saltanatı süresince doğu sınırında Sâsânilerle devam eden mücadeleler, I. Iustinianos'un ölümünün ardından tahta geçen II. Iustinos'un dış politikasında da önemli bir yer edinmiştir. Iustinianos iktidarda olduğu dönem boyunca kendisine bir varis seçmemiş, bu yüzden de ölümünün ardından boşta kalan tahta kimin geçeceği sorunu kısa süre içerisinde çözüme ulaştırılmıştır. II. Iustinos taht için tek aday değildi. Fakat, uzun süre sarayda *Curopolates*¹⁶ olarak görev yapması sayesinde kurduğu güçlü bağlantılar şüphesiz onu 565'de Roma'nın yeni hükümdarı olarak tahta çıkartmıştı.¹⁷ Iustinianos'un ölümüne ve kendisinin tahta çıkışına kadar *Curopolates* olarak kalan Iustinos, selefi tarafından 559'da Zabergan'a daha sonra Hunlara Tuna'dan geri dönerken eşlik etmek üzere gönderilmiş, 562 ve 563'te ise Konstantinopolis'teki hizip şiddetinin bastırılmasına da iki kez yardım etmiştir.¹⁸

Ephesoslu Yuhanna'nın detaylı anlatımına göre Mart ayında Hunlar ve Slavların Trakya'ya¹⁹ bir saldırı düzenlendiğini ve bu saldırıda birçok kişiyi öldürdüklerini, hatta

¹⁵ Kalenin bir tarafının deniz ve yüksek surlarının ulaşılmazlığı nedeniyle Sâsâniler ilk denemelerinde kaleyi ele geçirmekte başarısız oldular. Kaledeki Roma askerleri Sâsânilere direnseler de komutanlarının şans eseri öldürülmesinin ardından kale düştü. Petra Sâsâniler tarafından alındıktan sonra Hüsrev, Belisarius'un topraklarını istila ettiğini ve Nisibis kenti yakınlarındaki çarpışmaları, Sisauranon kalesinin ele geçirildiğini, Arethas'ın ordusunun Dicle nehri geçtikten sonra yaptığı her şeyi duyunca Petra'da bir birlik bırakarak ülkesine geri döndü. Savaş yıllarca süren diplomasinin sonucunda 562 yılında Dara Anlaşmasıyla sona verdi. Bu anlaşmaya göre I. Hüsrev, Lazika'yı yıllık belli bir miktar altın ödemesi karşılığında Roma vasalı olarak tanıdı. Prokopios, *History of War Books*, 389-431, Greatrex, *Roman Eastern*, 123-134; Diehl, *Justinian's Government*, 30.

¹⁶ En yüksek saray unvanlarından biri olan *Curopolates* için bkz: Alexander P. Khazdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (Oxford University Press, 1991), s.1157-1158. Ayrıca II. Iustinos'un I. Iustinianos'dan sonra tahta çıkması ise *Curopolates* makamına yeni bir önem kazanmıştır bkz: Mary Whitby, "On the Omission of a Ceremony in Mid-sixth Century Constantinople: Candidati, Curopolatus, Silentiarii, Excubitores and Others", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 36, (1987): 472-473.

¹⁷ Corippus, Iustinianos'un yeğeni Iustinos'u ölmeden önce varisi olarak atadığını söylemektedir Bkz: Flavius Cresconius Corippus, *In Laudem Iustini Augusti Minoris Libri IV*, çev. Averil Cameron, (University of London The Athlone Press, 1976), s. 93-94.

¹⁸ Malalas, *The Chronicle of John Ioannis Malalas*, çev. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott, (Melbourne: Australian National University, Canberra, 1986), Book XVIII, 128-152.

¹⁹ Chris de Lisle, and Tom Elliott, "Thrace/Skudra (satrapy): a Pleiades place resource", *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2024 <<https://pleiades.stoa.org/places/24323808>> [accessed: 25 September 2024]

içlerinde mühim kişiler bulunan esirler aldıklarını söylemektedir.²⁰ Yapılan bu saldırıda Konstantinopolis surlarının bir kısmı yıkılmış ve düşman yıkılan bu surlardan içeriye sızarak şehre baskın yapmıştır. İmparator Iustinianos birçok askerini barbarlarla savaşması için göndermiştir.²¹ Daha sonra *Magister Militum Per Orientem*²² Belisarius'a, senatonun diğer bazı üyeleriyle birlikte Hun ve Slavlara karşı yürümesini emretmiştir. Belisarius, imparatorun emrine uyarak askerleriyle birlikte Chiton adında bir köyde kamp kurarak düşmanın bir kısmını yakalayıp öldürmüştür. Çatışmalar Ağustos ayına dek sürdü. Ardından imparator, Danube'ye²³ gidip barbarlara savaş açmak için dayanıklı gemiler inşa edilmesini emretti. Hun ve Slavlar bu bilgidan haberdar olunca bir elçi aracılığıyla Tuna'yı güvenli bir şekilde geçmelerine izin verilmesini istediler. Iustinianos, barbarların istediğini yerine getirmek için *Curopolates* olan yeğeni Iustinos'u görevlendirdi.²⁴

Iustinos'un *Curopolates* olarak ikinci kez ön plana çıkmasına neden olay ise hiziplerin aralarında çıkan çatışma sonucunda olmuştur.²⁵ 562 yılında yapılan yarışlar sona erdikten sonra Yeşiller ayrılırken Appion evi olarak bilinen yerden bazı kişiler onlara hakaretler yağdırdı. Bunun üzerine Maviler ve Yeşiller birbirlerine saldırmış ve Maviler kıyı boyunca uzanan depoları yakmaya başlamıştı. Yangına müdahale etmeye çalışanları ise okla vurmuşlar, birçok evi de ateşe vermişlerdir. İki gün süren çatışmanın ardından *Comes excubitorum* Marinus ve *Gloriosissimus*²⁶, *Curopolates* Iustinos büyük bir askeri güçle gelerek iki grubu zorlukla dizginleyebilmişlerdir.²⁷ *Curopolates* olarak görev yapan Iustinos'un bir sonraki ortaya çıkışı yine hiziplerle yaşanan sorun neticesinde meydana gelmiştir. 563 yılının Nisan ayında Procopios şehrin *Prefecture*²⁸

²⁰ Malalas, Book XVIII, 129.

²¹ Malalas, Book XVIII, 129.

²² Roma İmparatorluğunda Doğu Ordusunun Komutanlarını belirten askeri sınıf bkz: Kazhdan, 1266-1267

²³ Modern Tuna bkz: Chris de Lisle, and Tom Elliott, 'Thrace/Skudra (satrapy): a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2024 <<https://pleiades.stoa.org/places/24323808>> [accessed: 25 September 2024]

²⁴ Malalas, Book XVIII, 130.

²⁵ Averil Cameron, "The Empress Sophia", *Byzantion*, 45/1, (1975): 6

²⁶ 6. Yüzyılda senatörlerin en yüksek unvanı. Bkz: Kazhdan, 885.

²⁷ Malalas, Book XVIII, 135.

²⁸ En üst düzeyden yerel valilere, polis memurlarına ve bazı askeri komutanlara kadar uzanan Roma görevlisi. Bkz: Kazhdan, 1713-1714.

görevinden alındı ve yerine eski *Logothete*²⁹ Andreas getirildi. Saraydan çıkıp arabasıyla Praetorium'a giderken Yeşil hizipler (Yeşiller) onunla Lausos sarayında karşılaşmış ve ona hakaret edip taş atmaya başlamışlardır. Bu durum iki grup arasında büyük bir huzursuzluğa yol açmıştı. Çatışma on saatten fazla sürünce İmparator, *Curopolates* Iustinos'u onlara karşı gönderdi. Iustinos hizipleri kovalasa da iki grup tekrar çarpıştı. Böylece tutuklanarak çatışma da yer alan kişilerin baş parmakları kesildi.³⁰

Sonuç olarak I. Iustinianos'un hükümdarlığı yaklaşık kırk yıl sürmüş ve bu yıllarda gerek iç işlerinde yaptığı yenilikler gerekse dış politikalarında gerçekleştirdiği stratejilerle önemli başarılar elde etmiştir. Tahta çıktığı günden itibaren Roma imparatorluğunun batıda kaybettiği toprakları geri almayı hedeflemiş ve bu düşüncesini gerçekleştirebilmek için çeşitli askeri seferler başlatmıştır. Kuzey Afrika ve İtalya da yaptığı fetihler sayesinde amacını kısmen gerçekleştirmiş olsa da uzayan savaşların devlet hazinesine bindirdiği yük ileriki zamanlarda büyük sıkıntılara yol açacaktır. Iustinianos'un başlarda sürdürdüğü genişleme politikası sağlığının giderek bozulması, gerçekleşen deprem ve yangınlar, imparatoriçe Theodora'nın ölümüyle birlikte tamamen durmuştur. Iustinianos, düşman ülkelerle savaşma politikasını bir kenara bırakmış, barışı maddi tavizlerle temin etme yöntemine başvurmuştur. Lakin uygulanan bu yeni politika aristokrat ve halkın öfkesini imparatorluğun üzerine çekmiştir. Iustinianos 565 yılında ölüp yerine *Curopolates* olarak görev yapan yeğeni Iustinos tahta çıktığında, selefenden dış politikalar yüzünden doğan iç karışıklar, boşalan bir hazine ve sınırları düşmanlarının tehdidi altında olan bir imparatorluk devralmıştı.

²⁹ Esas olarak mali işlevleri olan, ancak sadece mali işlevleri olmayan birçok departman birinin başındaki yüksek bir memuru tanımlayan terimdir. Bkz: Kazhdan, 1247.

³⁰ Malalas, Book XVIII, 146.

BİRİNCİ BÖLÜM

IUSTINOS'UN SALTANATININ BAŞLANGICI

1.1 Iustinos'un Tahta Çıkışı

Bizans devleti tarihinde önemli bir yere sahip olan I. Iustinianos (527-565) imparatorluğu yönetmeye başladığı sırada en büyük hedefi batıda yitirilen topraklara yeniden hâkim olmaktı. Batıda Cermenlere kaybedilen eski imparatorluk topraklarını tekrar imparatorluğun sınırlarına dahil etmeyi amaçlayan (*Renovatio Imperii Romanorum*) politikasındaki kararlılığı sayesinde saltanat süresi boyunca kısmen de olsa hedefini gerçekleştirmeyi başarabildiğini görmekteyiz. Ancak Bizans devleti doğuda Sasanilerle, batıda ise Gotlarla mücadele ettiği esnada devleti derinden etkileyen bir olay 542 yılında gerçekleşmişti. Mısır'dan Akdeniz'e yayıldığı düşünülen veba salgını³¹ nedeniyle hem orduda bulunan askerler hem de imparatorun bizzat kendisi bu hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Tarihçilerin genellikle felaket yıllarının başlangıcı olarak nitelendirdiği bu olayın ardından I. Iustinianos hastalığını atlattmış, bir süre sonra ise eşi imparatoriçe Theodora'nın ölmesi inzivaya çekilmesine yol açmıştı. Yaşının ilerlemesine rağmen bir halef belirlemek için hiçbir adım atmayan Iustinianos

³¹ Salgın hakkında bkz: Michael G. Morony, "For Whom does the Writer Write? The First Bubonic Plague Pandemic According to Syriac sources" içinde *Plague and The End of Antiquity*, ed., Lester K. Little, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 59-86; Hugh N. Kennedy, "Justinianic Plague in Syria and Archaeological Evidence" içinde *Plague and the End of Antiquity*, ed., Lester K. Little, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 87-98, Lester K. Little, "Life and Afterlife of the First Plague Pandemic" içinde *Plague and The End of Antiquity*, ed., Lester K. Little, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007) s. 3-32.

saltanatının geri kalan süresi boyunca dünyevi işlerle ilgilenmemiş ve 565 yılında ölmüştür.³²

I Iustinianos'un ölümünün ardından taht için hazırda bekleyen bir varis yoktu. Ancak kendisinden sonra tahtı devralabilecek iki yeğeni de hala hayattaydı. İmparatorun yaşarken neden yeğenlerinden birini resmi olarak evlat edinip varisi yapmadığı düşündürücüdür. Aday olarak görülen ilk kişi Iustinianos'un kız kardeşi Vigilantia'nın oğlu Iustinos, ikincisi ise I. Iustinianos'un kuzeni Germanus'un oğlu Iustinos'du. Aday olan bu adayların ikisi de Iustinianos'un iktidarda olduğu dönemde yanında görev almış kişilerdi. Germanus'un oğlu General Iustinos, Balkanlarda zaferler kazanan ve o dönemde Tuna'da *Magister Militum*³³ olarak görev yapmaktaydı. Vigilantia'nın oğlu ise sarayda *Curopolates* olarak çalışmıştır.

I. Iustinionus'un başarılı askeri kariyerine rağmen Germanus'un oğlu Iustinos'u varis olarak seçmemesinin bir nedeni de imparatoriçe Theodora'nın olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca Iustinos'un imparatoriçe Theodora'nın yeğeni Sophia ile evli olduğunu da belirtmek gerekir.³⁴ Germanus, Sâsâni cephesinden döndükten sonra 540'larda herhangi bir askeri görevde bulunmadı.³⁵ Bu sırada Germanus'un kardeşinin mirasıyla ilgili Iustiniaonos ile yaşadığı mülkiyet anlaşmazlığı meydana geldi. Ardından 548/9'da Prokopios, Germanus'un ailesinin General Artabanesle birlikte Iustinianos'u öldürmeye çalıştığını kayıt altına alırken, kurulan komploda Germanus'un adından da bahsetmektedir. Iustinos ve Germanus bu olayda imparatora sadık kalmış ve komplonun ortaya çıkarılmasında yardımcı olmuşlardır, ancak yazılanlara bakılırsa Germanus'un da

³² I. Iustinianos hakkında bkz: Robert Browning, *The Byzantine Empire*, (Washington D.C.: The Catholic University of American Press, 1992), s. 1-40; Averil Cameron, *Prokopios and the Sixth Century*, (London/New York: Routledge, 1985); John W. Barker, *Justinian and the Later Roman Empire*, (The University of Wisconsin, 1996); Prokopios, *Prokopios The Wars of Justinian*, çev. H.B. Dewing, (Hackett Publishing Company Inc., 2014); A.D. Lee, *Warfare in the Roman World*, (Cambridge University Press, 2020); Averil Cameron, *The Byzantines*, (Blackwell Publishing, 2006), s. 5-6; The Syriac Chronicle, Book VIII, s. 192-330.

³³ Roma İmparatorluğunda askeri rütbelerden biri olan *Magister Militum* için bkz: Kazhdan, 1266-1267.

³⁴ Andrew Louth, "Justinian and his Legacy (500-600)" içinde *The Cambridge History of the Byzantine Empire C. 500-1492*, ed., Jonathan Shepard, (New York: Cambridge University Press, 1882) s. 123; Cameron, *The Empress Sophia*, s. 5-6.

³⁵ Michael Edward Stewart, *Masculinity, Identity and Power Politics in the Age of Iustinianos: A Study of Prokopios*, (Amsterdam University, 2020), s. 60-61

bu olaya karışması imparatorun hiç hoşuna gitmemiştir.³⁶ Prokopios, bu yaşananlardan sonra Germanus ve ailesinin imparatoriçenin öfkesini kazandığını söylemektedir.³⁷

Uzun askeri kariyeri General Iustinos'u, Vigilantia'nın oğluna kıyasla taht için daha avantajlı hale getirse de imparatoriçenin öfkesini kazanması, Konstantinopolis sarayında iyi bağlantılara sahip olmaması kuzenine karşı dezavantajlı olmasına neden oldu. Dikkat çeken hiçbir askeri deneyimi olmayan sivil imparatorlar pek bilinmediğinden *Curopolates* olarak görev yapan Iustinos için bu durum olumsuz bir algı yaratabilirdi, fakat askeri deneyim eksikliğine rağmen sadece imparatoriçenin desteğini arkasına almasıyla değil, yaptığı akıllıca hamleler ve siyasi olarak aldığı yardımlar onu kuzeninden bir adım öne taşıyarak tahta geçmesini sağlamıştı.³⁸

I. Iustinianos'un ölüm haberini alan senato tahta geçebilecek birine karar verene kadar imparatorun ölümünü halktan gizli tuttular. Bunu yapmalarının nedeni şüphesiz başkentte çıkabilecek herhangi bir isyanın önüne geçmektir. General Iustinos'un o sırada Konstantinopolis de bulunmaması Senato üyelerinin, Vigilantia'nın oğlu Iustinos'u derhal tahta çıkartmalarına sebep olmuştu. Bu yaklaşımları senato üyelerinin II. Iustinos'un yeni hükümdar olmasını desteklediklerinin bir göstergesi de olabilirdi. Seçilen adayı tahta çıkarmak için bütün hazırlıklar tamamlandığında taç giyme töreni gerçekleştirildi. İmparator II. Iustinos'un 15 Kasım 565'de tahta çıkışı Bizans İmparatorluğu için yeni bir dönemin başlangıcı oldu.³⁹

I. Iustinianos'un öldüğü söylentisini duyan halk tam da öngörüldüğü gibi ayaklanma başlatmıştı. II. Iustinos bu haberi alır almaz hipodroma girerek halkı sakinleştirip çıkacak olan isyanı başlamadan bitirdi. Selefinden kaosa sürüklenmiş bir imparatorluk ve plansız harcamalar yüzünden boşalan bir hazine devralan II. Iustinos,

³⁶ Sihong Lin, *Justin under Justinian: The Rise of Emperor Justin II*, (Dumbarton Oaks: Trustees for Harvard University, 2021), s. 129.

³⁷ Lin, *Justin under Justinian*, 130.

³⁸ Lin, *Justin under Justinian*, 122-123.

³⁹ Robert Main, *After Justinian: Foreign Policy in the Byzantine Empire during the Reigns of Justin II and Tiberius II Constantine (565-582)*, (Oxford: St. Catherine's College, 2019), s.60-61; Barker, *Justinian and The Later Roman Empire*, 211; Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, (Wiley-BlackWell, 2010), s. 331; Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire Vol.1-6*, (Penguin Classics, 2001), s. 1852; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev Galip Üstün, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s. 58.

550 yılından itibaren sarayın merkezinde *Curopolates* olarak görev yapmıştı. Bu unvan sayesinde amcasına yakın kişilerden biri haline gelerek I. Iustinianos'un politikalarına ilk elden şahit olmuştu. Muhtemelen bu yüzden de yeni imparator eski rejimi sürdürmek yerine amcasının uyguladığı politikalardan farklı bir yol çizmeye karar vermişti⁴⁰, zira aristokratlar da halk da yapılan bu uygulamalardan dolayı yorgun ve öfke doluydu. Fakat bu politikaları yürürlüğe sokmadan önce yapması gereken ilk iş iktidarını sağlama almaktı. Tahtı tehdit edebilecek yegâne kişi kuzeni Iustinos'du. Muhafız kişilerden destek alarak darbe girişiminde bulunup halkı hükümete karşı kışkırtarak yerini alabilirdi. Bu riske girmemek için en büyük rakibi olan kuzenini Tuna'daki görevinden azlederek İskenderiye'de öldürttü.⁴¹ Aynı yıl komplo kurdukları düşüncesiyle iki önemli senatör, eski şehir valisi olan Addaeus ve Antiokhos sarayının yöneticisi Aetherius'u idam ettirdi. Bir önceki imparatorun hazineye yüklediği borçları kendi hazinesinden ödeyerek halkın güvenini kazandı.⁴² Dini hususlarda hoşgörü politikası uygulayacağını ilan etti. I. Iustinianos senato ve taşra aristokrasisine düşmanca yaklaşırken II. Iustinos onların desteğini almayı tercih etti.⁴³

1.2 Avarların Konstantinopolis'e Gelişi

II. Iustinos'un saltanatının ilk yıllarında Avar elçileri Konstantinopolis'e gelerek imparatorun huzuruna çıktılar. Geliş amaçları bir önceki imparatorla yapılan anlaşmanın devam ettirileceğinin sözünü almak, hatta başarabilirlerse eski anlaşmadan daha fazla kazanç elde etmektir. Fakat işler umdukları gibi gitmedi.⁴⁴ Iustinianos'un döneminde Tuna sınırında yapılan savaş, bölgedeki hattın zayıfladığı düşüncesini uyandırdığında Avarlar, Karadeniz'in kuzeyindeki bölgeye gelmişlerdi. 550'lilerin sonunda

⁴⁰ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021) s. 166.

⁴¹ Andrew Louth, "The Eastern Empire in The Sixth Century", içinde *The New Cambridge Medieval History Volume I, C.500-C.700*, ed., Paul Fouracre, (Cambridge: Cambridge University: 2005), s. 111; Paul Stephenson, *Yeni Roma: Doğu'daki Roma İmparatorluğu (395-700)*, çev. Bahattin Bayram, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2023), s. 321.

⁴² Edward A. Foord, *The Byzantine Empire the Rearguard of European Civilization*, (London: Adam and Charles Black, 1911) s.124; Stratos N. Andreas, *Byzantium in The Seventh Century I 602-634*, çev. Marc Ogilvie-Grant, (London: Zeno Booksellers & Publishers, 1968) s. 6.

⁴³ Peter Sarris, *Empires of Faith the fall of Rome to the Rise of Islam 500-700*, (Oxford University Press, 2011), s.226-229.

⁴⁴ Averil Cameron, Alan Cameron, "A Propaganda Poem from the Reign of Justin II", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 13, (1966):102; Shepard, "Justinian and his Legacy", 124.

Iustinianos'a elçi göndererek yerleşebilecekleri bir yer istediklerinde imparator bu tekliflerini reddetmiş, ancak Tuna hattının korunması karşılığında Roma devletinin onlara belli bir miktarda para ödemesi için anlaşma yapmıştı.⁴⁵ Prokopios (2010), Iustinianos'un bu kararını şu sözlerle sert bir şekilde eleştirmiştir:

Doğudaki, batıdaki, kuzeydeki ve güneydeki barbarlara, Britanya'nın sakinlerine, aslında yerleşik dünyanın tüm uluslarına, hatta adını daha önce hiç duymadığımız ama ırkını ilk gördüğümüzde öğrendiğimiz kişilere bile pahalı hediyeler yağdırmaktan vazgeçmedi. Barbarlar, imparatorun doğasını öğrenince onunla buluşmak için hür iradeleriyle dünyanın dört bir yanından Bizans'a akın ettiler. Ve o, hiç tereddüt etmeden bu durumdan çok memnun oldu ve Romalıların zenginliğini barbarlara ya da denizin dalgalarına fırlatmanın iyi bir şans olduğunu düşünerek, her gün onlara birbiri ardına para dolu keseler göndermeye devam etti. (s.25)

Yalnızca Prokopios değil, Avarların Konstantinopolis'e elçi göndermelerinin ardından yaşanan olayları Menandros ve Ephesoslu Yuhanna benzer şekilde eleştirmiş ve hoşnutsuzluklarını dile getirerek bu kişilerin imparatorundan aldıkları hediyelerle devleti istismar ettiklerini ima etmişlerdir.⁴⁶ Ephesoslu Yuhanna (1860), Avarlar hakkında şöyle söylemektedir:

Roma topraklarında ilk kez imparator Iustinianos'un zamanında ortaya çıktılar; imparator onların elçilerini büyük bir onurla kabul etti. Onlara altın ve gümüştan zengin hediyeler, altınla süslenmiş elbiseler, kuşaklar ve eyerler verdi; ayrıca liderlerine de kendi elleriyle benzer hediyeler gönderdi. Onun cömertliği karşısında hayrete düştüler ve çeşitli bahanelerle sık sık elçiler göndermeye

⁴⁵ Avarlar hakkında bkz: Lung Ecaterina, "Barbarian Envoys at Byzantium in the 6th Century" *Hiperboreea Journal*, 2/1, (2015); Georgios Kardaras, *Byzantium and the Avars 6th-9th Century AD: Political Diplomatic and Cultural Relations*, (Brill: 2018); Neil Christie, *The Lombards*, (Blackwell, 1995); J.B. Bury, *History of the later Roman Empire from the death of Theodosius I, to the death of Iustinian Volume II*, (London: Macmillan, 1923); Aybüke Özcan, "MS 6.-9 Yüzyıllarda Bizans ve Avarlar: Siyasi, Diplomatik ve Kültürel ilişkiler", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmalar Dergisi*, 37, (2021); Mehmet Selhun Hacıoğlu, "Avarların Avrupa'da Görünmeleri ve İmparator I. Iustinianos Dönemindeki Bizans-Avar ilişkileri", *Bürküt Türk Dünyası Dergisi* 2 (1), (2023); Ahmet Taşağıl, "Avarlar", *Wordpress*, (2010): 3; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla Cengiz Han Timur*, çev. Reşat Uzmen, (İstanbul: Ötüken Yayınlar, 2022) s. 200.

⁴⁶ *The Secret History of Prokopios*, çev. Richard Atwater, (Forgotten Books, 2010), s.78; Sarris, *Empires of Faith*, 228.

devam ettiler. Iustinianos, onların aracılığıyla tüm düşmanlarını bastıracağını hayal ederek hepsine hediyeler verip gönderdi. Bu durum hem senato hem de halk arasında homurdanmalar artıncaya kadar sürdü, çünkü bütün imparatorluğu soyup barbarlara veriyor diyorlardı. (Book VI-24)

Hem Prokopios'un hem de Ephesoslu Yuhanna'nın bu kadar sert eleştiriler de bulunmalarının nedeni büyük olasılıkla imparatorun, Avarlara verdiği hediyelerde bir sınır tanımamasıydı. Bu şartlar göz önüne alındığında Avarlar önceki imparatorlardan gördükleri ayrıcalıkları aynı şekilde II. Iustinos'dan da talep ediyorlardı. Konstantinopolis'e gelen elçilerin imparatorla konuşmalarını detaylıca yazan tarihçi Menandros (1978) olayları şu şekilde aktarmaktadır.⁴⁷

Ey imparator, babanızın⁴⁸ (Πατέρα) mirasını alarak tıpkı babanızın yaptığı gibi dostlarına fayda sağlamanız ve hayattayken yaptıklarından hiçbir şey değiştirmeyerek, artık öldüğüne göre kendinizi gerçekten onun halefi olarak göstermeniz doğrudur. Aynı şekilde bizde aynı tutumu sürdüreceğiz ve cömertliğinizden söz ederek, sizi ondan sonra velinimetimiz olarak adlandıracağız. Dahası, bize cömert davranılırsa yaptıklarımızı aynen yapmamaktan utanç duyarız. Babanız bize hediyeler verdiğinde biz de hem Roma topraklarını işgal etmeyerek hem de bunu yapabilecek durumda olmamıza rağmen daha fazlasını yapmayarak ona borcumuzu ödedik. Bu nedenle bize karşı yapacağınız tek yeniliğin, babanızın yaptığından daha fazlasını yapmak olacağına inanıyoruz. Hediyelerimizi almaya geldik. Çünkü bilmelisiniz ki liderimiz, Romalılara saldırmaktan vazgeçtiği şeyi almadıkça sizin ve Roma devletinin iyi bir dostu olamaz.' Avar elçileri bu konuşmayı bazen yalvararak bazen tehdit ederek yaptılar, çünkü bu şekilde imparatoru korkutacaklarını, sindireceklerini ve sonuç olarak Romalıların Avarlara haraç ödemek zorunda kalacaklarını düşünüyorlardı. Ancak imparator, Avarların sözlerini boş bir palavradan başka bir şey olmadığını düşündü ve şu şekilde cevap verdi: 'Yalvarıp böbürlenerek arzuladığınız şeyi elde edeceğinizi düşünerek başarısız oldunuz. Bizi ne pohpohlanmalarınızla kandıracak ne de

⁴⁷ Kardaras, Byzantium and The Avars, 25; Barker, Justinian and The Later Roman Empire, 213-214.

⁴⁸ Menandros'un kayıtlarında bu şekilde geçmektedir bkz: R.C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, (Francis Cairns Publications Ltd, 1985), Fragment 7,7-8.

tehditlerinizle korkutacaksınız. Bizden en değerli armağanı -yaşamlarınızı- satın almış ve Roma altını yerine hayatta kalmanızı sağlayacak korkuyla ayrılın. Sizinle bir ittifaka asla ihtiyacım olmayacak ve bizden vermek istediğimizden başka bir şey almayacaksınız. (Fragment 7,7-8, 8-9,1)

Beklediklerinin aksine tehditlerine boyun eğmeyen imparator sert bir şekilde Roma devletinin sınırlarını koruyabilecek güçte olduğunu, bu yüzden de dış güçlerin yardımına ihtiyacı olmadığını söyleyerek Avarlara bir kez daha haraç ödemeyeceklerini belirtti.⁴⁹ Sert bir tutumla reddedilen Avar elçileri, imparatoru ikna edemeyeceklerini anlayınca elleri boş bir şekilde ülkelerine geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Ephesoslu Yuhanna'nın anlattığına göre Iustinos, Avarlara tehditler yağdırdıktan sonra onun buyruğuyla gelen elçiler yakalanıp birkaç tekneye bindirilmiş ve Kalkedon'da hapsedilmişlerdir. Altı ayın sonunda onları serbest bırakmış ve bir daha başkentte ya da Roma sınırlarının herhangi bir yerinde onlardan birine rastlarsa bunun hesabını canlarıyla vermekle tehdit ederek onları yurtlarına geri göndermiştir.⁵⁰ Ayrıca Ephesoslu Yuhanna, Avarların imparatora korktuklarını bu yüzden uzun süre sessiz kaldıklarını söylemiş ve daha sonra da sözlerine dostluk istemek ve boyun eğmek için imparatora elçi gönderip ne emrederse yapacaklarını ilave etmiştir.⁵¹

1.3 Bizans Elçilerinin Hüsrev'i Ziyareti

Yukarıda bahsettiğimiz üzere I. Iustinianos'un hediye ve haraç karşılığında barışı sürdürme fikri Avarlarla sınırlı değildi. Doğu'da Roma İmparatorluğunu en çok uğraştıran devlet olan Sâsâniler de yıllık ödeme alan devletlerin arasındaydı.⁵² II. Iustinos, Avarlara yaptığı gibi bir anda Sâsânilere haraç ödemeyi kesemeyeceği için

⁴⁹ Dionysios Stathakopoulos, *Bizans İmparatorluğunun Kısa Tarihi*, çev. Cumhur Atay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), s. 75; Saadettin Yağmur Gömeç, "Türk Tarihinde Avarlar ve Avar Meselesi," (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığının 20. Yıl Dönümü Münasebetiyle IV. Uluslararası Türkoloji Kongresinde Sunulan Bildiri/Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 13-14 Mayıs 2011) s. 482; Sezgin Güçlüay, "Avar-Bizans Siyasi İlişkileri", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 267, (2009): 19; Akdes Nimet Kurat, "Avarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/1, (2011): 85.

⁵⁰ John of Ephesus, M.A., *The Third part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*, (Oxford at the University Press, 1860), Book VI-24.

⁵¹ John of Ephesus, Book VI-24.

⁵² Bury, *History of The Later Roman Empire*, s.79-120; Greatrex, *Roman Eastern*, 82-96; Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S 284-641*, çev. Turhan Kaçar, (Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020), s.201; Michael Whitby, *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, (Oxford: Claredon Press, 1988), s. 250-251.

imparator bu düşüncesini şimdilik erteledi. Avar elçilerini yurtlarına geri döndüren II. Iustinos, Domentiolus'un oğlu Ioannes'i hem Roma imparatorluğunun yeni hükümdarının kim olduğunu duyurması için hem de bir önceki imparatorundan kalan Suania⁵³ sorununu çözmesi için Sâsânilerin hükümdarı Hüsrev'e elçi olarak göndermişti. Kendi başına bir değeri bulunmayan bu bölge stratejik konumu bakımından önemli bir yer olduğu için gelecekte Roma'ya karşı bir tehdit oluşturabilirdi. Bundan dolayı Iustinos, Sâsâniler bölgeyi para karşılığında Romalılara devretmek isterlerse Ioannes'e bu toprakları almakta istekli olduklarını iletmesini söylemişti.⁵⁴ Müzakereler şu şekilde gerçekleşti. İlk önce Ioannes, Ktesifon'a⁵⁵ giderek imparatorun emriyle Hüsrev ile görüştü akabinde Iustinos ve Sâsâniler adına elçilik yapmak için Mebod gönderildi.⁵⁶

Ioannes, imparatorundan aldığı emirle yola çıktığında II. Iustinos'un emrettiği üzere seyahati boyunca gerekli şehirlerde durarak buradaki sorunları hızlı bir şekilde halledip yoluna öyle devam etti. Dara'ya⁵⁷ geldiğinde şehrin su kaynağı olan kanalları onardı ve burada halkın diğer ihtiyaçlarıyla ilgilendiği için on gün kaldı. O sırada Nisibis'teki⁵⁸ halk *Fruvdigan*⁵⁹ (Vέκκια, Vεκύια; Vεκύα) olarak adlandırılan bir

⁵³ Lazika'ya bağlı bir bölgedir. I. Iustinianos döneminde (562) elli yıllık bir barışın imzalanması sonucunda Sâsânilerle yapılan savaş sona erse de anlaşma her meselenin kesin çözümü olmamıştır. İki tarafta şehri vermeye isteksiz olduğu için Iustinianos ölmeden önce de tartışmalar devam etmiş ve bu sorunu askıya almayı kabul etmişlerdi. Şehrin tek başına bir değeri olmasa da stratejik konumu bakımından Romalılar için önemli bir bölge haline gelmektedir. Menandros, Romalıların Sâsâniler burada bir saldırı başlatıp Kolkhis'i harap ederler diye korktuklarını söylemiştir. Iustinos, eğer şehri geri alırsa Sâsânilerin Kolkhis'in sınır bölgelerini yakıp yıkmasını engelleyebilecekti. Anlaşmanın detayları için bkz: Menander, Fragment 11; H. Turtledove, "Justin II's Observance of Justinians's Persian Treaty of 562", *Academia*, (2009): 292-293.

⁵⁴ Turtledove, "Justin II's Observance", 292-293.

⁵⁵ Partça, Tizpon ya da Ktesifon, Arapça Medayin, Medin olarak bilinen bu şehir İran eyaleti Hvarvaran'da Bağdad'ın 35 km güneyinde kadim Mezopotamya'nın en önemli şehirlerinden biridir; A. Hausleiter, M. Roaf, St J. Simpson, R. Wenke, DARMC, R. Talbert, P. Flensted Jensen, Jeffrey Becker, Sean Gillies, and Tom Elliott, 'Medain: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2016 <<https://pleiades.stoa.org/places/912903>> [accessed: 30 April 2024]

⁵⁶ Menander, Fragment 10 naklen; Irfan Shahîd, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century Volume I Part I: Political and Military History*, (Washington D.C: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1995) s. 308.

⁵⁷ Modern Mardin bkz: A. Hausleiter, M. Roaf, E.J. Keall, R. Talbert, Sean Gillies, Tom Elliott, and Jeffrey Becker, 'Darassa/Darasa/Darathe: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2021 <<https://pleiades.stoa.org/places/906008>> [accessed: 16 January 2025]

⁵⁸ Modern Mardin bkz: M. Roaf, St J. Simpson, R. Talbert, T. Elliott, and S. Gillies, 'Nisibis: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2012 <<https://pleiades.stoa.org/places/897813>> [accessed: 16 January 2025]

bayramı kutluyorlardı. Bayram süresince elçi kabul etmediklerinden yapılan festival bitine dek beklemek zorunda kaldı. Bayramın bitiminin hemen ardından Ioannes’i kabul ederek geleneklere uygun bir şekilde Sâsânilere gönderdiler. Ioannes orada imparatorun yapması gerektiğini söylediği her şeyi halletti. Ioannes’in, Hüsrev ile görüştüğü günlerden birinde Şehinşah, Sarazenlerin⁶⁰ konusunu açtı.⁶¹ Menandros (1978), Sarazenlerin kim olduğunu, Iustinianos zamanında Roma’dan aldıkları paranın gerekçesini şu şekilde açıklamıştır:

Çoğunluğu lidersiz çöl sakinleri⁶² olan sayısız Sarazen kabilesi vardır; bunların bir kısmı Romalılara bir kısmı da Sâsânilere tabidir. Sarazenler bu şekilde bölünmüşken, çok cömert ve asil bir imparator olan Iustinianos, barış zamanında Sâsâni tarafında olanlara hediyeler bahşeder. Ancak kendi onurunu düşünen ve barbarların duygularına hiçbir şekilde önem vermeyen bir adam olan Iustinos, Sâsâni tarafında yer alan Sarazenleri hor gördü. Çok aç gözlü bir halk oldukları için bunu gelirlerinin kesilmesi olarak gördüler ve Sâsâni kralını kendisine bağlı olanları göz ardı etmemeye çağırdılar. (Fragment 9,1)

Roma imparatorluğu Iustinianos’un döneminde Gassanilere ödenen paranın haraç değil, hediye olarak verdiklerini ileri sürerken Gassaniler aldıkları paranın barışı korumak ve Bizans’a saldırmamak için olduğu konusunda ısrar ediyorlardı. Ioannes Gassanilerin iddialarını şu sözleri ret etmiştir. (Menander, 1978)

Sarazenlerin imparator Iustinianos’dan hediye almaya alışkın oldukları doğru olsa da bu uygulama parayı verenin özgür isteğinden yola çıkmıştır... Iustinianos’un aşırı cömertliği bu yeni durumu ortaya çıkarsa da ne zorlama altında hareket etti ne de bir dizi yükümlülük yarattı. Sarazenlerin bu parayı iddia ettikleri gibi anlaşmayla değil, hediye olarak aldıklarına dair en açık kanıtım imparatora hediye göndermiş olmalarıdır. (Fragment 9,1)

⁵⁹ Antik Yunan kült uygulamalarında ve edebiyatında Nekyia veya Nekya olarak da geçer. Hayaletlerin çağrıldığı ve gelecek hakkında sorgulandığı bir ayin yani nekromansidir. Bkz: Menander, Fragment 15; H. Turtledove “Justin II’s Observance”, s. 293.

⁶⁰ Sarezen, (Yunanca: Sarakenoi) Grekçe ve Latince kaynaklarda Arapları, İslâm’ın geliştikten sonra da Müslüman Arapları tanımlamak için kullanılmıştır. Burada bahsedilen Sarazenler iki kısma ayrılmıştır; Romalıların tarafından olan Gassaniler ile Sâsânilerin tarafını tutan Lahmilerdir. Bkz: Cengiz Tomar, “Sarasinler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları), 36: 116-117.

⁶¹ Menander, Fragment 8-9,1, 9,1.

⁶² Menander Sarazenlerden bu şekilde bahsetmektedir bkz: Menander, Fragment 9,1.

Fisher'in yorumuna göre Ioannes, Hüsrev ile yaptığı konuşmada sadece Gassanilerin Bizans ile ilişkisinin gerçekte nasıl olduğunu açıklamakla kalmamıştı. Ayrıca Iustinianos'un Gassanilerle anlaşma yaptığı varsayılsa bile yapılan antlaşma süresince ödenen paranın imparatorun yaşadığı süre boyunca yürürlükte kalması gerektiğini, imparator öldüğünde ise yapılan anlaşmanın geçerliliğini yitirdiğini söylemiştir. Gassanilerle önceden yapıldığı öne sürülen anlaşma Roma devleti için herhangi bir fayda sağlayacak olsaydı Iustinos, Gassanilere ödeme yapmaya devam ederdi. Gassanilerin haraç konusu şimdilik kapanmış gibi görünse de kısa bir süre sonra Amr tarafından gönderilen kırk kişilik bir elçilik heyeti,⁶³ Iustinos'un selefi döneminde yapılan anlaşmayı bozmasına karşı çıkmak için Ioannesle birlikte Konstantinopolis'e gideceklerdi.

Gassaniler hakkındaki problem çözülünce Ioannes fırsatını bulabilmiş ve Hüsrev'e Suania konusunu gündeme getirmiştir. Hüsrev, Ioannes'in sözlerini dinledikten sonra ona Romalıların Lazika'yı adil bir şekilde aldıkları için Suania'nın da onlara tabii olması gerektiğini söyledi ardından sözlerine bu konuyu diğer yetkililerle görüşmesi gerektiğini ekledi. Ioannes, Hüsrev'in dediğini yaparak Zikh, Yesdegusnaph ve diğer Sâsâni önde gelenleriyle konuştu. Yapılan görüşmeden sonra Sâsâni önde gelenleri, Suania'yı Romalılara para karşılığında verebileceklerini söylediler ancak tek istekleri bununla sınırlı kalmadı. H. Turtledove'nin yorumuna göre Sâsâni önde gelenlerinin John'dan Suania kralı ile görüşmesini istemelerinin nedeni Iustinos'un mevcut konumunu zayıflatmak için tasarlanmış bir komploydu. Roma'nın elçisi kendisinden istenilen şartların nelere sebep verebileceğini hesap etmeden Sâsâni önde gelenlerinin önerilerine uyum sağlamıştır ve akabinde şunları da aktarmıştır; Ioannes, Suaniilere haber göndererek kralı selamlamak için gelmek istediğini ilettili. Sâsâniler kurnazca davranarak Ioannes'i tuzağa düşürmüşlerdi. Hüsrev planladığı gibi iktidarını daha da güçlendirebilmek için Suaniilerin Romalılara zorlanmalarına rağmen boyun eğmeyi reddettiklerini ileri sürdü. Ioannes'in Sâsâni topraklarında yapacak başka bir işi kalmayınca Hüsrev alınan kararları anlaşmaya dökmek için Roma imparatorluğuna bir

⁶³ Greg Fisher, *Arabs and Empires Before Islam*, (Oxford University Press, 2015), s. 254.

elçi göndereceğini söyledi. Böylece Ioannes hiçbir şey elde edemeden Konstantinopolis'e geri dönmek zorunda kaldı.⁶⁴

Theophanes, Hüsrev'in Suania'yı Romalılara geri vereceğine dair söz verdiğini ancak sözünü tutmadığını iddia etmektedir. Menandros ise bu iddiayı desteklememektedir.⁶⁵ Menandros'un burada aktardığı bilgilere baktığımızda imparator, huzuruna çıkan Ioannes'in Suania'ya gönderildiğini ve Suanilerin Roma tarafına geçmeyi kabul etmediklerini öğrendiğinde Ioannes'e çok sinirlenmişti çünkü Ioannes verdiği talimatların çok üstünde hareket ederek sınırı aşmıştı. Menandros (1978), imparatorun Ioannes'e yönelen öfkesinin nedenini kendi sözleriyle açıklamıştır:

İmparator Iustinos, İoannes'in Suania'ya bir elçi gönderdiğini ve Suanilerin Roma tarafına katılmayı reddettiğini öğrendiğinde doğal olarak öfkeleni. İoannes'in, devletin çıkarlarına aykırı davrandığı için görevinde başarısız olduğunu düşündü. Iustinos'a göre, İoannes hiç kimseyi göndermemeliydi; çünkü imparator ona böyle bir talimat vermemişti ve bu hareketiyle Sâsânilere adaletsiz davranışlarını gizleme ve Suanilerin Roma İmparatorluğunu kendilerinin reddettiğini iddia etme fırsatı vermişti. Bu görev, Suanileri Roma'ya boyun eğmeye ikna etmeyi veya bu mesele hakkında bir elçinin Bizans'a gelmesini sağlamayı da içermiyordu. Iustinos'a göre her iki eylem de devletin yararına değildi. Bu nedenle İmparator, İoannes'i küçümsedi ve onu yetersiz olarak nitelendirdi, ardından oluşan zararı nasıl telafi edeceğini planlamaya başladı. (Fragment, 9,1-2, 9,2-3)

İmparator, Ioannes'in yaptığı hatayı nasıl düzeltebileceğini düşünürken Zikh'in Suania sorunu hakkında görüşmek üzere Konstantinopolis'e geleceğini bildiren bir haber aldı. Iustinos, elçi Konstantinopolis'e ulaşmadan önce senatoyu toplayıp Ioannes tarafından Zikh'e gönderilecek bir mektupla imparatorun gelecek hiçbir öneriyi kabul etmeyeceğinin bildirilmesine karar verdi. Mektup Ioannes'e eşlik eden Timotheus'a verildi. Timotheus Nisibis'e dönerken hasta olan Zikh'e yetişti ve Ioannes'den gelen mektubu ona ulaştırdı. Bu süre zarfında Zikh'in hastalığı ağırlaşmış bir süre sonra da ölmüştü. Aradan çok zaman geçmeden Ioannes'de öldü. Hüsrev, Mebod adında başka

⁶⁴ Turtledove, "Justin II's Observance", 295.

⁶⁵ Turtledove, "Justin II's Observance", 294.

bir elçi gönderdi. Mebod yapılacak anlaşmanın Sâsânilerin lehine ilerleyeceğinden emin bir şekilde Konstantinopolis'e gelmişti. Lakin buraya geldikten sonra bir elçiye yakışmayacak şekilde yaptığı kibirli davranışlar kısa sürede imparatorun kulağına gitti.⁶⁶

Iustinos, Hüsrev'in selamını almayı kabul etse de elçiye hiçbir görüşme fırsatı tanımadı. Elçilik işi istediği gibi gitmediğinden Mebod, imparatorun huzuruna çıkmak için yanında gelen Gassanileri kullanmak istedi zira onlar da I. Iustinianos döneminde aldıklarını iddia ettikleri haraç için tahtın yeni sahibi ile konuşmak istiyorlardı. Mebod, Iustinos'un, Gassanilerle konuşmak isteyeceği hakkında doğru bir tahminde bulunsa da işler hiçte istediği gibi gitmedi zira Iustinos, Gassani elçisinin tek başına ona yaklaşmasını istedi. Elçi, imparatorun huzuruna tek başına çıkmasının uygunsuz olduğunu ve geçmişteki uygulamayı bozmak istemediği için bu çağırışı geri çevirdi. Menandros'un (1978) yazdıklarına göre Iustinos'da tam olarak bunu hedefliyordu.⁶⁷ Elçinin çağırışı ret etmesi Iustinos ile Mebod arasında bir tartışmaya yol açtı:

Iustinos, Sarazen'i tamamen hor gördü ve sebebini Mebod'a anlattı. Sâsâni elçisi şöyle dedi: "Lordum, eğer Sarazen hakaret ettiyse onu savunmak için burada değilim. Ayrıntıları duyduğumda şikayetleri konusunda haklıysa onu terk etmeyeceğim ama tam tersine suçlamaları haksızsa Sarazen'i kendim mâhkum edeceğim." İmparator alaycı bir şekilde cevap verdi. "Görünüşe göre buraya bir elçi olarak değil, yargıç olarak gelmişsiniz." Bu sözler karşısında şaşkınlığa uğrayan Mebod kıpkırmızı kesildi. Ardından hemen İmparator'a doğru selam verdi ve geri çekildi. (Fragment, 9,3)

Müzakerenin ilk aşaması sona erdi. İkinci aşama ise Mebod'un birkaç gün sonra saraya dönerek Gassanilerin, imparatorun huzuruna kabul edilmesinde ısrarcı olmasıyla başladı. Mebod bu sefer gerekçe olarak Zikh'e tanınan ayrıcalığı kullandı. Lakin istediği taviz imparatoru öfkelenlendirmekten başka işe yaramadı. Menandros (1978), imparator ile Mebod arasında geçen konuşmayı şu şekilde aktarıyor:

⁶⁶ Turtledove, "Justin II's Observance", 296.

⁶⁷ Menander, Fragment 9,3; Shahîd, Byzantium and The Arabs, 310.

İmparator öfkeden deliye döndü ve şöyle dedi: 'Ne yani Zikh zina yaparken ya da başka bir ciddi suç işlerken yakalansaydı onun izinden gitmek zorunda mı kalacaktın? Roma imparatoru Iustinos'a hitap ettiğini farkında mısın?' Bunun üzerine Mebod korkuya kapıldı ve panik içinde kendini yüzüstü yere atarak inkara sığındı ve böyle bir şey söylemediğini iddia etti. Bu mazereti ileri sürdüğünde imparator savunmayı kabul eder gibi yaptı ve şöyle dedi. 'Öyle görünüyor ki tercümanımız yanlış tercüme etmiş. Eğer uygunsuz bir şey söylemediyseniz kendinizi bu suçlamadan akladığınızdan emin olabilirsiniz.' Bu şekilde imparator sözlerinin farkında değilmiş gibi davranarak Mebod'un ne söylediğini anlamamış gibi yaptı ve Mebod, imparatorun sözlerinin küstahlığının farkında olduğunu öğrenerek daha da cesaretlenmemesi ve küstahlaşmaması için daha nazik bir şekilde davrandı. Şöyle dedi: 'Tüm Sarazen kabilelerine, Ambrus'a ve elçilerine lanet olsun. Gelecekte onlar hakkında tek kelime etmeyeyim, sessizliğimi koruyayım.' Bunu söylediğinde imparator da Sarazenlere pek çok lanet okudu ve onun bir dönek ve dolandırıcı olduğunu söyledi. 'Dahası imparator'a hangi amaçla geldiğini gizleyemiyor. Bizden her zamanki ödemeyi almak istediğini söylüyor, sanırım bunun yerine lanetli suçlu talihsizliğe uğrayacak. Eğer biz Romalılar, göçebe Sarazen ırkına haraç verirse bu gülünç olur. (Fragment, 9,3-10,1)

Iustinos, geçmişte düşmana karşı sarsılmaz bir duruş sergileyen Roma'yı yeniden diriltmeyi hedefliyordu. Bu amacına ulaşmak uğruna devleti itibarsızlaştıracak bir ödeme yapmayı düşünmüyordu. Mebod, imparatorla Suania sorununu konuşamayacağını anlayınca ondan Gassanilerle birlikte kendisini de göndermesini talep etti. İmparator teklifini kabul edince Mebod ve Gassaniler Roma devletinden hiçbir kazanç sağlayamadan ülkelerine geri döndü. Iustinos yaptığı akıllıca planla işleri istediği gibi yürütse de nihayetinde Suania sorunu da çözüme ulaşmadan kaldı.⁶⁸

⁶⁸ Menander, Fragment 8-9-10,1.

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS İLE GÖKTÜRK İMPARATORLUĞU ARASINDA KURULAN İTTİFAK

2.1 Göktürk-Sâsâni İpek Ticareti Anlaşmazlığı

Geçimleri büyük oranda ticarete dayalı olan Soğdlular,⁶⁹ kaynaklarda görülmeye başladıkları günden bu yana güçlü bir siyasi birlik kuramamışlardır. Genellikle komşu milletlerin hakimiyetine girerek yaşamlarını sürdüren bu kavim beşinci yüzyılda Ak Hunların, altıncı yüzyılda ise Göktürklerin idaresine dahil olmuşlardır. Özellikle İç Asya’da ipek ticaretinin onların vasıtasıyla yapıldığı bilinmektedir. Bilakis yaşadıkları coğrafya itibariyle ipeğe yoğunlaşmaları gerektiğinden Çin’den batıya kadar uzanan geniş topraklarda ticaretle geçimlerini sağlamışlardır. Ligeti, bu tüccarların ipeğe verdikleri önemi Soğdluların yabancı kavimlerin iktidarı altına girerek kaderlerine boyun eğdiğini ancak hareket serbestliklerine ve ticari faaliyetlerine mâni olundukları zaman karşı koyduklarını söylemiştir.⁷⁰

Soğdlular altıncı yüzyılda tabi oldukları Türklerin kağanı Sizabul’dan (İstemi Yabgu) ham ipek satışına izin vermesi için Sâsânilere bir elçi heyeti göndermesini istediler. Sizabul, Soğdluların bu isteklerini kabul ederek Sâsânilere gönderilmek üzere bir elçi heyeti hazırlattı ardından da heyetin başına yine Soğdlu olan Maniakh’ı

⁶⁹ Etienne De La Vaissiere, *Sogdian Trades A History*, çev. James Ward, (Leiden Boston: Brill, 2005); Süer Eker, “Orta Asya’nın Gizemli Halkı: Soğdlular Soğd ve Soğdça”, *Türkbilig*, (2012); Mehmet Tezcan, “İpek Yolu’nun İran Güzergahı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engelleme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür eğitim Dergisi*, 3/1, (2014): 110-115; Gaybullah Babararoy, *Eran Ud Aneran: Sogd Under Turkish Rule During 6th-7th Centuries (On Sogdian and Turkish Symbiosis)*, (Cafoscarina, 2006), s. 71-14.

⁷⁰ L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, çev. Sadrettin Karatay, (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1970) s.71

geçirdi.⁷¹ Heyet vakit kaybetmeden yola çıkarak Sâsânilerin yaşadıkları bölgeye geldiler. Şehinşah⁷² I. Hüsrev'in huzuruna çıkan bu heyet geliş amaçlarını açıklayarak bölgelerinde ham ipek satışı yapmak istediklerini söyleyip bunun için izin istediler. Ancak ne Hüsrev ne de diğer yöneticiler Soğdluların gelişinden memnun kalmamıştı.⁷³ Muhtemelen Sâsâniler, Göktürklerin himayesi altında olduklarını bildikleri bu tüccarların, topraklarına girmelerine müsaade ederlerse verdikleri izni sadece onlara değil, Göktürlere de vermiş olacaklarını düşünüyorlardı.

Ligeti de Sâsânilerin bu endişelerinin pek de yersiz olmadığını belirterek Sizabul'un aklından tam da bu düşüncelerin geçtiğini söylemektedir. Dahası ona göre tebaalarından biri olan Soğdlular ham ipek satışıyla birlikte Sâsânilerin memleketine sızarak etrafı yoklayacak, topladıkları istihbaratla bölgede varlığını hızla güçlendiren Türklerin saldırı ihtimaline karşı işlerini kolaylaştıracaklardı.⁷⁴ Menandros'a göre ise Hüsrev gittikçe güçlenen Göktürklerin hakimiyeti altında bulunan bu Soğdlu tüccarların Sâsâni ülkesinde serbestçe dolaşip ticaret yapmaları istemiyorlardı. Bu yüzden Hüsrev gelen elçi üyelerine cevap vermekten günlerce kaçınmıştı.⁷⁵

Net bir cevap almak için günlerce bekleyen Soğdluların ısrarlı davranışları sonucunda çaresiz kalan Hüsrev, konuyu tartışmak üzere diğer Sâsâni önde gelenlerinin içinde bulunduğu bir meclis topladı. Toplantıya katılanların arasında kendi halkını Türklere ihbar edip kaçarak Sâsânilere katılan Ak Hun Katulph'de vardı. Katulph, Şehinşah'ın Sâsâni topraklarında Soğdlu tüccarları istemediğini anlayınca Hüsrev'e bir öneri de bulundu; İpeği Soğdlulardan satın almasını ardından da elçilerin önünde ipeklerini yakmasını söyledi. Böylelikle gelen elçilere Soğdluların ipeklerini kullanmak istemediklerinin mesajını net bir biçimde verecekti. Tüccarlardan oluşan heyet,

⁷¹ Saadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, (Ankara: Akçadağ Yayınları, 1997), s. 19; Yılmaz Karadeniz, "I. Hüsrev'in Döneminde İpek Yolu Üzerinde Sasani-Göktürk Mücadelesi (531-579), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16, (2011): 209-213.

⁷² İran hükümdarlarına verilen unvan bkz: Tufan Gündüz, "Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 248-250.

⁷³ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanatları, 2013) s. 136; Water Pohl, *The Avars: A Steppe Empire in Central Europe 567-822*, (New York: Cornell University Press, 2018), s. 51-53.

⁷⁴ Menander, Fragment 10,1; L. Ligeti, s. 72.

⁷⁵ Menander, Fragment 10,1.

Hüsrev'den ipek satışı için izin alırlarsa yeniden yurtlarına gidip gelmeye gerek kalmamışlar diye satacakları ipekleri beraberinde getirmişlerdi. Hüsrev ise aldığı bu tavsiyeye uyararak Soğdluların ipeğini elçilerin gözleri önünde yaktı.⁷⁶ Gördüklerinden memnun kalmayıp burada istenmediklerini anlar anlamaz bölgeyi terk ettiler. Geri dönen Maniakh başlarından geçen hadiseyi Göktürk kağanı Sizabul'a anlattı. Sâsânilerle dostane ilişkiler kurmakta ısrarcı olan kağan, ikinci bir elçi heyeti daha göndermeye karar verdi. Fakat Sizabul'un aksine Hüsrev'in, Türklerle dost olmak gibi bir niyeti olmadığı, ikinci elçilik heyetinin bölgeye gidişiyle yaşananlardan sonra kesinleşecekti.⁷⁷

Kısa sürede ikinci elçilerin geldiği haberini alan Hüsrev danışma kurulunu yeniden topladı. Türklerle dost olmanın Sâsânilerin çıkarlarına ters düşeceği fikrinde ortak bir paydada buluştular. İlk önce gelen elçilerden bazılarının yemeğine gizlice zehir koydurarak ölmelerine sebep oldular.⁷⁸ Ardından halk arasında Türk elçilerinin İran'ın yakıcı havasına dayanamayıp öldüklerine dair yalan söylentiler yaymaya başladılar. Türklerin yaşadıkları bölge genelde karla kaplı ve soğuk olduğundan elçilerin ölümünün alışık olmadıkları hava koşullarına bağlayacaklardı.⁷⁹ Gerçekleştirilen komlodan sağ kurtulanlar, olanlardan ve yayılan söylentilerden şüphe duysalar da çaresiz kaldıklarından ülkelerine geri dönmek mecburiyetinde kaldılar. Elçilerin başlarından geçeni dinleyen Sizabul'un yayılan söylentilerin aksine gönderdiği adamlarının bilerek öldürüldüğünü anlayacak kadar zeki bir hükümdardı. Türklerin uzattığı dostluk elini elinin tersiyle iten Sâsâniler, iki ülke arasında yeni bir düşmanlığın doğmasına sebep olmuştur.⁸⁰

⁷⁶ Eberhard W. Sauer, *Sasanian Persia Between Rome and The Steppes of Eurasia*, (Edinburgh University Press, 2017), s. 297.

⁷⁷ Menander, Fragment 10,1.

⁷⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017), s. 98; Ahmet Taşağıl, *Bozkırın Kağanlıkları Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), s. 121-122.

⁷⁹ Menander, Fragment 10,1; Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, 73.

⁸⁰ Menander, Fragment 10,1-3; Beate Dignas, Engelbert Winter, *Rome and Persia in Later Antiquity Neighbours and Rivals*, (Cambridge University Press, 2007), s. 114-115; Andreas, *Byzantium in The Seventh Century*, 20.

2.2 Soğd Elçilerinin Konstantinopolis'e Gelişi

Yukarıda belirtildiği üzere ipek konusunda hassas olan tüccarlar, ham ipeğin Sâsânilere satılmayacağını anlayınca farklı bir çözüm yolu arayışına girmiş ve çareyi ipeği başka bir ülkeye satmakta bulmuşlardı. Roma imparatorluğu ipeği diğer ülkelere nazaran çok daha fazla kullanmaktaydı.⁸¹ Onlarla anlaşma yapmanın Türklere birçok fayda sağlayacağı da aşıkardı. Ham ipek ticaretinden elde edecekleri kârla birlikte Romalıların dostluğunu ve güvenini kazanarak Sâsânilere karşı bir ittifak da kurabilirlerdi. Unutmamak gerekir ki Roma İmparatorluğunun doğudaki en büyük rakibi ve düşmanı Sâsâni İmparatorluğundan başkası değildi. Maniakh da tüm bu olasılıkları hesaplamış olmalı ki Sizabul'a bu kez ipeği Roma imparatorluğuna satma fikriyle gelmişti. Sizabul, Romalılarla anlaşmanın Göktürlere sağlayacağı faydaları görmüş olmalı ki bu öneriyi kabul ederek Maniakh'la birlikte Konstantinopolis'e gidecek bir elçilik heyeti oluşturdu. Heyet yola çıkmadan evvel Sizabul'dan bizzat yazılmış bir mektup ve takdim etmek için değerli hediyeleri teslim aldı.⁸²

Heyetin Bizans'a doğru yola çıkarken hangi yolları takip ettikleri kayıt altına alınmadığı için tam olarak nerelerden geçtiklerini bilemiyoruz. Uzun bir yolculuğun sonunda yola çıkan heyetin kesin bir tarih verilemediğinden 568'in sonlarında veya 569'un başlarında Konstantinopolis'e vardığı düşünülmektedir.⁸³ Bizanslılar barbar olarak adlandırdıkları milletlerin elçi ziyaretlerine alışıklarından gelen elçilerin kabulü için resmi bir makam oluşturmuşlardı. Bu makamda görev alan kişiler gelen elçilerle görüşürler, icabet ederse imparatorun huzuruna çıkmalarına izin verirlerdi. Soğdlu heyette bu aşamalardan geçmişti. Iustinos hükümdarlığının dördüncü senesindeydi. Aldığı emirle birlikte imparatorun huzuruna çıkan Maniakh, ilk önce kendisine

⁸¹ Etienne De La Vaissiere, "Trans-Asian Trade, or the Silk Road Deconstructed (Antiquity, Middle Ages)" içinde *The Cambridge History of Capitalism Volume I The Rise of Capitalism: From Ancient Origins to 1848*, ed., Larry Neal, Jeffery G. Williamson, (Cambridge University Press, 2014), s. 108-109; D. Sinor, S.G. Klyashtorny, "The Türk Empire", *Unesco*: 332-333.

⁸² Taşağıl, Bozkırın Kağanlıkları, 137; Vaissiere, Sogdian Trades, 234; Çiğdem Şahin, "Gök-Türk Devleti Diplomasisi (552-630)", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40, (2018): 134-135; *The English Historical Review Volume XI*, ed., S.R. Gardiner, Reginald L. Poole, (London, New York, Bombay: Longmans, Green and Co., 1896) s. 439; Aykut Karr, "İpek Yolunda Türkler", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/7, (2016): 193.

⁸³ Vaissiere, Sogdian Trades, 235.

verilmesi söylenen hediyeleri takdim etmiş ardından da Sizabul'un mektubunu teslim etmiştir. Menandros'un söylediğine göre mektup İskit alfabesiyle yazıldığından Iustinos mektubu çağırıldığı bir tercüman aracılığıyla okumuştur. İmparatorun mektupta yazanlar ilgisini çekmiş olmalı ki elçilerin geliş sebebini dinlemeye karar vermişti. Maniakh geliş sebeplerini anlatarak ipek ticaretinden ve Türklerle-Romalıların kuracağı bir ittifaktan söz edince Iustinos, Türklerin sahip oldukları gücü daha iyi anlayabilmek için Maniakh'a birçok soru sordu.⁸⁴ Maniakh imparatora istediği bilgileri vererek dört prenslikleri olduğunu, Ak Hunları fethedip haraca bağladıklarını ve tüm bu kitlelere Sizabul'un liderlik ettiğini söyledi. Ayrıca onlara tabi olan bölgedeki diğer toplulukları da teker teker saydı.⁸⁵

Fakat Iustinos, Bizans imparatorluğunun batı tarafında sorun çıkaran Avarların durumunu merak etmekteydi. Türklerin onların üzerindeki gücünü öğrenmek için soru sorduğunda Maniakh, Avarların arasında hala onlara bağlı olanların bulunduğunu, içlerinden yirmi bin civarının ise kaçtığını söyledi. Maniakh'ın yanındaki elçiler verdikleri bütün bilgilerin doğru olduğuna dair kendi Tanrılarının üzerine yemin ettiler. Elçilerin Konstantinopolis'e geliş amaçları yalnızca ipek satmak değildi. Türkler Romalılarla ittifak kurmak istiyorlardı. Aynı zamanda Sâsânilere karşı iş birliği yapmaya gönüllü olduklarını onlara, sınırlarına yakın olan bütün düşmanlar tarafından Roma'ya karşı olacak herhangi bir saldırıda yanlarında olacaklarının vaadini verdiler.⁸⁶ Burada kastettikleri düşmanın Sâsâniler olduğu apaçıktı.

Maniakh ve yanındaki heyetin Konstantinopolis'e gelişlerinin asıl sebebi Romalılara ham ipek satışı yapmaktı. Sâsânilerin aksine Romalıların ipeği hiç bilmediklerini yahut ipeği zor elde ettiklerini düşünerek buraya kadar gelmişlerdi, fakat işler hiçte onların umdukları gibi gitmemiştir. İmparator II. Iustinos, Maniakh ve

⁸⁴ A.A. Vasilev, *History of the Byzantine Empire 324-1453*, (The University of Wisconsin Press, 1952), s. 123.

⁸⁵ Menander, Fragment 10,1-3; Mark Dickens, "Efesli Yuhanon'a Göre Zemarkhos'un Türklerle Elçiliği", çev. Murat Keçiş, A. Göknur Gürcan, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3 (2021):538-541.

⁸⁶ Menander, Fragment 10,1-10,1-3; Barker, *Justinian and The Later Roman Empire*, s.216; Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, 75; Ayşe Kayapınar, "Bizans Tarihi", *Anadolu Üniversitesi Yayını*, 2298, (2019): 18; Ali Ahmetbeyoğlu, "Bizans Tarihçisi Menandros'un Türkler (Gök-Türkler) Hakkında Verdiği Bilgiler", *Tarih Dergisi*, 50, (2010): 15-16.

diğerlerine Roma'daki ipek böceklerini göstermiş ayrıca bizzat imparatorun ipek yapımını bildiklerini duymuşlardır. Ligetiye göre imparatorun bu yaptığı göz boyamaktan başka bir şey değildi. Caesar Iustinianos'un zamanında Roma'ya Hintli papazlar gelmişlerdi. İpek böceklerini yanında getirenler ve ipekçiliği Romalılara öğretenlerde onlar olmuşlardı.⁸⁷ Bir başka söylentiye göre ise ipek böceğinin tohumunu Roma'ya ortası oyuk bir değnek içinde Sâsânilerden biri getirmişti. Fakat ipek üretiminin nasıl yapıldığını öğrenmelerine rağmen Romalılar, ipeği dışarıya muhtaç olmayacak ölçüde ve istedikleri vasıfta ipek üretmiyorlardı. Romalılar ipeğin önemli bir kısmı uzun zamandır Sâsânilerden ithal ediyorlardı.⁸⁸

Iustinos, Maniakh'dan duyduğu şeylerden ve Türklerin elde ettiği güçten etkilenmiş olmalı ki, Türklerin ayağına kadar gelerek kurmak istediği dostluğu Sâsânileri devirmek için bir fırsat olarak görmüş olmalıdır. Lakin Türklerin anlattıkları kadar güçlü olup olmadığını sadece elçilerin sözlerine bakarak emin olamayacağından, yerinde gözlemleyebilmek adına bir yıl sonra (568 yılında) doğu kentlerinin komutanı Kilikyalı⁸⁹ Zemarkhos'u çağırarak onu Maniakh ve diğer elçilerle birlikte Türklerin yaşadığı bölgeye gönderdi.⁹⁰

2.3 Zemarkhos'un Göktürk Elçilik Misyonu

Maniakh'ın kılavuzluğuyla Türk topraklarına gelen Zemarkhos ve diğer Romalı askerler ilk olarak onlara demir satmayı teklif eden Türklerle karşılaştılar. Demir madenciliği Göktürklerin eskiden beri uğraştıkları bir iş olmuştur. Demir madeni kıymetli bir madendi ve bu yönden zengin topraklara sahip olan Göktürklerin ellerinde bol bol bu cevherden bulunmaktaydı. Romalılara demir cevheri satmaya çalışan Türkler

⁸⁷ Eberhard W. Sauer, s. 294-296; Anıl Yasin Oğuz, "Bizans Kaynaklarına Göre Türk (Gök-Türk)-Sasani-Bizans İlişkileri", *ResearchGate*: 9-11.

⁸⁸ Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, 76.

⁸⁹ Modern Alanya bkz: J.J. Wilkes, S. Mitchell, R.S. Bagnall, S.T. Parker, Brian Z. Lund, Sean Gillies, M. Joann McDaniel, Jeffrey Becker, R. Talbert, Mary E. Downs, and Tom Elliott, 'Kilikia II: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2017 <<https://pleiades.stoa.org/places/1001929>> [accessed: 22 February 2024]

⁹⁰ Menander, Fragment 10,3; Fisher, *Arabs and Empires*, 258; Andreas, *Byzantium in The Seventh Century*, 20; Vaissiere, *Sogdian Trades*, 235; Mehmet Özmenli, "Karadeniz'de Gök-Türk-Bizans Elçileri ve İpek yolu", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6/37, (2020): 1967; Ahmet Taşağul, *Gök-Türkler I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), s. 33; Mustafa Daş, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), s. 28-29.

uzaklaştıklarında bu seferde Şamanlar gelerek ellerindeki davulları, zilleri çalıp anlamadıkları dualar ettikten sonra kötü ruhları kovmak adına bir merasim düzenlediler. Zemarkhos ve diğer Romalı askerler Türklerin geleneklerine uyarak şamanların yaktıkları ateşin üzerinden geçtiklerinde arındırıldıklarını söylediler.⁹¹ Karşılama töreni bittiğinde Romalılar, Türkler tarafından kağanlarının onları beklediği Altındağ (Ektag) olarak adlandırılan yere götürüldüler.⁹²

Romalı elçiler Sizabul'un huzuruna çıktıklarında ilk önce saygıyla önünde eğildiler ardından imparatorun gönderdiği hediyeleri takdim ettiler. Zemarkhos imparatorun iyi dileklerini şu şekilde ifade etti. (Menander, 1978)

Bu kadar çok halkın hükümdarı, büyük imparatorumuz, elçisi olan benim aracılığımla size diyor ki; talihiniz her zaman iyi olsun ve başarı, dostumuz olan ve Roma devletine karşı iyi niyetli olan sizinle olsun. Düşmanlarınızı her zaman fethetmenizi ve onları yağmalamanızı dilerim. Dostluğun kanunlarını yok edebilecek kıskançlık bizden çok uzak olsun. Türklerin kavimleri ve Türklere tabi olanlar benim dostlarımdır, sizde bizim için böyle düşünün. (Fragment, 20,3)

Sizabul, İmparatorun iyi dileklerini kabul ettikten sonra kendisi de buna benzer sözlerle karşılık vermiştir. Türklerin kağanı Romalılarla dostluklarını pekiştirmek için onların adına bir ziyafet vermişti. Sizabul'un uzun bir yoldan gelen Romalıları nasıl misafir ettiğini Menandros'un (1978) şu cümlelerinden öğrenmekteyiz.

Ardından ziyafete geçtiler ve günün geri kalanını aynı çadırda lüks eğlencelerin tadını çıkararak geçirdiler. Çadır, çeşitli renklere ustalıkla boyanmış ipek perdelerle döşenmişti. Bizimki gibi üzümden sıkılmış şarap içmiyorlardı, çünkü topraklarında üzüm asmaları yetişmiyordu ve bu bitki türü onların bölgesine özgü değildi. Başka bir tür tatlı şaraptan kana kana içtiler. Sonra kaldıkları yere döndüler. Ertesi gün, benzer şekilde çok renkli ipek kumaşlarla süslenmiş başka bir çadırda buluştular. İçinde farklı şekillerde

⁹¹ Bahaeddin Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984) s. 189.

⁹² Menander, Fragment 10,1-3; Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, 77; Saadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi I*, 20.

heykeller duruyordu. Sizabul orada tamamen altından yapılmış bir sedirin üzerinde oturuyordu. Çadırın ortasında altın küpler ve altın testiler vardı. Tekrar ziyafet verdiler ve içki içerken gerekli olduğu kadar konuşup dinlendikten sonra oradan ayrıldılar. Ertesi gün, içinde yaldızlı ahşap sütunlar ve dört altın tavus kuşu tarafından desteklenen dövülmüş altından bir sedir bulunan bir çadıra geldiler. Bu çadırın içindeyse pek çok gümüş eşya, tabak ve kâse bulunan arabalar ve yine gümüşten olan ve bizim yaptıklarımızdan hiçbir şekilde aşağı olmayan çok sayıda hayvan heykeli vardı; Türklerin hükümdarı çok zengindi. (Fragment, 10,3)

Kaynaklardan da anlaşılacağı üzere Sizabul, gelen Türk elçilerini etkilerse aynı şekilde Roma imparatorunu da etkileyerek, iki devlet arasında sürecek olan ticari ve siyasi anlaşmayı güvence altına almak istediğinden Romalı elçilere sahip oldukları her şeyi göstermekten çekinmemiştir. Üç gün süren eğlenceden sonra Roma heyeti vazifesini bitirdiği için isterlerse Konstantinopolis'e dönebilirlerdi, ancak Sizabul Romalıların bu ziyaretinden başka bir fayda daha sağlama niyetindeydi. Göktürk kağanı, Zemarkhos'dan yurtlarına geri dönmeden önce kendisine Sâsânilerle yapacağı bir görüşme için eşlik etmesini istemişti.⁹³

Muhtemelen Sizabul yapacağı bu görüşme sayesinde Zemarkhos'a Türklerle Sâsânilerin arasındaki düşmanlığın derinliğini gösterip imparatoru bundan haberdar etmeye çalışıyordu. Böylece ortak bir düşmana sahip olan bu iki devletin arasındaki dostluk ilişkisi daha da güçlenecekti. Zemarkhos ile birlikte gidecek yirmi asker haricinde geri kalanlara komutanlarının dönüşünü beklemeleri için *Kholiatai* denilen yerde beklenmesi söylendi. Sâsânilerle görüşmek üzere yola çıkan topluluk, Talas⁹⁴ denilen bölgeye ulaşıp burada kamp kurduklarında Sâsâni elçileri Sizabul'u karşılamak için geldiler. Sizabul'un kendisiyle birlikte yemek yemesi için Romalıları ve Sasanileri çadırına davet ettikten sonra aralarında geçen konuşmaları antik tarihçi Menandros'un (1978) kayıtlarında şu şekilde geçmektedir:

⁹³ Menander, Fragment 10,3.

⁹⁴ Modern Kayseri bkz: T.B. Mitford, R. Talbert, T. Elliott, and S. Gillies, 'Moutalake: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2012 <<https://pleiades.stoa.org/places/629043>> [accessed: 22 February 2024]

Onlar geldiğinde, Sizabul Romalılara daha büyük bir saygıyla davrandı ve onları daha onurlu bir koltuğa oturttu. Dahası, Sâsânilere karşı birçok şikâyetle bulundu, onların ellerinde haksızlığa uğradığını ve bu nedenle onlara karşı savaşacağını söyledi. Sizabul suçlamalarını şiddetle dile getirirken, Sâsâni elçisi şölenlerinde aralarında geçerli olan sessizlik geleneğini görmezden geldi ve hızla tartışmaya başladı. Sizabul'un suçlamalarını cesurca çürüttü ve orada bulunanlar onun öfkesinin ölçüsü karşısında hayrete düştüler, çünkü geleneği terk etti ve çok kaba ifadeler kullandı. Sizabul, Sâsânilere savaşacağını söylediğinde elçiler çadırı terk ettiler. (Fragment, 10,3)

Sizabul muhtemelen elçilerin yaptığı bu saygısızlığı onlara düzenleyeceği sefer için bahane olarak gördü ve Sâsânilere saldırmak için hazırlıklara başladı. Zemarkhos ve diğer elçilerle dostluklarını pekiştirdikten sonra onlarla vedalaştı. Maniakh kısa süre önce öldüğü için Romalıların yanlarında gitmesi için Göktürk ileri gelenlerinden Tagna adında ve rütbesine göre kendisine Tarkhan denilen Soğdu'yu seçti. Tarkhan aynı zamanda Maniakh'ın oğluydu.⁹⁵

Zemarkhos ve geriye kalan elçiler yeni kılavuzlarıyla birlikte yola çıkarak onlara daha önce *Kholiatai*'de beklenmesi söylenen Romalılarla buluştular. Konstantinopolis'e doğru yola çıkmalarından kısa bir süre sonra Türk boylarının arasında Roma elçilerinin kendi topraklarında bulunduğu haberi yayılmıştı. Bunun üzerine kabileler kağanlarından Roma imparatorluğunu görmek için kendi halklarından birilerini göndermelerine izin vermesini istediler. Sizabul isteklerini uygun bulsa da diğer kabilelerde aynı talepte bulununca *Kholiatai*'nin lideri hariç hiçbir talebi kabul etmedi. Romalılar onu *Oekh* nehrinde karşıladı ve uzun bir mesafe katettikten sonra buradaki göle ulaşarak üç gün boyunca kamp kurup dinlendiler. Bu sırada Zemarkhos imparatora geri döndüğünü bildirmesi için askerlerinden Georgios'u görevlendirerek ona yazdığı mektubu verdi. George yanında gelen on iki Türk ile birlikte Konstantinopolis'e gitmek için yola çıktı.⁹⁶ Zemarkhos günlerce seyahat ederek *İh nehrini*, *Daikh'i* ve diğer gölleri

⁹⁵ Menander, Fragment 10,3; Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, 81.

⁹⁶ Whitby, The Emperor Maurice, 218, Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, 82.

geçip *Attila*⁹⁷ denen yere ulaştı. *Ugur* bölgesine girdiklerinde oradaki halk Sâsânilerin *Kophen*⁹⁸ nehri kıyısındaki ormanlık alanda saklanarak onları beklediklerini söylediler. Romalıların Türklerle anlaşma içerisinde olduklarını bildiğinden Ugurların lideri çözü rahat geçebilmeleri için ihtiyaç duyacakları suyu derilere doldurarak onlara verdi.⁹⁹

Yola devam etmeden önce heyet önden Sâsânilerin beklediklerini söyledikleri yere gözcü gönderdiler, ancak düşmana ait bir iz bulamadılar. Yine de tedbiri elden bırakmamak için dikkat ederek *Alanların* ülkesine gidip liderleriyle görüşmek istediklerini bildirdiler. Sarosius adlı liderleri, Zemarkhos ve yanındakileri memnuniyetle kabul etse de Türklerle silahlarını bırakana dek görüşmeyi reddetti. Muhtemelen Alanların lideri Türkleri tehdit olarak gördükleri için çekincelerini bu şekilde dile getirmişlerdi. Uzun bir müddet tartıştıktan sonra Zemarkhos'un aracılığıyla Türkler silahlarını bıraktı ve Sarosiusla görüştüler. Alanların lideri onlara uyararak *Miusimialıların* topraklarından geçen yolu kullanmamalarını söyledi, zira Sâsânilerin Suania'da onlara tuzak kurmuşlardı. Zemarkhos bu uyarıyı dinleyerek Miusimia'ya ipek taşıyan on hamal gönderdi böylece düşmanlarını o yoldan gideceğine dair kandıracaktı. Kendisi ise *Dareine*¹⁰⁰ denilen yoldan eve dönecekti.¹⁰¹

Menandros'un aktardığı yolculuğa göre Zemarkhos Dareine'den geçerek *Rogatorium'a* ulaştı, oradan Karadeniz'e gidip gemi yoluyla *Phasis*¹⁰² nehrini aşip başka bir gemiyle de *Trapezus'a*¹⁰³ geçti. Kendisini direkt Konstantinopolis'e götürecekti

⁹⁷ David Braund, Gabriel Mckee, R. Talbert, Sean Gillies, Jeffrey Becker, Diane Braund, and Tom Elliott, 'Rha/Attila (river): a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2024 <<https://pleiades.stoa.org/places/834296>> [accessed: 05 November 2024]

⁹⁸ M.U. Erdosy, R. Talbert, Sean Gillies, Tom Elliott, and Jeffrey Becker, 'Kophen/Koa (river): a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2019 <<https://pleiades.stoa.org/places/59886>> [accessed: 13 December 2023]

⁹⁹ Menander, Fragment 10,4, Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, 83.

¹⁰⁰ Modern Malatya bkz: David Braund, Diane Braund, R. Talbert, T. Elliott, and S. Gillies, 'Dareine: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2012 <<https://pleiades.stoa.org/places/866011>> [accessed: 13 December 2023]

¹⁰¹ Menander, Fragment 10,5-11; Ligeti, s. 84.

¹⁰² Modern Fasis bkz: M. Roaf, T. Sinclair, S.E. Kroll, St J. Simpson, R. Talbert, Sean Gillies, Tom Elliott, and Jeffrey Becker, 'Phasis (river): a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2017 <<https://pleiades.stoa.org/places/874645>> [accessed: 13 December 2023]

¹⁰³ Modern Trabzon bkz: T. Sinclair, David Braund, Sean Gillies, Johan Åhlfeldt, Jeffrey Becker, W. Röllig, Tom Elliott, H. Kopp, DARMC, R. Talbert, B. Siewert-Mayer, Diane Braund, Francis Deblauwe, and Eric Kansa, 'Trapezus: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/857359>> [accessed: 13 December 2023]

posta aracına binerek İmparatorun huzuruna sağ salim çıktı ve ona başından geçenleri detaylıca anlattı.¹⁰⁴ Böylece Zemarkhos'un Türklerle olan yolculuğu ve dönüşü bu şekilde sona ermişti.

2.4 Hüsrev'in Güney Arabistan'a Müdahalesi

Sizabul'un emriyle Konstantinopolis'e gelerek Roma imparatorluğuyla ilk kez iletişime geçen Türkler, burada başarılı bir müzakere gerçekleştirerek Romalılarla siyasi ve ticari bir anlaşma yapmışlardı. Bir yıl gibi kısa bir sürenin ardından imparator, Kilikyalı Zemarkhos'u Türk elçileriyle birlikte yurtlarına göndermişti. Muhtemelen Iustinos, Zemarkhos'un bu ziyareti sayesinde Türklere karşı olan şüphelerinden kurtulmuştu. Dolayısıyla Bizans'ın Sâsânilere karşı olan tutumunun sertleşmesini sağlayan ilk faktörün Türkler olduğunu söyleyebiliriz. İkinci faktör ise Roma'nın Sâsânilere ödediği haraç meselesiydi. 562 yılında I. Iustinianos tarafından imzalanan anlaşmanın şartlarına göre Roma'nın Sâsânilere ödediği haraç 572'de yıllık hale gelecekti ancak Iustinos, en başından beri Roma'nın sınırlarını koruması için diğer ülkelere haraç ödemeye istekli değildi. Büyük ihtimalle Iustinos, bu ittifak sayesinde elde edeceği gücün karşısında Sâsânilerin duramayacağını düşünüyordu.¹⁰⁵ Menandros (1978) bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

Romalılar ve Sâsâniler arasında bir savaşın başlaması için başka birçok neden vardı, ama Iustinos'u Sâsânilere karşı düşmanlık başlatmaya en çok teşvik eden ulus Türkler oldu. Çünkü onlar, Sâsânilere saldırmış ve orayı harabeye çevirmişlerdi. Iustinos'a bir elçilik heyeti göndererek onu kendileriyle birlikte Sâsânilere karşı savaşmaya teşvik ettiler. Ondan, kendileriyle birlikte, her ikisini de düşman olanları yok etmesini ve böylece Türklerin davasını benimsemesini istediler. Bu şekilde Romalılar bir yönden ve Türkler başka bir yönden saldırırken, Sâsâni devletini yok edeceklerdi. Bu umutlarla harekete geçen Iustinos, Sâsânilerin kolayca yıkılacağını ve yok edileceğini düşündü. Bu nedenle Türklerle olan dostluğunu mümkün olduğunca sağlam tutmak için her türlü hazırlığı yaptı. (Fragment, 13,4-14,2)

¹⁰⁴ Menander, Fragment 10,5-11; Irene M. Franck, David M. Brownstone, *The Silk Road: A History*, (New York: Facts On File Publications, 1986), s. 161-163.

¹⁰⁵ Peter Sarris, s. 230; Michael Whitby, *Emperor Maurice*, s. 251.

Romalılar ve Sâsâniler arasındaki ilişkilerin gerilmesindeki sebeplerden biri de Hüsrev'in güney Arabistan'daki müdahalesiydi. Sâsâniler burada Himyerili bir prence yardım ederek Romalıların müttefiki olan Etiyopyalıları kovma girişiminde bulunmuş ve bunda başarılı olmuştur.¹⁰⁶ Savaşın çıkış sebebi ve sonrasındaki gelişmeleri Ebu Cafer Taberî'den (1999) öğrenmekteyiz:

Abraha al-Ashram öldükten sonra Yemen'de Habeşlilerin başına oğlu Yaksum b. Abrahah geçti. İlyar ve Arap kabileleri boyun eğdiler. Habeşliler, onlara zalimce davrandı, kadınlarını cariye olarak aldılar, erkeklerini öldürdüler ve oğullarını kendileri ile Araplar arasında tercüman olarak kullandılar. Yaksum b. Abrarah'ın ölümü üzerine Yemen'de kardeşi Mesruk b. Abrarah başa geçti. Yemen halkının üzerindeki zulüm yükü uzadı. Aryat'ın Yemen'e gelişinden Sâsânilerin Maşrık'ı öldürüp Habeşlileri ülkeden kovmasına kadar geçen sürede Habeşlilerin Yemen'deki hakimiyeti yetmiş iki yıl sürdü. Ebü Mürre Seyf b. Dhi Yazan el-Himyari, Rum kralı Kayser'in¹⁰⁷ (Iustinus) sarayına varıncaya kadar ilerledi. Kayser'e çektiklerinden şikâyet etti ve ondan Habeşlileri kovmasını ve oradaki yönetimi bizzat devralmasını istedi. Bizanslıların istediği kuvvetleri göndermesini ve böylece Yemen'in yönetiminin kendisine ait olmasını istedi; ancak Kayser onun isteğini yerine getirmedi. Bunun üzerine tekrar yola koyuldu ve el-Nu'man b. El-Mündhir'in el Hirah'taki sarayına vardı. En-Nu'man Kisra'nın¹⁰⁸ (Hüsrev) Arapların ülkesindeki el-Hirah ve Irak'ın komşu bölgeleri üzerindeki valisiydi. Sayf b. Dhi Yazan en-Numan'a, Yemen halkının maruz kaldığı baskı ve aşağılamadan şikâyet etti. Numan şöyle cevap verdi: 'Her yıl Kisra'ya resmi bir ziyarette bulunma yükümlülüğüm var, bu yüzde ziyaret zamanı gelene kadar seni de yanımda götüreyim.' Bunun üzerine Seyf b. Dhi Yazan, Kisra'yı ziyaret etmek üzere yola çıkıncaya kadar Nu'man yanında kaldı. (s.235-237)

¹⁰⁶ R.N. Frye, "The Political History Of Iran Under The Sasanians" içinde *The Cambridge History of Iran Volume 3 (I)*, ed., Ehsan Yarshater, (Cambridge University Press, 2000), s. 158.

¹⁰⁷ Arapların Roma ve Bizans İmparatorları için kullandıkları unvan bkz: Işın Demirkent, "Kayser", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 25: 94-96;

¹⁰⁸ Arapların Sâsâni hükümdarları için kullandıkları unvan bkz: Casim Avcı, "Kisrâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 26: 71-72;

Hristiyan Habeşlilere karşı mücadeleyi uygun görmeyen imparator, Seyf b. Dhi Yazan'ın talebini reddetmiştir. Ebu Cafer Taberi'nin aktardığına göre Seyf b. Dhi Yazan, Kisra'nın huzuruna çıkarak ülkesinin Habeşliler tarafından ele geçirildiğini bu yüzden onları ülkesinden kovmasında yardım istemek için buraya geldiğini söylemiştir. Ancak Hüsrev onların ülkelerinin uzakta olduğu ve kaynak bakımından da fakir oldukları için Seyf b. Dhi Yazan'a yardım etmenin kendisine yarardan çok zarar getireceğini düşünüyor olmalıydı ki askerlerini oraya göndermekte isteksiz davranmıştı. Seyf b. Dhi Yazan'a tam ağırlığında on bin dirhem vererek bu konuyu düşüneceğini bu süre zarfında da burada kalmasını söylemişti. Seyf b. Dhi Yazan ise aldığı bu parayı kendisi için kullanmak yerine dışarıdaki halka dağıtmıştır. Taberi (1999), bu olay Hüsrev'in kulağına gidince Seyf b. Dhi Yazan'ı tekrar huzuruna çağırdığını yazmaktadır.¹⁰⁹ Hüsrev ile Seyf b. Dhi Yazan arasında geçen konuşma şu şekilde kayıt altına alınmıştır:

Kraliyet hediyesiyle yaptığın şey bu mu? Onu insanlar arasında dağıtıyorsun? Sayf b. Dhi Yazan, 'Peki, geldiğim ülkenin dağları tamamen altın ve gümüşten oluşurken kralın hediyesini tam olarak ne yapmalıyım? Ben krala sadece beni zorbalıktan korusun ve aşağılanmadan kurtarsın diye geldim.' Kisra ona 'Ben senin durumunu düşünene kadar burada benimle kal' dedi. O da Kisra'nın sarayında kaldı. Hüsrev konuyu tartışmak üzere Marzbanlarını ve danışmayı adet edindiği akıllı danışmanlarını topladı ve 'Bu adam ve yaptığı teklif hakkında ne düşünüyorsunuz?' dedi. Mobadh ona şöyle dedi: 'Ey kral, hapishanelerinizde öldürmek üzere hapsettiğiniz birçok adam var. Neden onları Seyf'le birlikte geri göndermiyorsun? Eğer yok olurlarsa bu onlar için belirlediğin kader olur ve eğer onun topraklarının kontrolünü ele geçirirlerse bu senin krallığına ek krallık olur. (s.238-239)

Mobadh'ın önerisinden sonra hapishanede sayısı sekiz yüz olarak bildirilen mahkumların başına aralarında en iyi niteliklere sahip Vahriz adında bir adam geçirilerek Seyf'le birlikte Yemen'e gönderilmiştir. Ayrıca Hüsrev onlara her biri yüz adam alacak sekiz gemi tesis etmiş ve içini de deniz yolculuğu için gereken teçhizat ve malzemelerle doldurtmuştu. Yemen'e giden gemiler yolculuk boyunca bazı aksaklıklar

¹⁰⁹ Taberi, s. 238.

yaşamış olmalı ki sekiz gemiden ikisi, içindekilerle birlikte batmış ve Yemen'e sadece altı yüz kişi ayak basabilmişti. Mahkumların Yemen'e gelişlerinin ardından Seyf, kendi kavminden kendisine itaat edenleri de Vahriz'in emri altına verdi.¹¹⁰

Bu sırada Mesruk b. İbrahim'in Seyf ile birlikte gelenlerin gelişinden haberdar olduğunu görmekteyiz. Habeş ordusunu alarak onlara karşı yürümüş ve iki ordu birbirine yakın bir yerde kamp kurmuştu. Yapılacak asıl savaştan önce ordular, karşı tarafın gücünü ölçmek ve savaş tarzını öğrenmek için önden küçük bir grup asker gönderirlerdi. Muhtemelen Vahriz'de bu stratejiden yararlanmak istediği için oğullarından Nevzadh'ı yanındakilerle birlikte Habeş ordusuyla çatışması için gönderdi ancak, işler beklediğinden farklı gerçekleşti. Nevzadh yapılan çatışma sonrası düşman tarafından öldürülmüş, bu durum Vahriz'i öfkeden delirtmiş ve savaşa daha kararlı bir hale getirmiştir.¹¹¹ Hişam b. Muhammed'in anlattığına göre, Vahriz'in gözleri ilerlemiş yaşı yüzünden pek iyi görememekteydi. Savaşa girdiklerinde Meşruk'u okla vurabilmek için yanındakilere onun nerede olduğunu söylemelerini istemiş ve onların verdiği komutlara göre oku Meşruk'un alına saplayabilmişti. Savaşın bu kısmı şu şekilde anlatılmaktadır. (Taberî, 1999)

Vahriz'in gözleri yaşlılıktan zayıflamıştı ve 'Bana onların liderini gösterin.' dedi. Kendisine 'Filin üzerindeki adam.' diye haber verildi, ama çok geçmeden Meşruk filden inip ata bindi. Bunun üzerine 'Şimdi de ata bindi.' diye bağırıldılar. Vahriz 'Gözkapaklarımı açın.' dedi. Yaşından dolayı gözkapakları gözlerinin üzerine düşmüştü. Bu yüzden onları bir bandajla tuttular. Sonra bir ok çıkardı, yayının ortasına yerleştirdi ve 'Bana Meşruk'u göster.' dedi. Vahriz emin olana kadar bunu yaptılar ve sonra 'Vur!' emri verdi. Yayını sonuna kadar kendisi çekti ve oku serbest bıraktı. Ok sanki gerilmiş bir ip gibi ileri fırladı ve Meşruk'un alına saplandı. O da bineğinden düştü. Bu ok yağmuruyla çok sayıda adam öldürüldü. Komutanlarının yere düştüğünü gördüklerinde ön saflar dağıldı ve kaçmaktan başka çareleri kalmadı. (s.248)

¹¹⁰ *The History of Al-Tabari Volume V The Sāsānids, The byzantines, The Lakmids and Yemen*, çev. C. E. Bosworth, (University New York Press, 1999), s. 235-237, s. 240.

¹¹¹ Taberî, s. 240-241.

Yapılan bu savaşta Mesruk b. Abrarah öldürülmüş ve Habeşliler yenilmiştir. Habeşlilere destek veren Roma ile Himyerilerin tarafını tutan Sâsâniler bir kez daha karşı karşıya gelerek çatışma yaşamış ve bu durum iki devlet arasındaki çıkacak savaş hızlandıran olaylardan biri haline gelmiştir. Suania sorununun başarısızlıkla sonuçlanması, II. Iustinos'un Sâsânilere karşı kavgacı bir duruş sergilemesi, I. Hüsrev ile Türkler arasındaki ipek sorunu yüzünden doğan düşmanlık ve Romalıların Türklerle ittifak kurmasıyla gelişen tüm bu olayların ardından Roma'nın Sâsânilere saldırmasında kilit rol oynayan bir mesele daha meydana geldi; Ermenilerin isyanı.

2.5 Ermenilerin Roma İmparatorluğundan Yardım Talep Etmesi

Mzez Gunini'den sonra gelen Sâsâni *Marzbanlarına*¹¹² baktığımızda bu kişilerin *Persarmenia'da* yaşayan Hristiyanlara türlü türlü eziyet ettiklerini görmekteyiz. Deshapuh birçok zina yapmış, Rhstunik'de Ormizdean ateşini yakarak Hristiyanları bu ateşe tapmaya zorlamıştır. Ateşe tapmayı reddedenlerin ise acımadan öldürülmüştür.¹¹³ Varazdar zamanında korkunç bir veba meydana gelmiş ve yüzlerce kişinin ölmesine sebep olmuştur. Bu sırada gökyüzünden korkunç bir işaret belirmeye başlamıştır. Bu işaret ışıltılı ve kana benzer, kuzey bölgesinde batıdan doğuya doğru bütün gece boyunca bir sütun şeklinde sık sık parlamış ve sekiz ay boyunca devam etmiştir.¹¹⁴ Persarmenia, bu dönemde Sâsânilerin egemenliğine girdiği için Ermenistan'ın kralı yoktu. Hristiyan dinine mensup olan bu halkın isyan çıkarmalarındaki en büyük sebeplerin arasında Sâsânilerin gönderdikleri Marzbanların yaptığı zulümler ve Mecusi dinini getirmeye çalışan Hüsrev'in, ateşe tapmaları için Ermenileri taciz etmeye başlamasını sayabiliriz.

Ephesoslu Yuhanna, Hüsrev'in Ermenileri ateşe tapmaya zorlama kararının, Iustinos'un tüm tebaasının Ortodoks (Kalkedoncu) olmasını sağlamak için uyguladığı

¹¹²Sâsâni imparatorluğunda uç beyi komutanlarını belirten askeri sınıftır. Sâsâniler genellikle ele geçirdikleri yeni yerlerin imparatorlukla bağlantısını sağlamak üzere marzban adı verilen sınır komutanlarını görevlendirirlerdi. Bu kişiler alınan yerlerde asayişi sağlayıp özellikle toplanan geliri yönetmek ve bu gelirin hazineye doğru akışını sağlamak üzere görevlendirilen kimselerdir; Pourshariati; *Decline and Fall of The Sasanian Empire*, 503.

¹¹³ John of Ephesus, ii. 18-20; Shepard, "Justinian and his Legacy", 125; Frye, *The Political History Of Iran*, 159.

¹¹⁴ Greatrex, *Roman Eastern*, 138.

baskıyı duymuş olan Zerdüşt din adamlarının tavsiyesine dayandığını ileri sürer.¹¹⁵ Daha sonra Şehinşah, Chihor Vshnaps'ı görevlendirerek Persarmenia'ya göndermiştir. Chihor, Ermenilere büyük baskılar yaparak topraklarını işgal etmiştir. Mamikonean ailesinden Vasak oğlu *Bdeaşk* Vardan, tüm bu yapılanlara öfkelenmiş ve uygun bir zaman bulduğunda ise Chihor'u öldürmüştür. Ancak Sâsânilerin Marzbanı öldürülse de yapılan zulümler son bulmadan devam etmiştir. Bu sırada gerçekleşen olaylardan tarihçi Ephesoslu Yuhanna (Greatrex&Lieu, 2002) şu şekilde bahsetmiştir:

Katolikos ve arkadaşlarının anlattığına göre Hüsrev iki bin kişilik bir süvari birliğiyle birlikte bölgemize bir marzban gönderdi. İmparator, orada bir ateş tapınağı inşa etmesi talimatını vermişti. Marzban, bana ve şehir halkına bu talimatı gösterdiğinde şehir halkıyla birlikte ona karşı ayaklandık ve dedik ki... (Hıristiyanlar, Marzbanı görevinden vazgeçirmeye çalıştılar ve III. Şapur'un kendilerine dini özgürlükler tanıdığına dair bir belge göstermelerine rağmen, marzban'ı görevine devam etmekten vazgeçiremediler.) Marzban, onların kendisine karşı hazırlıklı ve kararlı olduklarını görünce, dahası sayıca kendilerinden üstün olduklarını fark edince, onlara karşı ettiği tehdit ve protestolarla geri adım attı ve büyük bir öfkeyle olan biten her şeyi Hüsrev'e bildirmeye gitti. Hüsrev bunu öğrenince öfkeyle tüm bölge halkına ölüm tehditleri savurarak, onlara karşı savaşmak üzere on beş bin adamını marzbanıyla birlikte gönderdi ve emrine karşı gelirlerse yok edilmelerini emretti. Ardından tekrar orada bir ateş tapınağı inşa edilmesini istedi. Fakat bölge halkı bunları duyunca sayıları yirmi bini bulan bir topluluk oluşturdular ve Hristiyanlıkları uğruna ölümüne savaşmaya hazırlandılar. Bunlar gelip savaşmak üzere olan Sâsânilere karşı sıraya girdiklerinde, 'Rabbimiz İsa Mesih'in adıyla' diye bağırıyorlar ve onlara saldırmak için ilerlediler. Ve Mesih onları bölge halkının önünde paramparça etti. Marzbanı öldürdüler ve başını koparıp o sırada Theodosiopolis sınırında bulunan patrici Iustinos'a getirdiler. (s.141)

560'ların sonlarında Sâsâniler Lazika'daki Roma kontrolünün güçlenmesini önlemek ve dağların dört bir yanından gelen Türk akınlarına son verecek bir sistem

¹¹⁵ Greatrex, Roman Eastern, 139; Michael of Syrian, *The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians*, çev. Robert Bedrosian (Long Branch, 2013), s. 121.

kurmuşlardı. Anlaşılan bu sistem sayesinde Hristiyan vadilerine (Persarmenia-Atropatene) çok sayıda Zerdüşt askerlerini ve ailelerini yerleştirerek oradaki konumlarını sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Ancak bölgelerine gelen Zerdüştlerden yerel halk şikayetçiydi. O dönemin Roma İmparatorunun çözüm odaklı hareket etmesiyle ortaya çıkacak sorunlar büyümeden halledilmişti. İmparatorun konuya dahil olmasıyla birlikte diğer Roma imparatorları da bölgesinde ikamet eden Hristiyanları korumayı kendilerine görev bildiler.¹¹⁶ Muhtemelen Vardan da gelenek halini almış bu durumu fırsata çevirerek Roma imparatorundan Hristiyanları kurtarması için yardım talep etmeyi akıl etmişti. Sâsâniler karşı ayaklanmalarına rağmen onlara uzun süre direnemeyeceklerini öngörmüş olmalı ki 570 yılında Iustinos'a gizlice bir elçilik heyeti gönderdi.¹¹⁷ Tarihçi Evagrius (2000), Ermeni elçisinin gelişinden sonra olanları şu şekilde anlatmaktadır:

Sâsânilerden gördükleri kötü muamele ve özellikle de kendi inançlarıyla ilgili olarak, Iustinos'a gizlice bir elçilik heyeti göndererek Romalıların tebaası olmak için yalvardılar; böylece Tanrı'ya olan saygılarını korkusuzca yerine getirebileceklerdi ve kimse onlara engel olmayacaktı. Iustinos, onları kabul ettikten ve bazı hususlar imparator tarafından mektuplarla kararlaştırıldıktan ve ciddi yeminlerle onaylandıktan sonra, Ermeniler, Sâsâni yöneticilerini öldürdüler ve hem akraba hem de diğer komşularıyla birlikte topluca Roma imparatorluğuna bağlandılar. (s. Book V-7)

Bu isyan iki devlet arasındaki gerilimi iyice arttırdı. Iustinos, Ermenilerin ayaklanmasına yardım ederek bu durumu dışarıdan dindaşlarını zulümden korumak olarak gösterse de muhtemelen tek amacı bu değildi. Çünkü Persarmenialı asilzadeler Sâsânilere isyan edecek olursa sadece Iustinos'a savaş çıkarmak için elle tutulur bir sebep vermekle kalmayıp Kafkasya veya Mezopotamya da genişleme fırsatı

¹¹⁶ Sarris, *Empires of Faith*, 229-230; Whitby, *The Emperor Maurice* s. 252.

¹¹⁷ *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, (Clarendon Press, 1997), A.M. 6063; James Allan Evans, *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*, (London: Greenwood Press, 1931) s. 90; Barker, *Justinian and The Later Roman Empire*, s. 217; Whitby, *Emperor Maurice* s. 251; John Julius Norwich, *Bizans Erken dönem I*, çev. Hamide Koyukan, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2013), 221.

taniyacaklardı. Sâsânilerin bakış açısına göre ise Iustinos'un isyana karışması tamamen Roma'nın Sâsânilerin iç işlerine müdahale etmesiydi.

II. Iustinos Persarmenialı asilzadelere destek vermeyi kabul edince Ermeniler vakit kaybetmeden isyanı başlatarak valilerini katlettiler.¹¹⁸ Oluşturdukları orduyla birlikte hareket ederek kendilerini Roma imparatorluğuna bağladıklarını ilan ettiler. Buldukları şehri terk edip Roma topraklarına yerleşttiler. Gerçekleşen hadise Roma ve Sâsâniler arasındaki barış anlaşmasını bozdu. Hüsrev kısa sürede Ermenilerin kendisinin gönderdiği Marzbanını katledip isyan ederek Romalılara katıldığının haberini almıştı. Roma imparatorunun savaş odaklı hareket etmesine rağmen Şehinşah'ın çıkması halindeki bir savaştan kaçınmaya çalışması tuhaftı, zira Sâsâniler o dönemde Roma ile baş edebilecek güce sahipti. Menandros'un aktardığına göre; Hüsrev'in savaştan kaçınmak için birden fazla sebebi vardı. İlki sadece Ermenilerin değil, Türklerin de Roma imparatorluğuyla iş birliği içerisinde hareket etmesiydi. İkincisi artık yaşı ilerlediği için savaşıma istediğini kaybetmişti. Barışçıl koşulları korumaya çalışarak oğullarına sarsılmamış ve bozulmamış bir miras bırakmak istiyordu.¹¹⁹ Turtledove'nin görüşüne göre Hüsrev, iki devlet arasında çıkabilecek herhangi bir savaşın aleyhine gelişeceğini düşünüyor olmalı ki kesin bir karar almadan önce II. Iustinos'u ikna etme yoluna başvurdu.¹²⁰

2.6 Sebokh'un Konstantinopolis'e Gelerek Ermenileri Geri İstemesi

İlk önce 572 yılında ödenmesi gereken haracı almak ve Romalıları savaş düşüncesinden uzaklaştırması için Konstantinopolis'e Sebokht adında Hristiyan bir elçi gönderdi.¹²¹ Elçi, II. Iustinos'a Hüsrev'in yazdığı mektubu teslim etti. Mektupta şöyle yazıyordu: “Kralına karşı ayaklanan bir halka yardım etmen doğru değil. Eğer halkı bana geri vermiyorsan karşılığında ülkeyi haraç olarak ver.” (Menander, 1978, Fragment 15,3-16,1) Sebokht, Şehinşah'ın yazdıklarına kulak vermesi ve bir savaş çıkarmaması için

¹¹⁸ Sebeos, *The Armenian History attributed to Sebeos*, çev. R.W. Thomson, (Liverpool: Liverpool University Press, 1998) xix; Cyril Toumanoff, *Studies in Christian Caucasian History*, (Georgetown University Press, 1963), s. 380; Dignas, *Roma and Persia*, 115; Gene R. Garthwaite, *The Persians*, (Malden: Blackwell Publishing, 2005), s. 108.

¹¹⁹ Menander; Fragment 16.

¹²⁰ Turtledove, *Justin II's Observance*, 299.

¹²¹ Menander, Fragment 16; Whitby, *Emperor Maurice*, s. 251; Sarris, *Empires of Faith*, 230.

imparatora yalvararak; Romaluların savaşta galip gelmesi durumunda Sâsâni topraklarında ilerleyişin süreceğini bu da eninde sonunda Romaluların onlara sığınan Hristiyan halkın aynı dinden kardeşlerinin kanını dökmek zorunda kalacağı hakkında Iustinos’u uyarmıştı.¹²²

Elçinin bütün ısrarlarına rağmen Iustinos’un kararından vazgeçmediğini Hüsrev’in isteklerini şu satırlarla reddettiğinde anlamaktayız: “*Cinlere tapmayı istemeyerek bana sığınan Hristiyan bir halkı sizin elinize teslim etmeyeceğim.*” (Menander, 1978, Fragment 16,1) Aldığı cevaptan sonra Hüsrev, Roma imparatoruna farklı bir seçenek içeren ikinci bir mektup yolladı. “*Halkı ve ülkeyi bize geri vermiyorsan o halde krallarının Ermenistan için haraç olarak ödediği altını ver ki aramızdaki barış sürsün.*” (Menander, 1978, 16,1-17) Muhtemelen Iustinos, Şehinşah’ın mektuplar aracılığıyla sunduğu şartları kabul ederse kuzey sınırındaki sorundan yararlanma şansını bir kere daha elde edemeyeceğini düşünüyordu. Anlaşılan yaptığı anlaşmalar sayesinde Hüsrev’i devirip Sâsânileri Roma imparatorluğuna zarar veremeyecek hale getirebileceğine inancı tamdı.¹²³

Iustinos, Hüsrev’in yazdığı ikinci mektuptaki şartları kabul etmedi ve karşılığında yazdığı mektupta Hüsrev’in kabul etmeyeceğini düşündüğu bir teklif sundu. “*Barış isteyen kişinin haraç ödemesi gerekir. Benden Kuzey topraklarını istiyorsanız o halde bizde Nisibis’i talep ediyoruz. Zira orası Romalılara aitti ve arşivlerde yazdığı üzere Sâsânilere şartlı olarak verilmişti.*” (Menander, 1978, Fragment 16,1-17) Hüsrev, Nisibis’i Romalılara vermeye yanaşmayınca savaş Iustinos’un amaçladığı gibi kaçınılmaz bir hale geldi. Roma imparatorunun uzlaşmaya niyeti olmadığını gören Sebokht ise İran’a geri döndü.¹²⁴

Bizans aristokrasisinin bir parçası olup aynı zamanda keşiş ve tarihçi olan Theophanes the Confessor, iki devlet arasında çıkan savaş için Hüsrev’in

¹²² Menander, Fragment 16,1; Robert Main, After Justinian, 110.

¹²³ Sarris, Empires of Faith, 230; Mehmet Özmenli, “V.-VI. Yüzyıllarda Bizans Devleti-Sasani Devleti-Ermeni derebeylerinin Mücadeleleri ve Türkler”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/3, (2008): 329.

¹²⁴ Greatrex, Roman Eastern, 140.

Horamites'in¹²⁵ Bizans'la olan temaslarından rahatsız olduğunu söylemiştir. Theophylaktos Simokattes ise Romalıların Sâsânilerin Horamites'in yıkılmasından ve Horamites'e saldırmalarından dolayı kızgın olduğunu belirtir. Ayrıca Theophanes, Hüsrev'in Alanların ülkesinden geçen Romalıları yönelik Türk misyonlarından dehşete düştüğünü ve kaçan Ermenilerin iadesini talep ettiğini kaydederken, Theophylaktos ise Iustinos'un Sâsânilerin Romalıları yönelik bir Türk elçiliğini tuzağa düşürmek için Alanlara rüşvet verme girişimlerini kınamış ve Hüsrev de Romalıların Ermenileri kabul etmesini eleştirmiştir. Bunlara ek olarak Sâsânilerin, Ermeni devletinin bölge komutanı olarak atadığı Surenas'ın katledilmesi ve Roma imparatorunun Sâsânilere haraç vermeyi değersiz buluyormuşçasına anlaşmada kararlaştırılan yıllık ödemeyi yapmak istememesi gibi nedenler de bulunmaktadır.¹²⁶ Tarihçi Ephesoslu Yuhanna da aldığı kayıtlarda aynı suçlamalara yer verirken, Romalıların Sâsânilerin güney Arabistan'ı işgal etmelerine içerlediklerini ve Hüsrev'in, Horamiteslileri kendilerine karşı isyan ettirmeye çalıştıklarını söyler. Ayrıca Sâsânilerin, Horamiteslileri kendi taraflarına çekemeyince hala yürürlükte olan barış anlaşmasını ihlal ederek onlara karşı bir sefer gönderdiklerini iddia ettiklerini söyler.¹²⁷ Sonuç olarak Romalılar, çıkan savaş için Sâsânileri suçlu görürken, Sâsâniler de savaşın sorumlusunun Romalılar olduklarını iddia etmişlerdir.

¹²⁵ Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, (Oxford: Clarendon Press, 1986), ed., Michael Whitby, Mary Whitby, Book III-iii 8.12, Greatrex, Roman Eastern, 142-145; Süha Konuk, *Roma-Sâsâni Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası'nın Tarihi Coğrafyası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), s. 34.

¹²⁶ Theophylact Simocatta, Book III-iii 8.12-iii 9.7; Michael L. Whitby, "Chronicle Source for the Reigns of Justin II, Tiberius and Maurice (A.D. 562-602)", *Byzantion*, 53/1, (1983): 320-322; Shahîd, *Byzantium and The Arabs*, 365-366; Whitby, *Emperor Maurice*, s. 252; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi Cilt 1*, çev. Haluk Şaman, (İstanbul: Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, 1974) s. 105-106.

¹²⁷ Shahîd, *Byzantium and The Arabs*, 367-369.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. IUSTINOS DEVRİ BİZANS VE SÂSÂNİ SAVAŞLARI

3.1 Romalıların Arzenene Saldırısı

Sebokht, Konstantinopolis'e gelip imparatoru ikna etmekte başarısız olunca İran'a geri dönmek zorunda kalmıştı. İmparatorlar arasındaki mektuplaşmalara rağmen iki tarafta anlaşmaya yanaşmayınca geniş çaplı bir savaş hazırlıklarına girişen Iustinos, Doğu'ya *Magister Militum Per Orientem* unvanıyla atanmış olan Markianos'u hazırlattığı ordunun başına geçirdi.¹²⁸ Markianos, İmparator Iustinos'un akrabası olduğu gibi aynı zamanda senatonun soylularının arasında da yer almaktaydı. İmparatorun emrini aldığı gibi ordunun başına geçen komutan, doğuya doğru hareket etti.¹²⁹ Evagrius (2000), II. Iustinos her ne kadar Sâsânilere savaş açıp I. Hüsrev'i devirmek istese de kısa sürede hazırlattığı ordunun birçok yönden eksiklerinin mevcut olduğunu aktarmaktadır:

İmparator, akrabası Marcian'ı Doğu'daki kuvvetlerin komutanı olarak atadı, ancak ona savaşa uygun bir ordu ya da savaş için gerekli teçhizatı vermedi. Marcian, Mesopotamia'yı büyük bir tehlike ve olası yıkımla işgal etti. Yanında çok az sayıda silahsız asker vardı ve bu kişiler çiftçi ve çobanlardan oluşuyordu. Nisibis yakınlarında Sâsânilerle küçük çatışmalar yaşandı. Romalılar üstünlüğü ele geçirerek şehri kuşattı, ancak Sâsâniler kapıları

¹²⁸ Shepard, "Justinian and his Legacy", 125; Michael of Syrian, 122; Michael Whitby, s. 254; Bahadır Gürhan, "Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV-VII. Yüzyılları)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1, (2011): s. 716.

¹²⁹ Adrian Goldsworthy, *Roma Nasıl Çöktü? Bir Süper Gücün Ölümü*, çev. Samet Özgüler, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2022) s. 512; Ali Ahmetbeyoğlu, "Bizans Tarihçisi Theophanes Byzantios'da Türkler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, (2012).

kapatmayı gerekli görmediler ve Roma ordusuyla oldukça utanç verici bir şekilde alay ettiler. (Book V-8)

Markianos ile birlikte gönderilen askerlerin düşmanın karşısında hayatta kalabilmek için yeterli eğitimden ve malzemeden uzak oldukları anlaşılmaktadır. Komutan Markianos, savaş deneyimi yüksek olan cesur bir generaldi, ancak ordusundaki disiplinsizlik ve donanımlarındaki eksiklik ister istemez savaşın gidişatını etkileyecekti. Ordu hızlıca ilerleyerek Euphrates'i¹³⁰ (Fırat Nehri) geçerek Osrhoene'ye ulaşmıştır.¹³¹

Yaz mevsimi geçtiğinden ve barbarlar herhangi bir saldırı öngörmediklerinden Markianos burada Theodoros, Sergius ve Jevuntas adlarındaki üç komutanı, ordudan ayırdığı üç bin piyadenin başına geçirerek Arzanene'ye¹³² saldırması için gönderdi.¹³³ Buradaki halk yakın zamanda herhangi bir saldırı beklemediklerinden kendilerine saldıran Romalılara hazırlıksız yakalandılar. Theophylaktos Simokattes, Sâsânilerin bu saldırıdan derin bir şekilde etkilendiğini söylemiştir çünkü her yer harap edilip, yağmalanmış ve azımsanmayacak bir ganimet ele geçirilmişti.¹³⁴ Düşmanın ani saldırısı karşısında direniş gösteremediklerinden Roma ordusu, Sâsânilerin yaşadığı şehri yerle bir etti. Burada topladıkları ganimetleri ise yanlarına alarak hızla geri çekildiler.¹³⁵

3.2 Mesopotamia Seferi

General Markianos'un Arzenene'ye ordusuyla beraber gelip başlattığı saldırıların ardından yapılan baskınlar kesintisiz devam etmiştir. İmparatorun emriyle birlikte Roma ordusu vakit kaybetmeden Mesopotamia'yı işgal etmeye başlamıştır.

¹³⁰ Modern Fırat bkz; A. Hausleiter, M. Roaf, St J. Simpson, R. Wenke, Brady Kiesling, P. Flensted Jensen, Rosemary Selth, Jeffrey Becker, W. Röllig, Jamie Novotny, Tom Elliott, H. Kopp, R. Scott Smith, R. Talbert, B. Siewert-Mayer, Greta Hawes, Sean Gillies, Francis Deblauwe, and Eric Kansa, 'Euphrates (river): a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/912849>> [accessed: 01 January 2024]

¹³¹ Evagrius, *The Ecclesiastical History Of Evagrius Scholasticus*, (Liverpool University, 2000), ed., Michael Whitby, Book V-8.

¹³² Modern Bartın bkz: M. Roaf, T. Sinclair, S.E. Kroll, St J. Simpson, R. Talbert, Sean Gillies, Ryan Horne, Jeffrey Becker, Richard Talbert, and Tom Elliott, 'Arzanene: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2022 <<https://pleiades.stoa.org/places/874367>> [accessed: 01 January 2024]

¹³³ Whitby, Emperor Maurice, 254.

¹³⁴ Theophylact Simocatta, 87.

¹³⁵ Greatrex, Roman Eastern, 142.

Markianos, Mesopotamia'ya girdiğinde Baramenes adındaki Sâsâni komutanı yanına aldığı askerlerle birlikte Romalıları karşılamak için Sargathon'da¹³⁶ bekliyordu. İki ordu çarpıştığında Sâsânilerin olduğu taraf Markianos emrindeki orduya çok fazla direnmeden yenilgiye uğramıştır.¹³⁷ Romalılar barbarları şiddette püskürtüp savaşta birçoğunu kılıçtan geçirmişlerdi. Sargathon'u ele geçiren Roma ordusu ilerleyerek Thebatha'daki¹³⁸ bir kaleye yöneldiler. Burada gerçekleşen savaş on gün boyunca devam etti, ancak kalenin kapısını yıkmak için çok uğraşmalar da başarısız olmuş bir şekilde Dara kalesine geri çekildiler.¹³⁹ Bahar bitmeden ordu tekrar harekete geçerek Nisibis'in yakınlığında Sâsânilerle karşılaşarak küçük çaplı çarpışmalar gerçekleştirildi.¹⁴⁰ Daha öncede söylediğimiz gibi Sâsâniler savaşa hazır değildi muhtemelen bu yüzden Markianos üstünlüğü kısa sürede eline geçirmişti.

Tarihçi Evagrius, Romalıların Nisibis'e¹⁴¹ saldırmasının hemen ardından bazı alametlerin ortaya çıktığını kaydeder. Bu alametlerden biri yeni doğmuş buzağının iki başlı olarak dünyaya gelmesiydi. Evagrius muhtemelen Nisibis'e yönelik yapılan bu saldırıdan endişe ettiği için yahut savaşın Romalılar için olumsuz bir şekilde sonuçlanacağına inandığı için bu alametlere vurgu yapmıştır.¹⁴²

Hüsrev kısa süre de Romalıların önce Arzanene'ye saldırıp sonrada Nisibis'i kuşattığının haberini alınca savaş için hızla hazırlığa başladı. Yeterli hazırlığı yaptıktan sonra generallerinden Adarmanhan'ı ordusunun başına geçirdi.¹⁴³ Yolculuk boyunca ona bir süre eşlik ettikten sonra Euphrates'i geçip Roma topraklarına girerek Circesium¹⁴⁴

¹³⁶ M. Roaf, T. Sinclair, S.E. Kroll, St J. Simpson, DARMC, R. Talbert, Sean Gillies, Tom Elliott, and Jeffrey Becker, 'Sargathon: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/874683>> [accessed: 02 February 2024]

¹³⁷ Theophanes Confessor, A.M. 6066.

¹³⁸ M. Roaf, T. Sinclair, S.E. Kroll, St J. Simpson, DARMC, R. Talbert, Sean Gillies, Jeffrey Becker, Carolin Johansson, Tom Elliott, and Rune Rattenborg, 'Tell Taban/[Tabite]/Thebet(h)a?: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2024 <<https://pleiades.stoa.org/places/874754>> [accessed: 02 February 2024]

¹³⁹ Whitby, Emperor Maurice, 256.

¹⁴⁰ Greatrex, Roman Eastern, 142.

¹⁴¹ Nisibis bölgesi hakkında daha fazla bilgi için bkz: Konuk, 58-65

¹⁴² Evagrius, Book V-9.

¹⁴³ Theophanes Confessor, A.M. 6020.

¹⁴⁴ M. Roaf, St J. Simpson, DARMC, R. Talbert, Brady Kiesling, Sean Gillies, Johan Åhlfeldt, Jeffrey Becker, and Tom Elliott, 'Circesium/Qarquza/Habora/Phaliga?: a Pleiades place

şehrine saldırması için göndermişti.¹⁴⁵ Circesium, Romalılar için stratejik olarak önemli bir yerd. Roma'nın sınır bölgesinde yer alıyordu. Sadece yüksek surları değil, aynı zamanda onu çevreleyen ve şehri bir tür ada haline getiren Euphrates ve Aboras¹⁴⁶ nehirleri de onu güçlü kılan etkenler arasındaydı.¹⁴⁷

Adarmanhan'ı, Circesium'a gönderen Hüsrev tüm barış çağrılarına rağmen savaş yanlısı bir tutum sergileyen II. Iustinos'a, misilleme yapmak amacıyla süratle Nisibis'e yöneldi. Bu sırada Markianos'un aldığı kalelerle birlikte kazandığı başarılarla rağmen belediklerinden uzun bir süre Hüsrev'den haber alınmamış, herhangi bir karşı saldırı da gerçekleşmediğinden Şehinşah'ın öldüğüne dair bir söylenti çıkmıştı.¹⁴⁸ Iustinos çıkan bu söylentilere inanmış, düşmanın başında duracak bir lider olmadığı halde Nisibis'in halihazırda alınmamış olmasına öfkelenmiş olmalı ki imparator, Markianos'a hızlıca Nisibis'i zapt edip şehrin anahtarını kendisine getirmesini söylemesi için birilerini göndermişti.¹⁴⁹

İlk önce Theopolis¹⁵⁰ piskoposu Gregory'e, Markianos'un Nisibis'e gönderilmesinin üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen hiçbir ilerleme kaydedemediğini, böylesine önemli bir şehri ordusundaki askeri geçmişi bile olmayan çiftçi ve çobanlarla almakta yetersiz kalacaklarını bildirildi.¹⁵¹ Çünkü Nisibis piskoposu, Gregory'in özel bir dostuydu. Piskopos özellikle Sâsânilerin Hristiyanlara karşı anlamsız şiddetinden hoşnutsuzdu. Din kardeşleriyle birlikte rahatça ibadet edebilmek ve güvenli bir şekilde yaşamak istediği için kendi şehirlerinin bir an evvel Romalılara tabi olmasını istiyordu. Bu yüzden de Gregory'ye düşman topraklarında olan biten her

resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2020 <<https://pleiades.stoa.org/places/893974>> [accessed: 02 February 2024]

¹⁴⁵ Theophanes Confessor, A.M. 5991.

¹⁴⁶ B. Siewert-Mayer, W. Röllig, H. Kopp, Jeffrey Becker, Sean Gillies, Francis Deblauwe, and Eric Kansa, 'al-Ĥābūr aš-Šarqī: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/211425278>> [accessed: 02 February 2024]

¹⁴⁷ Greatrex, Roman Eastern, 143; Whitby, Emperor Maurice, 257.

¹⁴⁸ Evagrius, Book V-9; Whitby, Emperor Maurice, 257.

¹⁴⁹ Evagrius Book V, 8-9 naklen; Greatrex, Roman Eastern, 143

¹⁵⁰ Modern Antakya bkz: T. Sinclair, P.-L. Gatiér, M. Ballance, Brady Kiesling, Sean Gillies, Johan Åhlfeldt, Jeffrey Becker, W. Röllig, Tom Elliott, H. Kopp, DARMC, Francis Deblauwe, R. Warner, R. Talbert, B. Siewert-Mayer, Ryan Horne, and Eric Kansa, 'Antiochia/Theoupolis: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2021 <<https://pleiades.stoa.org/places/658381>> [accessed: 03 February 2024]

¹⁵¹ Evagrius, Book V-9.

şey hakkında bilgi veriyor, ihtiyaç duyulan şeyleri tedarik ediyordu.¹⁵² Yayılan söylentilerin aksine Hüsrev'in ölmediğini, ordusuyla birlikte süratle Nisibis'e yaklaştığını öğrenen Gregory aldığı haberi çabucak imparatora bildirmek üzere bir mektup yazdı.¹⁵³ Evagrius'un (2000) aktardığına göre imparator aldığı bilgilere rağmen bu konuda herhangi bir tedbir almamıştır:

Alışagelmış zevklerine dahlp gittiği için mektupları dikkate almadı ve hüsnükuruntu içinde olduğundan onlara güvenmek istemedi. Çünkü cahillik, ahlaksızlık insanların karakteristik özelliklerindedir ve sonuçlar konusunda aceleci davranırken, isteklerinin tersine gelişen durumlarda kuşku duyarlar. Bu yüzden Iustinos, Gregory'e mektup yazarak bu meselelerin tamamen yanlış olduğunu, doğru olsalardı Sâsânilerin kuşatmayı tahmin edemeyeceklerini ya da bunu yapsalar bile üzgün bir durumda geleceklerini söyledi. (Book V-9)

Evagrius'un aktardıklarına göre Iustinos'un aldığı haberin üzerinden çok geçmeden Akakios adında ki adamını Markianos'a göndererek onu görevden almasını emretmesi imparatorun bu bilgiye tamamen kayıtsız kalmadığının da göstergesi olabilir. Bu sırada Nisibis'i kuşatmakta olan Roma ordusu, şehre çok uzak olmayan bir bölgede karargâh kurmuşlardı. Şehirde bulunan Sâsâniler kuşatma için gelen orduyu gördüklerinde büyük bir korkuya kapılmışlardı. Kurnaz bir adam olduğu söylenen Nisibis'in *Marzbanı* karargâha giderek ordunun komutanıyla görüştü. General Markianos'dan durumu Şehinşahlarına bildirmek için dört aylık gibi bir süre istedi.¹⁵⁴ Markianos'un bu süreyi onlara neden verdiği hakkında kesin bir bilgi edinemesek de Greatrex, generalin bu imtiyazı vermesinin altındaki sebebi nazik bir yanı olmasına atfetmiştir.¹⁵⁵ General verdiği sürenin bitmesini beklemek için Edessa'ya dönmüştür. Markianos'un Edessa'ya gitmesinden faydalanan Sâsâniler şehre erzak getirmişler ardından da şehrin çevresini savaşa hazır duruma getirmek için bostanlardaki ağaçları

¹⁵² Greatrex, Roman Eastern, 143.

¹⁵³ Evagrius, Book V-9.

¹⁵⁴ Whitby, Emperor Maurice, 254.

¹⁵⁵ Greatrex, Roman Eastern, 143.

kesip şehirde bulunan Hristiyanları kovulmuşlardı. Ardından Hüsrev'i yaşananlardan haberdar ettiler.¹⁵⁶

İmparator, Markianos'un Edessa'ya döndüğünü duyunca öfkelenerek ona derhal Nisibis'i kuşatmaya gitmesini emretti. İmparatorun emrini alan Markianos hemen yola çıktı ve Daraya ulaştı. Paskalya'yı (Diriliş Pazarı)¹⁵⁷ Dara'da kutladıktan sonra Nisibis'i kuşatmaya gitti. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra şehri dört bir yandan kuşattı ve yanında getirdiği mühendislerin yaptığı araçlarla saldırıyı başlattı.¹⁵⁸ Şehir düşmek üzereyken Markianos'un yerini almak için imparator tarafından görevlendirilen Akakios bölgeye ulaştı. Vakit kaybetmeden imparatorun emrini Markianos'a açıklayıp görevden alındığını ilan etti. Ephesoslu Yuhanna'nın (1860) aktardığına göre ordu büyük bir şaşkınlık içerisinde olsa da general sakinliğini koruyarak Akakios'a şunları söylemiştir:

Bu kenti ele geçirmek için ne kadar büyük bir çaba harcadığımızı görüyorsun; şimdi biraz bekle ve bize yalnızca iki günlük bir süre daha tanı sonra da sana yapılması emredilen şeyleri yerine getir.' Akakios, ona kızdı ve hakaret etti. Bütün subaylarının önünde öfkeyle ona el kaldırdı. Çekiştirdi, yere attı, kuşağını kesti ve onunla alay etti. Hatta bir söylentiye göre ona tokat attı. Bütün ordu öfkeleni ve gözlerinin önünde yapılan bu kötülüğü kınayarak sancaklarını yere indirip ters çevirdiler. Ardından askerler kaçıp kenti arkalarında bıraktı. Komutanlarının başına gelenlerden dolayı büyük bir keder ve ağıt yaktılar çünkü o iyi bir adam ve inanan biriydi. Şehre girip ele geçirmeyi umdukları sırada peşlerinde düşman yokken arkalarını dönmüşler ve düşmanları tarafından alaya alınıp küçümsemişlerdi. (Book VI-2)

Şehir sakinleri Roma ordusunun bir anda geri çekilmesini büyük bir şaşkınlıkla izlediler. Ordunun kaçtığını görünce bu durumdan cesaret alarak silahlanıp peşlerine düştüler. Birçoğunu yakalayıp öldürdüler ve şehre dönerken Romalıların başlarına gelen

¹⁵⁶ Greatrex, Roman Eastern, 144.

¹⁵⁷ İlk önce İsrail kavminin Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan kaçıışı anısına bahar döneminde bir hafta boyunca kutlanan bir Yahudi bayramıyken daha sonra Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte Hz. İsa'nın insanlığın günahı için kendini feda ederek çarmıhta öldürüldüğü ve sonra yeniden dirildiği inancıyla özdeşleştirilmiş ve bunun anısına yapılan kutlamayı ifade etmeye başlamıştır; Mehmet Katar, "Paskalya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 34: 181-182.

¹⁵⁸ John of Ephesus, Book VI-2.

olaya alay ettiler.¹⁵⁹ Greatrex, Nisibis'teki bazı kişilerin Hüsrev'i bilgilendirmek için yazdıkları mektubun içeriğini şu şekilde aktarmaktadır:

“Hemen gelin ve Roma topraklarına girelim çünkü soylu tanrılarımız güneş ve ateş onları alt etti. İmparatorlarından gelen bir emir yüzünden birbirlerine düştüler; Marcian'ı küçümseyerek kovdular ve hepsi şehirden kaçtı.” (Greatrex&Lieu, 2002, s.145)

Sonuç olarak Roma kuşatması başarısız oldu. Hüsrev bu durumu Nisibis halkından aldığı bir mektupla öğrendikten sonra hızlı bir karşı saldırı başlatacağı.

3.3 I. Hüsrev'in Karşı Saldırısı ve Dara'nın Düşüşü

Öteki taraftan Marzban Adarmahan, Hüsrev'in emrettiği üzere hızla Roma topraklarını yağmalamaya başlamıştı. Ordusunda altı bin Sâsâni askeri ve göçebe barbarlar (Scnite barbarları) bulunmaktaydı.¹⁶⁰ Adarmahan yolda birçok kaleyi ele geçirip Apamea'ya¹⁶¹ varana kadar önemli ve güçlü köyleri yakıp yıkarken her türlü zararı vermekten çekinmemiştir.¹⁶² Adarmahan muhtemelen başında onu komuta edecek birisinin olmaması ve Romalıların, Hüsrev tarafından saldırıya uğramış olmaları nedeniyle herhangi bir tehdit oluşturmamaları yüzünden bu kadar rahat hareket ediyordu. Üstelik Romalılar hala Iustinianos döneminde uzun süren barışın etkisi altında oldukları için herhangi bir düşman saldırı beklemediklerinden Adarmahan'ın saldırılarına karşı savunmasız kalmışlardı. Bu durumlar Sâsâni Marzbanının hızlı ve güvenli bir şekilde işgallerine devam ettirmesini sağlayan etkenlerdi. İlerleyişini sürdüren ordu, Apamea'ya gelene dek Barbalissus¹⁶³, Qasrin, Beth Dama, Gabbulon

¹⁵⁹ John of Ephesus, Book VI-2; Greatrex, Roman Eastern, 144; Whitby, The Emperor Maurice, 257-258.

¹⁶⁰ Theophlact Simocatta, Book III-iii.10.1.; Evagrius, Book V-10.; Greatrex, Roman Eastern, 147; Fisher, Arabs and Empires, 258

¹⁶¹ Modern Dinar/Afyonkarahisar bkz: M. Roaf, St J. Simpson, R. Talbert, Sean Gillies, Chris de Lisle, Tom Elliott, and Jeffrey Becker, 'Apamea: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2024 <<https://pleiades.stoa.org/places/897711>> [accessed: 16 January 2025]

¹⁶² Greatrex, Roman Eastern, 146.

¹⁶³ Suriye de ki eski bir kale bkz: J.P. Brown, P.-L. Gatier, DARMC, R. Talbert, Sean Gillies, Johan Ahlfeldt, R. Warner, Jeffrey Becker, and Tom Elliott, 'Barbalissus: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/668208>> [accessed: 13 November 2024]

çevresini ve Gazara¹⁶⁴ ve Theoupolis topraklarına saldırarak bu bölgeyi harap hale getirmişlerdi.¹⁶⁵

Adarmahan, Apamea şehrinden çok uzakta olmayan bir yere kamp kurduğunda çok geçmeden şehrin sakinleri ona bir elçilik heyeti göndererek şehir için fidye teklif etmişlerdi. Sâsâni Marzbanı gelen elçilere şehri teslim ederlerse kimsenin zarar görmeyeceği konusunda söz vermiş ve elçilerde bu söze güvenerek şehrin kapılarını açmışlardı.¹⁶⁶ Ephesoslu Yuhanna, 540'da Hüsrev'in Apamea kuşatmasında şehre hiçbir zarar vermediğini söyleyerek şehrin sakinlerinin Adarmahan'ın da aynı davranışı göstereceğini düşünmüş olabileceklerini söylemiştir. Ephesoslu Yuhanna, Adarmahan'ın fethini şu şekilde aktarmıştır. (Greatrex&Lieu, 2002)

Hüsrev, Antakya'yı fethettikten sonra (540) Apamea'yı kuşatmış ve büyük zorluklar çıkartmıştı. Apamea'da onun (onur) sözünü aldıktan sonra ona teslim olmuştu. Şehinşah, Apamea'ya girdiğinde ve at yarışlarını izlediğinde orada hiçbir şeyi yıkmamış ya da yakmamıştı. Bu nedenle Apamea halkı şimdi gelen Adarmahan'ın da kendilerine zarar vermeyeceğine güveniyorlardı. Bu güven nedeniyle kentin ileri gelenleri ve piskopos ona gidip saygılarını sundular. O da onlara kurnazca, 'Madem şehir bizim, kapıları açın da girip göreyim' dedi. Onlar da güvenerek ve kötü bir şey yapmayacağını düşünmeden kapıları açtılar ve Adarmahan şehre girdi. Hemen kapıları tuttu ve erkekleri, kadınları yakalayıp bağlamaya ve şehri yağmalamaya başladı. Bütün ganimeti ve insanları dışarı çıkardıktan sonra şehrin dışına yerleştirdiler. Uzun bir süre boyunca biriktirilmiş zenginliklerle dolu şehri tamamen yağmaladıktan ve tüm halkını, ganimetlerini ve piskoposu da yanlarında götürdükten sonra şehri ateşe verdiler ve tamamen yaktılar. (s.146-147)

¹⁶⁴ Eski Geşur bkz: B. Isaac, Sean Gillies, Jeffrey Becker, Carolin Johansson, Jamie Novotny, Tom Elliott, DARMC, R. Talbert, and Rune Rattenborg, 'Gazara: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2023 <<https://pleiades.stoa.org/places/687904>> [accessed: 13 November 2024]

¹⁶⁵ Evagrius, Book V-10.; Roman Eastern, 147.

¹⁶⁶ Michael of Syrian, 123; Theophlact Simocatta, Book III-iii.10.8.; Evagrius, Book V-10.; Greatrex, Roman Eastern, 147.

Adarmahan, şehri yağmalayıp ateşe verdikten sonra yanlarına aldıkları ganimet ve rehinelerle birlikte hızlıca kendi topraklarına geri dönmüştür.¹⁶⁷ Marzban Adarmahan Suriye'ye saldırdığı sırada Hüsrev ordusuyla birlikte Dicle nehrinde kamp kurmuş, Roma ordusuna sürpriz bir saldırı başlatmak için bekliyordu. Roma ordusunun başına gelenleri ve şehirden kaçtıklarını duyunca yola çıkarak Nisibis'e geldi. Romalıların geri çekilirken arkalarında bıraktıkları silahları bularak aldı ve karşı saldırı başlatmak için Dara şehrini kuşatmaya geldi. Hüsrev'in yanında getirdiği ordunun içinde yirmi üç bin süvari, kırk bin piyade ve yüz yirmi bin çiftçi olduğu söylenmektedir.¹⁶⁸ Hüsrev'in Dara'yı kuşatırken yaşananlarını Ephesoslu Yuhanna (1860) şu şekilde aktarmıştır:

Sâsâni kralı, Marcian'ın kurduğu kuşatmanın hala kentin önünde durduğunu gördü ve bunlarla hemen Dara'yı kuşatmaya başladı. İlk işi taş kesicilere ve diğerlerine su kemerinin dışında, kentin doğusunda yer alan bir tepeyi, suyun yönünü değiştirmek için kesmelerini emretmek oldu; söylendiği gibi taşı sert bulduklarında üzerinde ateş yaktılar ve sıcakken sirkeyle soğuttular böylece işlemek için yumuşak hale getirdiler. Ayrıca Marcian'ın Nisibis için hazırladığı kuşatma araçlarını kente karşı kurdu, kenti kuşattı ve altı aylık bir süre boyunca ele geçirmek için her türlü savaş aracını kullandı. Kuşatma araçlarının arasında diktiği seyyar kuleler de vardı, ancak Romalılar onları ateşe vermek için bir plan yaptılar ve başarılı oldular, şehirden çıkış imkânsız olmasına rağmen onları yaktılar. Kuşatılanların tarafındaki generaller büyük bir savaş yeteneği olan Timus Esthartus'un oğlu John, Saphnai'nın oğlu Sergius ve diğerleriydi. Ama Sergius söylendiğine göre bir okla vuruldu ve öldü. Bir süre sonra Sâsâni kralı kuşatmanın ilerlediğini görünce çadırını kaldırıp kentin kuzey tarafındaki bir dağın üzerine kurdu, oradan içeride yapılan her şeyi görebiliyordu. Sâsâni kralı, diğerlerinden daha yüksek olan ve Hercules adını verdikleri büyük bir kulenin karşısına bir kule inşa edilmesini emretti. Daralılar tüm çabalarının boşa olduğunu gördüler. Sâsâniler bu sırada kulelerini güçlendirmeyi başardılar ve onları şehre yaklaştırdılar. Bu olaydan bir süre önce kral, devasa kuşatma silahlarının kent sakinlerini korkutmadığını görünce dış surların etrafına tuğladan bir duvar çekilmesi için emir vermişti,

¹⁶⁷ Shepard, "Justinian and his Legacy", 125; Norwich, Bizans Erken Dönem I, 221.

¹⁶⁸ Theophlact Simocatta, Book III-iii.10.8. Greatrex, Roman Eastern, 147.

öyle ki bir saldırıya geçecek olurlarsa duvarın içinde yakalanabilirlerdi. Ama bütün hilelerinin boşa gittiğini görünce söylendiği gibi hastalandı ve ölmekten korktu. Bu nedenle kente bir haberci göndererek, kendisiyle görüşmek üzere birini görevlendirmelerini istedi. (Book VI-5)

Romalılarla Sâsâniler arasında tercümanlık yapan *Cometes* adındaki bir adam, halk tarafından seçilerek görüşme yapmak için şehre gönderildi. Hüsrev, Dara'da yaşayan halka fidye olarak beş talent verirse kentten çekileceğine dair bir mesaj gönderilmesini emretti. Ancak *Cometes* Dara'nın ele geçirebileceğinden emin olduğu için kralın sözlerini ona iletmedi.¹⁶⁹ Ephesoslu Yuhanna'nın aktardığına göre Hüsrev belirlenen gün geçmesine rağmen herhangi bir yanıt göndermedikleri için Romalıların onları küçümsediği düşüncesine kapılıp öfkeyle kente yeniden saldırdı.¹⁷⁰ Hüsrev'in başarısız girişimlerinden sonra Dara hala ele geçirilmediği için muhtemelen Romalılar Sâsânilerin şehri düşüremeyeceklerinin kanısına vararak düşmanla alay ettiler. Hatta surlarda gözcü bulundurmaya ihmal edip, surlardan inerek evlerinde yiyip içmeye başladıkları söylenmektedir.¹⁷¹

Sâsâniler, Romalıların bu ihmalkâr davranışlarından yararlanarak inşa ettikleri kulelerin surların yüksekliğini aştığını görünce *Avail*'e ulaşınca kadar kalasları birbirine bağlayıp oradan geçerek kentin bir tarafını tamamen işgal ettiler ve içeri girdiler.¹⁷² Hüsrev'in ordusu Dara'ya girince Romalılar paniğe kapıldılar ve şaşkınlık içinde kaçmaya çalıştılar. Savaşta yaşananlar hakkında detaylı bilgiler sunan Ephesoslu Yuhanna'nın (1860) aktardığına göre:

Şehre giren Sâsânileri gören Romalılar, bütün kapılara koşup bağırarak anahtarları istediler; arama yaptılar ama hiçbir anahtar bulamadılar çünkü generaller onları saklamıştı. Sâsânilerin her dakika daha da çoğaldığını, bütün kentin şimdiden onlarla dolduğunu, her yandan kuşatıldıklarını ve kaçmanın olanaksız olduğunu görünce cesaretlerini topladılar ve yaşamaya ya da ölmeye hazır bir şekilde kendilerini düşmanın üzerine attılar. Böylece ekin biçer gibi

¹⁶⁹ Greatrex, Roman Eastern, 148.

¹⁷⁰ John of Ephesus, Book VI-5.

¹⁷¹ Evagrius, Book V-11; John of Ephesus, Book VI-5.

¹⁷² Shepard, "Justinian and his Legacy", 125; Whitby, Emperor Maurice, s. 258

birbirlerini biçmeye ve vurmaya başladılar; savaş kentin göbeğinde sertleşti ve yedi gün boyunca kapılar kapalıyken kent cesetlerle dolana kadar birbirlerini katlettiler. Koku o kadar dayanılmaz hale geldi ki onları sürükleyip nehre ve sarnıçlara atmak zorunda kaldılar. Sâsâniler çok sayıda adam kaybettiklerini, kenti ele geçirip ganimetleri alamadıklarını görünce onlara haber göndererek ‘Neden birbirimizi öldürüp tüketiyoruz? Gelin, karşılıklı söz verelim, silahlarımızı bir yana bırakalım ve birbirimizle barış anlaşması yapalım.’ dediler. Romalılar bu teklifi kabul etti; iki taraf da söz verdi, silahlarını bıraktı ve barış içinde olduklarını varsayarak birbirlerine güvenle yaklaştılar. Ancak çok geçmeden Sâsâniler, kenti yağmalamaya başladılar. Böylece onların sahtekarlığı ve hainliği ortaya çıktı. Çünkü sözlerinde durmadılar ve Romalıları kendileri yakalayıp çoğunu kılıçtan geçirdiler; geri kalanları da zincire vurup soyluları, rütbeli kadınları ve prenslerini krallarına götürdüler; kral da onların yanlarında akan ırmakta boğulmalarını buyurdu. (Book VI-5)

Hüsrev şehirdeki bütün değerli şeylerin toplanmasını emrettiğinde söylendiğine göre muazzam miktarda altın ve gümüş toplanıp önüne getirildi, ancak getirilen altın ve gümüşün miktarı tam olarak bilinmemektedir. Şehinşah bu kadar altına sahip olmalarına rağmen kentin ileri gelenlerine neden fidye ödemeyi reddettiklerini sorduğunda bu teklifi onlara sunduklarını duymadıklarına dair yeminler ettiler. Hüsrev tercüman olarak görevlendirdiği Cometes’i çağırıp mesajını Dara halkına iletip iletmediğini sorduğunda ise Cometes korktuğu için onlara söylemediğini itiraf etti.¹⁷³ Dara düşünce Sâsâniler kentte bir birlik bıraktıktan sonra devasa bir ganimetle birlikte ülkesine geri döndü.¹⁷⁴ Dara’daki tarihçilerin kaydettiğine göre şehirde kılıçla öldürülenlerin dışındaki tutsakların sayısı doksan sekiz bindi.¹⁷⁵ Tarihçiler muhtemelen bu sayıyı olayın büyüklüğünü göstermek için yazmışlardı. Dara’nın düştüğü haberi Konstantinopolis’e

¹⁷³ John of Ephesus, Book VI-5.

¹⁷⁴ Norwich, Bizans Erken Dönem I, 221; Hasan Akyol, “Bizans-Sasani Mücadelelerinde Urfa (VI. ve VII. Yüzyıllar)”, *Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü*, 3/1, (2018): 34; Iman S. Rezael, “V.-VII. Yüzyıllarda Bizans-Sâsâni İlişkileri”, *İraniyat Dergisi*: 23.

¹⁷⁵ Greatrex, Roman Eastern, 148.

ulaştığında II. Iustinos'un bu kayıpla ıldırđıęı ve akıl sağlığını kaybettiği söylenmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Theophanes the Confessor, A.M. 6066; Evagrius, Book V-11.; Whitby, *Roma at War*, 59-60; *The Cambridge Ancient History: XIV Late Antiquity Empire and Successors A.D. 425-600*, ed., Averil Cameron, Bryan Word-Perkins, Michael Whitby, Cambridge University 2008, s. 94; Whitby, *Emperor Maurice*, 258; Gregory, *A History of Byzantium*, 333-334.

SONUÇ

II. Iustinos, 565 yılında senato tarafından siyasi olarak desteklenerek Roma İmparatorluğunun tahtına çıktığında devlet, I. Iustinianos'un yürürlüğe soktuğu politikalar sebebiyle askeri olarak durağan bir döneme girmişti. II. Iustinos, hazineyi birçok borçla yüklenmiş ve tamamen tükenmiş bir halde devir almıştı. Dahası I. Iustinianos saltanat döneminin sonlarına doğru çeşitli diplomatik hediyelerle düşmanlarına boyun eğdirmek için para ile barışı sağlama yöntemini benimsemişti. Bu durumun devlet hazinesi üzerinde oluşturduğu mali baskı, halkın ve aristokratların öfkelenmesine sebep olmuş, akabinde de isyanın eşiğine itmişti. I. Iustinianos'un ölümünden sonra tahta geçen II. Iustinos'un devlet politikasında önemli değişikliklere gitmesinde selefinin bu uygulamalarının etkisi de büyük olmuştur.

II. Iustinos, saltanatının ilk yıllarında tahttaki konumunu sağlamlaştırıp toprak sahibi aristokratları bir vergi indirimiyle ödüllendirmiş ve devlet hazinesinin borçlandığı bankerlere kendi hazinesinden ödeme yaparak öfkeli ahaliyi yatıştırmıştı. Hükümdarlığının dördüncü yılında Avar elçileri, I. Iustinianos ile yaptıkları anlaşmanın şartlarına göre aldıkları para ve hediyeleri, başarabilirlerse daha da fazlasını talep etmek için Konstantinopolis'e gelmişlerdi. Ancak II. Iustinos, I. Iustinianos'un aksine dış politika da farklı bir strateji izleyerek, devletin sınır güvenliği için barbarlara haraç ödemeyi devlet için bir zayıflık işareti olarak görmüş ve tahta çıktıktan sonra selefinin bu yaklaşımını terk etmiştir. İmparatorun bu yaklaşımıyla imparatorluğun dış politikasının maliye üzerinde oluşturduğu büyük külfete yönelik bir çözüm arayışında olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Avarlarla yapılan anlaşmanın bozulması kısa vadede kötü bir etki doğurmasa da Roma'nın kuzey sınırını tekrar barbar tehditlerine karşı açık hale getirmiştir. Romalılar uzun bir dönem Tuna sınırının güvenliği konusunda endişe duymuşlardır. Bu yüzden önceki Roma imparatorları sınır bölgelerinde kaleler inşa etmiş ve sınır şehirlerini güçlendirmek için kaynak ayırmışlardır. Avarlar da yakın geçmişte Roma'nın kuzey sınırını tehdit eden barbar halkları kontrol altında tutmak için önemli bir rol oynamışlardır. Benzer bir durum doğu sınırında Sâsâni imparatorluğu içinde geçerlidir.

II. Iustinos'un selefinin döneminde yapılan tüm haraç anlaşmalarını ortadan kaldırma konusundaki kararlılığı, başta Türklerle kurduğu ittifakın hemen ardından ortaya çıkan Persarmenia meselesiyle anlaşılmıştır. Bu durum, I. Iustinos'un Sâsânilere ödemekle yükümlü olduğu haraçları reddetmesi, aynı zamanda isyan eden Ermenilere destek vermesiyle de doğrulanabilir. Sizabul (İstemi yabgu), Göktürlere tabi olan Soğdluların, Sâsâni topraklarında ham ipek satabilmeleri için Hüsrev'e iki elçilik heyeti göndermiştir. Ancak başarısız geçen müzakerelerin ardından, iki devlet arasında kurulmak istenen dostluk yeni bir düşmanlığın doğmasıyla sonuçlanmıştır. Göktürklerin ipeği Romalılara satmaya karar vermesini takip eden süreçte, Konstantinopolis'e gelen Soğdlu elçiler, buraya geliş amaçlarının yalnızca ipek satmakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda Roma imparatorluğu ile Sâsânilere karşı bir ittifak kurma konusunda da istekli olduklarını belirtmişlerdir. Türklerle kurulan ittifakın ardından Persarmenia'daki Ermenilerin başlattığı isyan ise yeniden şekillenen Roma'nın doğu politikasını etkileyen bir diğer önemli olaydır. Persarmenia'da görevlendirilen Marzbanların Hristiyanlara uyguladıkları zulüm ve işkencelerin akabinde Zerdüş atış tapınaklarının Persarmenia'da kurulmak istenmesiyle halk, Vasak oğlu Bdeaşk'ın liderliğinde isyana kalkışmıştır. Ancak açık bir isyana girişmeden önce Iustinos'a gizlice bir elçilik heyeti göndererek Romalılara tabi olmak istediklerini belirttiler. Iustinos Türklerden sonra Persarmeniadaki Hristiyanlar ile de ittifak kurarak Sâsânilere gerçekleştirmeyi amaçladığı savaşa zemin hazırlamıştır.

Ermeni isyanı başarılı olmuş ve Iustinos, Sâsânilere karşı bir saldırı emri vermiştir. 572'de Magister Militium Per Orientem olarak atanan Markianos, Arzanene'ye hücum etmiş ve ertesi yıl Nisibis'i kuşatmıştır. Sâsânilerin, Romalıların bu sürpriz saldırısının ilk şokunu atlatmasının ardından verdikleri karşılık yıkıcı olmuştur. Sâsâniler, bu Roma taarruzuna karşılık Suriye'ye saldırmış ve Apamea'yı ele geçirmişlerdir. Ardından Roma kuşatması altındaki Nisibis'e yardıma gelip kuşatma altındaki şehre destek verdiler. Ne var ki Markianos'un Nisibis kuşatması başkentten gelen Akakios'un (Ακάκιος) sorumsuz davranışlarıyla başarısızlığa uğramış, akabinde dağılan Roma ordusunu kovalayan Sâsâniler Dara şehrini yoğun bir kuşatmayla ele geçirdiler. Antik kaynaklar Dara'nın düştüğü haberi Konstantinopolis'e ulaştığında Iustinos'un bu kayıpla çıldırdığı ve akıl sağlığını tamamen kaybettiği iddia etmektedir.

İmparator, devleti yönetemeyecek durumda olduğu için yönetimi Ceaser (Kaiser) ilan ettiği Tiberius ile İmparatoriçe Sophia'ya devretmek mecburiyetinde kaldı. İmparatoriçe Sophia, Sâsânilerle yıllık kırk beş bin *solidii* karşılığında bir yıllık ateşkes anlaşması yaptı, daha sonra bu ateşkes beş yıla kadar uzatıldı. Iustinos, 578'e kadar yaşasa da yönetim fiilen Sophia ve Tiberius'un elinde kalmaya devam etti.

Araştırmacılar, II. Iustinos dönemini kötü planlanmış bir dış politika olarak yorumlamışlardır, lakin Iustinianos'un haraç uygulamasından vazgeçip yeni bir siyasi tutum sergilemesini tamamen hata olarak görmek doğru olmayacaktır. Nisibis'in ele geçirilememesi akabinde Roma topraklarının Sâsâniler tarafından yakılıp yıkılması II. Iustinos için bir başarısızlık olarak yorumlanır. Ancak, dönemin yazarlarından Menandros, Prokopios ve Ephesoslu Yuhanna'nın kayıtlarında, üç tarihçinin de I. Iustinianos zamanında uygulamaya koyulan hediye politikasının Roma halkı üzerinde ekonomik olarak ağır bir yük oluşturduğunu kaydetmiştir. Ayrıca I. Iustinianos'un haraçla barışı temin ettiği devletlerin gün geçtikçe Roma karşısında güçlendiğini ve imparatorluğuna karşı daha kuvvetli tehdit oluşturdukları da gözden kaçırılmamalıdır. Bu dönemde Roma'nın doğu sınırındaki Sâsâni sorununu bitirmek için II. Iustinos hem Türklerle hem de Persarmenialı Hristiyanlarla kurduğu ittifaklardan büyük bir güç elde etmiştir. Fakat diğer taraftan da 572 yılının Sâsânilere saldırmak için uygun bir zaman olmadığı açıktı. Zira batıda, Gepidlere karşı zafer kazanan Lombardlar ve Avarlar bu Gepid tehdidini bertaraf ettikten sonra yönlerini Roma topraklarına çevirmişlerdi.

Bir diğer önemli mesele ise Iustinos'un akıl sağlığına dair tartışmalardır. Modern tarihçiler ve çağdaş kaynaklar, imparatorun akıl sağlığını büyük ölçüde Dara'nın 573'te Sasaniler tarafından ele geçirilmesinden sonra kaybettiği görüşündedir. Fakat, Jerome Kroll ve Bernard Bachrach'ın araştırmaları, bu durumun daha karmaşık olduğunu ve Iustinos'un psikozunun Dara'nın düşüşünden önce başladığını iddia etmektedir. Kroll ve Bachrach'ın elde ettikleri verilere göre, Iustinos'un akut psikoz olabileceğini öne sürmüşlerdir.¹⁷⁷ Araştırmaları, Iustinos'un çöküşünün, Dara savaşındaki yenilginin ardından hızlandığını, ancak bu süreçten önce hastalığın öncül belirtilerinin

¹⁷⁷ Jerome Kroll, Bernard Bachrach, "Justin's Madness: Weak-Mindedness or Organic Psychosis?" *Journall of the History of Medicine and Allied Sciences*, 48/1, (1993).

gözlemlendiğini savunmaktadır. Hastalık öncesinde dengeli ve istikrarlı bir lider olarak tanınan Iustinos'un 569 yılından itibaren tutarsız ve öngörülemez kararlar almaya başladığı belirtilmektedir. Ayrıca Theophanes the Confessor'a göre, Iustinos hastalandığı bir gece de kardeşi Badoarios'a saldırmış, hatta onu ısırmıştır.¹⁷⁸ Bu tür davranışlar, imparatorun akıl sağlığını Dara'nın düşüşünden önce yitirmeye başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dengesiz hareketleri, ani öfke patlamaları hastalığının belirtileriyle uyumludur.

Ne var ki, Roma'nın doğuda yakaladığı bu büyük fırsat, 365 yılından beri Sâsâni hakimiyetinde olan Nisibis ele geçirilmesiyle sonuçlanabilecekti; Akakios'un Markianos'a sergilediği görev bilincinden uzak tutumu ve yukarıda belirtilen diğer etkenler nedeniyle bu fırsat tam olarak değerlendirilemedi. Bu fırsatın kaçırılması, taraflar arasındaki güç dengesini yeniden şekillendirerek ilerleyen dönemde yeni mücadelelerin kapısını aralamıştır.

¹⁷⁸ Theophanes Confessor, A.M. 6065-6060

KAYNAKÇA

- Agathias the Histories*, çeviren Frenedo D. Joseph, Berlin/NewYork: Walter De Gruyter, 1975.
- Ahmetbeyoğlu Ali, “Bizans Tarihçisi Menandros’un Türkler (Gök-Türkler) Hakkında Verdiği Bilgiler” *Tarih Dergisi*, 50, (2009).
- Ahmetbeyoğlu Ali, “Bizans Tarihçisi Theophanes Byzantios’da Türkler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, (2012).
- Akyol Hasan, “Bizans-Sasani Mücadelelerinde Urfa (VI. ve VII. Yüzyıllar)”, *Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü*, 3/1, (2018).
- Arabs and Empires Before Islam*, editör Greg Fisher, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Avcı Casim, “Kisrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 26.
- Babararov Gaybullah, *Eran Ud Aneran: Sogd Under Turkish Rule During 6th-7th Centuries (On Sogdian and Turkish Symbiosis)*, Cafoscarina, 2006.
- Bahaeddin Ögel, “Tarihte Türk Devletleri I”, *Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*, 98, (1987).
- Bailly Auguste, *Bizans Tarihi Cilt 1*, çeviren Haluk Şaman, İstanbul: Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, 1974.
- Barker W. John, *Justinian and The Later Roman Empire*, London: The University of Wisconsin Press, 1966.
- Braund David, *Georgia in Antiquity A history of Colchis and Transcaucasian İberia 550 BC-AD 562*, Oxford: Clarendon Press 1994.
- Brigadier-General Sir Sykes Percy, *A History of Persia Vol. I*, London: Macmillan Co. 1915.
- Browning Robert, *The Byzantine Empire*, Washington, D.C., The Catholic University of American Press, 1992.
- Bury J. B., *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian Volume II*, New York: St. Martins Press, 1958.
- Cameron Averil, “The Artistic Patronage of Justin II”, *Byzantion*, 50/1, (1980).
- Cameron Averil, Cameron Alan, “A Propaganda Poem from the Reign of Justin II”, *Bullerin of the Institute of Classical Studies*, 13, (1966).
- Cameron Averil, *Prokopios and the Sixth Century*, London/New York: Routledge, 1996.
- Cameron Averil, *The Byzantines*, Blackwell Publishing, 2006.
- Confessor Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, çeviren Cyril Mango, Roger Scott, Geoffrey Greatrex, Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Corippus Cresconius Flavius, *In Laudem Iustini Augusti Minoris Libri IV*, çeviren Averil Cameron, London: University of London The Athlone Press, 1976.
- Croke Brian, “Poetry and Propaganda: Anastasius I as Pompey”, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 48/4, (2008).

- Croke Brian, *Engaging with the Past c.250-c.650*, London/New York: Routledge, 2023.
- Daryae Touraj, *Sasanian Persia The Rise and Fall of an Empire*, London-New York: I.B. Tauris, 2009.
- Daş Mustafa, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Demirkent Işın, “Kayser”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 25.
- Dickens Mark, “Efesli Yuhannon’a Göre Zemarkhos’un Türklere Elçiliği”, çeviren Murat Keçiş, A. Göknur Gürcan, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, (2021).
- Diehl Charles, “Justinian’s Government in The East” İçinde *The Cambridge Medieval History Volume II The Rise of the Saracens and the Foundation of the Western Empire*, editör Bury J.B., 28-29. New York: The Macmillan Company, 1913.
- Dignas Beate, Winter Engelbert, *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*, Cambridge University Press, 2007.
- Dodgeon H. Michael, Lieu N.C. Samuel, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (AD 226-363) A Documentary History*, London New York: Routledge, 1991.
- Eichert Lee David. “Corippus’s Route to Constantinople, the Political Function of Panegyrics at the Court of Justin II and Sophia”. Yayımlanmış yüksek Lisans Tezi, Central European University, Budapest: 2017.
- Eker Süer, “Orta Asya’nın Gizemli Halkı: Soğdlular Soğd ve Soğdça”, *TürkBilig*, (2012).
- Etienne De La Vaissiere, *Sogdian Traders A History*, çeviren James Ward, Leiden Boston: Brill, 2005.
- Evans J.A.S., *The Age of Justinian The Circumstances of Imperial Power*, London: Routledge, 1996.
- Foord Edward, *The Byzantine Empire the Rearguard of European Civilization*, London: Adam and Charles Black, 1911.
- Franck M. Irene, Brownstone M. David, *The Silk Road: A History*, New York: Facts On File Publications, 1986.
- Frye R.N. “The Political History of Iran Under The Sasanians”, İçinde *The Cambridge History of Iran Volume 3 (I) The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*, editör Ehsan Yarshater, 158. New York: Cambridge University Press, 2000.
- Garland Lynda, *Byzantine Empresses Women and Power in Byzantium A.D. 527-1204*, London New York: Routledge, 1999.
- Garthwaite R. Gene, *The Persians*, Malden: Blackwell Publishing, 2005.
- Gibbon Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire Vol. I*, Penguin Classics, 2001.
- Goldsworthy Adrian, *Roma Nasıl Çöktü? Bir Süper Gücün Ölümü*, çeviri Samet Özgüler, İstanbul: Kronik Yayınları, 2022.
- Gömeç Saadettin, *Kök Türk Tarihi*, Ankara: Akçadağ Yayınları, 1997.
- Gömeç Yağmur Saadettin, “Türk Tarihinde Avarlar ve Avar Meselesi”, (Kazakistan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlığının 20. Yıl Dönümü Münasebetiyle IV. Uluslararası

- Türkoloji Kongresinde Sunulan Bildiri/Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 13-14 Mayıs 2011).
- Greatrex Geoffrey, *Prokopios of Caesarea: The Persian Wars A History Commentary*, New York: Cambridge University Press, 2022.
- Greatrex Geoffrey, *Rome and Persia at War 502-532*, Francis Cairns, 1998.
- Gregory E. Timothy, *A History of Byzantium*, Wiley-BlackWell, 2010.
- Gregory E. Timothy, *Bizans Tarihi*, çeviren Esra Ermert, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Grousset Rene, *Bozkır İmparatorluğu Atilla Cengiz Han Timur*, çeviren Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022.
- Güçlüay Sezgin, “Avar-Bizans Siyasi İlişkileri”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 267, (2009).
- Gündüz Tufan, “Şah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38.
- Gürhan Bahadır, “Anadolu’da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1”, (2011).
- Haarer F.K., *Anastasius I Politics and Empire in the Late Roman World*, Francis Cairns, 2006.
- Hacıoğlu Selhun Mehmet, “Avarların Avrupa’da Görünmeleri ve İmparator I. Justinianos Dönemindeki Bizans-Avar İlişkileri”, *Bürküt Türk Dünyası dergisi* 2 (1), (2023).
- Holmes Golden William, *The Age of Justinian and Theodora: A History of the Sixth Century A.D Vol II*, Gorgias Press, 2002.
- İoannis Malalas John, *The Chronicle of John İoannis Malalas*, çeviren Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott, Melbourne: Australian National University, Canberra, 1986.
- John Bishop of Ephesus, *The Third Part of the Ecclesiastical History*, çeviren R. Payne Smith, M.A., Oxford: At the University Press, 1860.
- Jones A.H.M., *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative Survey Volume I*, Oxford: Basil Blackwell, 1964.
- Jt. Kaegi Emil Walter, *Byzantine Military Unrest 471-843*, Adolf M. Hakkert-Publisher-Amsterdam, 1981.
- Karadeniz Yılmaz, “I. Hüsrev Döneminde İpek Yolu Üzerinde Sasani-Göktürk Mücadelesi (531-579)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16, (2011).
- Kardaras Georgios, *Byzantium and the Avars, 6th-9th Century AD Political, Diplomatic and Cultural Relations*, Leiden Boston: 2018.
- Karr Aykut, “İpek Yolunda Türkler”, *Türk & İslam dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/7, (2016).
- Kasefoğlu İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- Katar Mehmet, “Paskalya”, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 34.
- Kayapınar Ayşe, “Bizans Tarihi”, *Anadolu Üniversitesi Yayını*, 2298, (2019).

- Kennedy N. Hugh, "Justinianic Plague in Syria and Archaeological Evidence", *İçinde Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750*, editör Lester K. Little, 87-98. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Kroll Jerome, Bachrach Bernard, "Justin's Madness: Weak-Mindedness or Organic Psychosis?" *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 48/1, (1993).
- Kurat Nimet Akdes, "Avarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/ 1, (2011).
- Lee A.D., *From Rome to Byzantium AD 363-565 the Transformation of Ancient Rome*, Edinburgh University Press, 2013.
- Lee A.D., *Warfare in the Roman World*, Cambridge University Press, 2020.
- Lemerle Paul, *Bizans Tarihi*, çeviren Galip Üstün, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Lillington-Martin, "Procopius on the Struggle for Dara in 530 and Rome in 537-38" *İçinde War and Warfare in late antiquity*, editör Alexander Sarantis, 602-611. Neil Christie, Boston: Brill, 2013.
- Lillinton-Martin Christopher, "Prokopios on the Struggle for Dara in 530 and Rome in 537-38: Reconciling texts and Landscapes", *Academia*, 2013.
- Lin Sihong, "Justin under Justinian", *Dumbarton Oaks Papers*, 75, (2021).
- Little K. Lester, "Life and Afterlife of the First Plague Pandemic", *İçinde Plague and The End of Antiquity: The Pandemic of 541-750*, editör Lester K. Little, 3-32. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Louth Andrew, "Justinian and his Legacy (500-600)", *İçinde The Cambridge History of the Byzantine Empire C. 500-1492*, editör Jonathan Shepard, 123. New York: Cambridge University Press, 2008.
- Louth Andrew, "The Eastern Empire in The Sixth Century", *İçinde The New Cambridge Medieval History Volume I C.500-C.700*, editör Paul Fouracre, 111. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Lung Ecaterina, "Barbarian Envoys at Byzantium in the 6th Century", *Academia*.
- Main Robert, "After Justinian: Foreign Policy in the Byzantine empire during the Reigns of Justin II and Tiberius II Constantine (565-582). Yayınlanmış doktora tezi, St. Catherine's College University of Oxford, 2019.
- McClanan Anne, *Representations of Early Byzantine Empresses*, Palgrave Macmillian, 2002.
- Michael the Syrian, *The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians*, çeviren Robert Bedrosian, Long Branch, N.J., 2013.
- Moorhead John, *Justinian*, London/New York: Routledge, 1994.
- Morony G. Michael, "For Whom does the Writer Write? The First Bubonic Plague Pandemic According to Syriac Sources" *İçinde Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750*, editör Lester K. Little, 59-86. Cambridge University Press, 2007.
- Nersessian Der Sirarpie, *Armenia and the Byzantine Empire A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1945.
- Niceolle David, "Romano-Byzantine Armies 4th-9th Centuries" *Men-at-Arms Series*, Osprey Publishing Ltd, 1992.

- Norwich Julius John, *Bizans Erken Dönem I*, çeviren Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013.
- Oğuz Yasin Anıl, “Bizans Kaynaklarına Göre Türk (Gök-Türk)-Sasani-Bizans İlişkileri”, *ResearchGate*.
- Ostrogorsky Georg, *Bizans Devlet Tarihi*, çeviren Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Ostrogorsky George, *History of the Byzantine State*, çeviren Joan Hussey, Oxford: Basil Blackwell, 1968.
- Ögel Bahaeddin, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntulara Göre*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Özcan Aybüke, “MS 6.-9. Yüzyıllarda Bizans ve Avarlar: Siyasi, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 37, (2021).
- Özmenli Mehmet, “Karadeniz’de Gök-Türk-Bizans Elçileri ve İpek Yolu”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6/37, (2020).
- Özmenli Mehmet, “V.-VI. Yüzyıllarda Bizans Devleti-Sasani Devleti-Ermeni Derebeylerinin Mücadeleleri ve Türkler”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/3, (2008).
- Parnell alan David, “The Careers of Justinians’s Generals”, *ResearchGate*, (2012).
- Parnell Alan David, *Justinians’s Men Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518-610*, Palgrave Macmillan, 2017.
- Pohl Walter, *A Steppe Empire in Central Europe 567-822*, İthaca London: Cornell University Press, 2015.
- Pourshariati Parvaneh, *Decline and Fall of the Sasanian Empire The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab conquest of Iran*, London-New York: I.B. Tauris, 2008.
- Prokopios of Caesarea: Literary and Historical Interpretations*, editör Christopher Lillington-Martin, Elodie Turquois, London New York: Routledge.
- Prokopios, *History of the Wars Books I and II*, çeviren H. B. Dewing, London: Harvard University Press, 1914.
- Prokopios, *Prokopios and The Sixth Century*, çeviren Averil Camoron, London and New York: Routledge, 1985.
- Prokopios, *The Secret History of Prokopios*, Forgotten Books, 2010.
- Prokopios, *The Wars of Justinian*, çeviren Dewing H.B., İndianapolis Cambridge: Hackett Publishing Company, 2014.
- Protektor Menander, *The History of Menander the Guardsman*, çeviren R. C. Blockley, Liverpool: Francis Cairns Publications Ltd, 1985.
- Reazael S. Iman, “V.-VII. Yüzyıllarda Bizans-Sâsâni İlişkileri”, *İraniyat Dergisi*.
- Sarris Peter, *The Oxdorf History of Medieval Europe: Empires of Faith the fall of Rome to the Rise of Islam 500-700*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Sauer W. Eberhard, *Sasanian Persia Between Rome and the Steppes of Eurasia*, editör Eberhard W. Sauer, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.
- Scholasticus Evagrius, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholostikos*, çeviren Michael Whitby, Liverpool: Liverpool University Press, 2000.

- Sebeos, *The Armenian History Attributes to Sebeos*, çeviren R. W. Thomson, Liverpool: Liverpool University Press, 1998.
- Shahîd İrfan, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century Volume I/Part I: Political and Military History*, Wasington, D.C.: Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, 1995.
- Simocatta Theophylact, *The History of Theophylact Simocatta*, çeviren Michael Whitby, Mary Whitby, Oxford: Clarendon Press, 1986.
- Sinor D., Klyashtorny S.G., “The Türk Empire” *Unesco*.
- Stathakopoulos Dionysios, *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi*, çeviren Cumhuriyet Atay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Stephenson Paul, *Yeni Roma Doğu'daki Roma İmparatorluğu (395-700)*, çeviri Bahattin Bayram, İstanbul: Kronik Yayınları, 2023.
- Stewart Edward Michael, *Masculinity, Identity, and Power Politics in the Age of Justinian A Study of Prokopios*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020.
- Stratos N. Andreas, *Byzantium in The Seventh Century I 602-634*, çeviri Marc Ogilvie-Grant, London: Zeno Booksellers & Publishers, 1968.
- Şahin Çiğdem, “Gök-Türk Devleti Diplomasisi (552-630)” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40, (2018).
- Taberî Cafer Ebu, *The History of Al-Tabarî Volume V: The Sâsânids, the Byzantines, the Lakmids, and Yemen*, çeviren C. E. Bosworth, New York: The State University of New York Press, 1999.
- Taşgıl Ahmet, “Avarlar”, *Wordpress*, (2010).
- Taşgıl Ahmet, *Bozkırın Kağanlıkları Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Taşgıl Ahmet, *Gök-Türkler I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Taşgıl Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Tezcan Mehmet, “İpek Yolu'nun İran Güzergahı ve İpek yolu Ticaretine İran Engellemesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/1, (2014).
- The Cambridge Ancient History: XIV Late Antiquity Empire and Successors A.D. 425-600*, editör Averil Cameron, Bryan Ward-Perkins, Michael Whitby, Cambridge University Press, 2008.
- The English Historical Review Volume XII*, editör S.R. Gardiner, Reginald L. Poole, London/New York/Bombay: Longmans, Green, and Co, 1897.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, editör Alexander P. Kazhdan, New York/Oxford: Oxford University Press, 1991.
- The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, editör Elizabeth Jeffreys, John Haldon, Robin Cormack, Oxford University Press, 2008.
- The Oxford Handbook Of Iranian History*, editör Touraj Daryaei, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars Part II AD 363-630*, editör Geoffrey Greatrex, Samuel N.C. Lieu, London/New York: Routledge, 2002.

- The Syriac Chronicle known as that of Mitylene of Zachariah*, çeviren F.J. Hamilton, E. W. Brooks, London: Methuen&CO.
- The Third Part of the Ecclesiastical History of John, Bishop of Ephesus*, çeviren Robert Payne Smith, Gorgias Press, 2010.
- Tomar Cengiz, “Sarasinler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları), 36.
- Toumanoff Cyril, *Studies in Christian Caucasian History*, Georgetown University, 1963.
- Treadgold Warren, *The Early Byzantine Historians*, Palgrave Macmillan, 2007.
- Turtledove, “Justin II’s Observance of Justinian’s Persian Treaty of 562, *Acedemia*, (2009).
- Turtlodove H., *Justin II’s Observance of Justinian’s Persian Treaty of 562*, Los Angeles: USA, Simon Fraser University, (2013).
- Vaissiere De La Etienne, “Trans-Asian Trade, or the Silk Road Deconstructed (Antiquity, Middle Ages)”, İçinde *The Cambridge History of Capitalism Volume I The Rise of Capitalism: From Ancient Origins to 1848*, editör Larry Neal, Jeffery G. Williamson, 108-109. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Vasilev, A.A, *History of the Byzantine Empire 324-1453 Volume I*, The University of Wisconsin Press, 1952.
- Vasiliev A. A., *History of the Byzantine Empire 324-1453*, Madison: The University of Wisconsin Press, 1952.
- Whitby Mary, “On the Omission of a Ceremony in Mid-Sixth Century Constantinople: Candidati, Curopalatus, Silentarii, Excubitores and Others”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 36, (1987).
- Whitby Michael L., *Theophanes Chronicle Sourca for he Reigns of Justin II, Tiberius and Maurice (A.D. 565-602)*, Byzantion, 53/1 (1983), Peeters Publishers, 1983.
- Whitby Michael, *Essential Histories Rome at War AD 293-696*, Osprey Publishing, 2002.
- Whitby Michael, *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford: Clarendon Press, 1988.
- Wigram A. W., *An Introduction to the History of the Assyrian Church or The Church of the Sassanin Persian Empire 100-640 A.D.*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1910.

EKLER

Ek:1.: Dara Şehrine Ait Görseiler (Dara Şehir Suru)

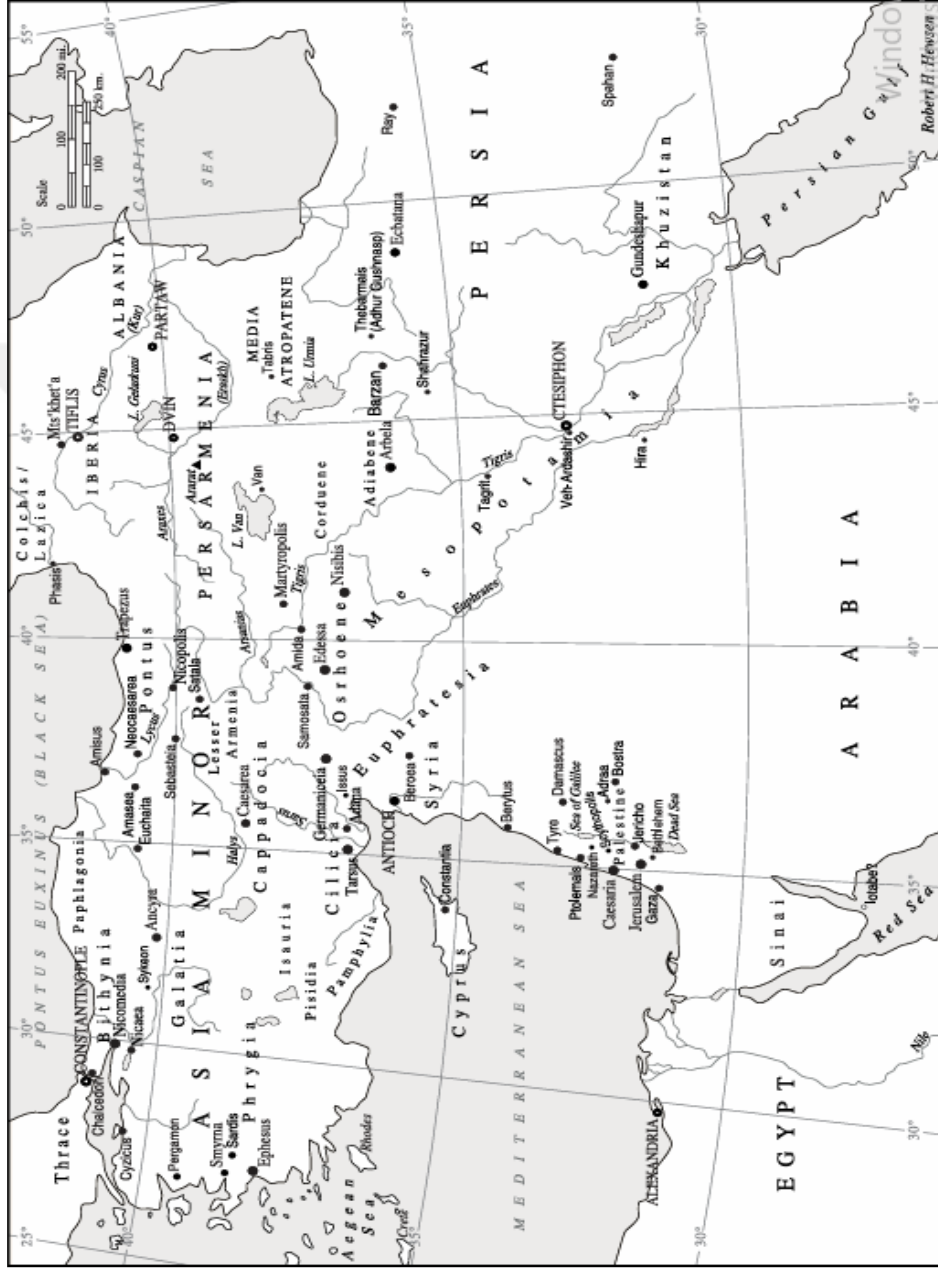

Kaynak: (Beate Dignas, Engelbert Winter102)
Ek:1 Dara Gözetleme Kulesi (Devamı)

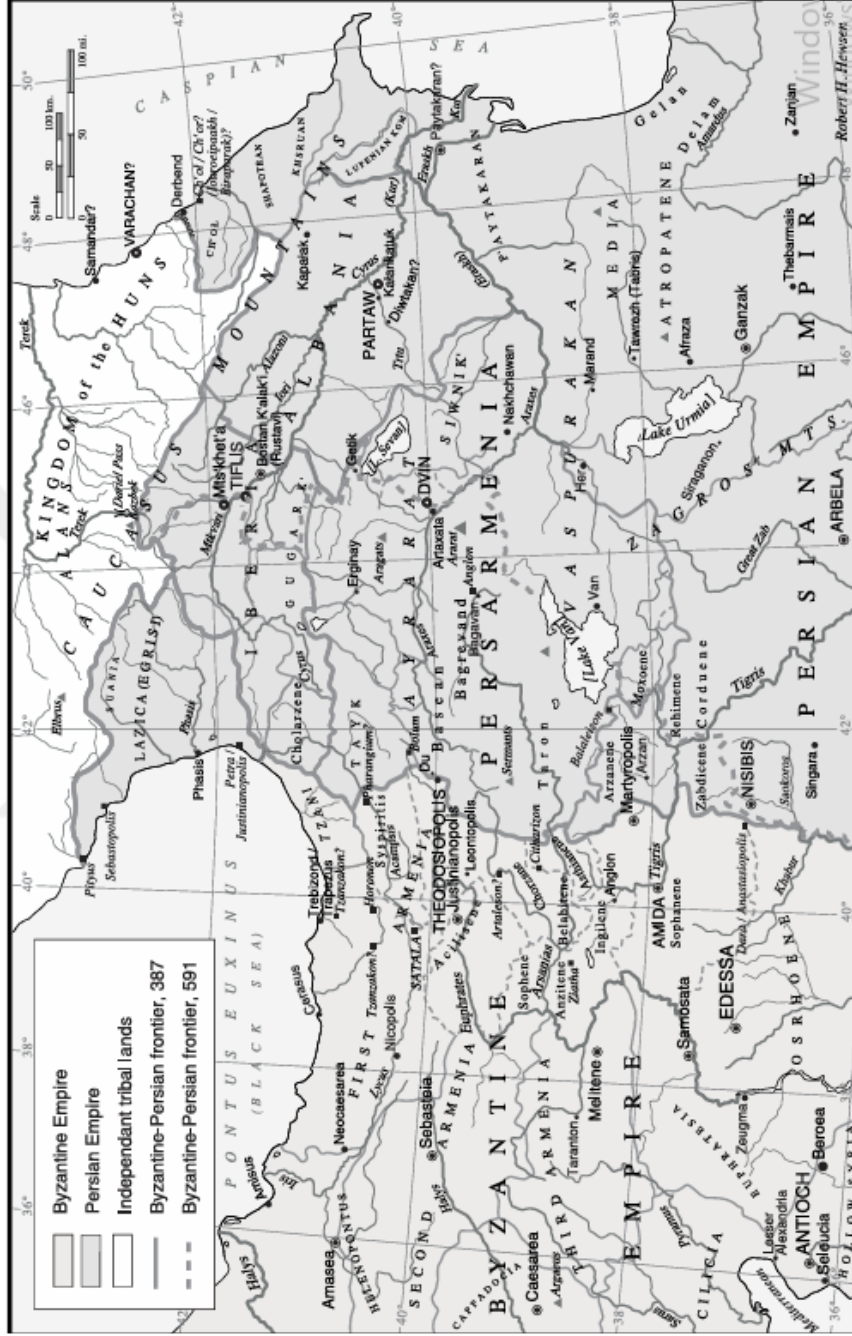
Kaynak: (Beate Dignas, Engelbert Winter, 102)

EK 2: Harita 1: Geç Antik Çağda Yakın Doğu

Kaynak: (Geoffrey Greatrex & Samuel N.C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and The Persian Wars Part II*, Map 1)

EK 3.: Harita 2: Savaşın Kuzey Cephesi.

Kaynak: (Ermenistan ve çevresindeki bölgeler) (Geoffrey Greatrex & Samuel N.C. Lieu, The Roman Eastern Frontier and The Persian Wars Part II, Map 3)

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Rümeyza Demirkutlu	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	Fen/Edebiyat
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	